

X 2,9a

IGU

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE
V LJUBLJANI

GEOGRAFSKI ELEMENTI PROSTORSKEGA RAZVOJA V MARIBORSKI
REGIJI

PAK dr. Mirko

LJUBLJANA, Aškerčeva cesta 12

Ljubljana, oktober 1979

Juv. št. 148

Inštitut za geografijo univerze Edvarda Kardelja
v Ljubljani

GEOGRAFSKI ELEMENTI PROSTORSKEGA RAZVOJA V MARIBORSKI
REGIJI

Financer: Raziskovalna skupnost Slovenije

Nosilec: dr. Mirko Pak

Direktor:

dr. Vladimir Klemenčič

Ljubljana, oktober 1979

Inštitut za geografijo univerze Edvarda Kardelja
v Ljubljani

GEOGRAFSKI ELEMENTI PROSTORSKEGA RAZVOJA V MARIBORSKI
REGIJI

Nosilec naloge: dr. Pak Mirko

Raziskovalci-avtorji:

dr. Belec Borut
Bračič dr. Vladimir
Gams dr. Ivan
Gosar Anton
Jeršič dr. Matjaž
Kert dr. Božidar
Klemenčič dr. Vladimir
Kokole dr. Vladimir
Pak dr. Mirko
Šilih Ferdo
Vrišer dr. Igor
Zgonik dr. Mavricij
Žagar dr. Marjan

Ljubljana, oktober 1979

K A Z A L O

	Stran
UVOD	5
PROSTORSKI RAZVOJ UPRAVNE IN SAMOUPRAVNE RAZDELITVE V OBČINAH MARIBORSKO-PTUJSKE MEZOREGIJE, dr. Vladimir Bračič	10
VREDNOTENJE NARAVNE PRIMERNOSTI PROSTORA ZA POTREBE PLANIRANJA OB PRIMERU MARIBOR- SKE REGIJE, dr. Matjaž Jeršič	27
K POKRAJINSKO EKOLOŠKI RAZŠČENITVI MARIBOR- SKE REGIJE, dr.Ivan Gams	48
PROBLEMI PREBIVALSTVA V SOCIALNOGEOGRAF- SKEM RAZVOJU MARIBORSKE REGIJE V PRIMER- JAVI S CELOTNO SR SLOVENIJO, dr.Vladimir Klemenčič	66
ZAČASNO ZAPOSLOVANJE V TUJINO IZ MARIBOR- SKE REGIJE Anton Gosar	82
POSEBNE KULTURE KOT DEJAVNIK SOCIOEKONOM- SKE DIFERENCIRANOSTI RURALNEGA PROSTORA V MARIBORSKI REGIJI, dr.Borut Belec.....	95
UVELJAVLJANJE DRUŽBENEGA SEKTORJA KMETIJ- STVA NA MELIORIRANIH POVRŠINAH V PESNIŠKI DOLINI, dr. Božidar Kert	110
POMEN MARIBORSKE (PODRAVSKE) REGIJE V SLO- VENSKEM GOSPODARSTVU, dr.Igor Vrišer	117
PROMETNA VLOGA MARIBORA dr.Marjan Žagar	134 a
PROSTORSKI PROBLEMI MARIBORA S POSEBNIM OZIROM NA INDUSTRIJSKO DELOVNO SILO, dr. Mirko Pak	143

	Stran.
NEKATERI ELEMENTI GEOGRAFSKEGA RAZVOJA SVEČINSKIH GORIC, Ferdo Šelih	152
POSEBNOSTI REGIONALIZACIJE V DRAVSKI DOLINI S POSEBNIM VIDIKOM NA OBČINO RADLJE OB DRAVI, dr. Mavricij Zgonik	168
PODEŽELSKI CENTRALNI KRAJI V MARIBORSKI REGIJI, dr. Vladimir Kokole	184
ZAKLJUČKI	197

UVOD

Mariborska regija obsega občine Maribor, Slovenska Bistrica, Lenart, Ptuj in Ormož, specifičen del SV Slovenije, oziroma Podravske regije. Pestri naravni pogoji in specifične možnosti za nadaljnji družbeni razvoj v tej relativno ne preveliki regiji, ustvarjajo izredno prostorsko zdiferenciranost razvojnih možnosti, kar kaže tudi vrednotenje naravne vrednosti prostora za potrebe planiranja. Številne dosedanje geografske, ekonomske in druge študije tega prostora so pokazale njegovo svojskost v okviru celotne SR Slovenije in veliko zdiferenciranost znotraj območja samega. Zato ni slučaj, da so v tej regiji bila opravljena tako številna geografska proučevanja v povojnem obdobju, oziroma bolje rečeno v zadnjih 15. letih. Glede na izstopajočo pestrost geografske problematike so bile opravljene študije vsebinsko in metodološke zelo pestre, poleg seveda številnih kompleksnih študij.

V veliko geografskih študijah je bil v ospredju problem nerazvitosti, ki je kljub makroregionalnemu središču prisotna že v njegovi neposredni bližini. Iz tega je izšla potreba po podrobnejši raziskavi nekoliko ožjega območja, oziroma tistega dela volivnega območja Maribora, v katerem se uveljavljajo intenzivni dnevni vplivi, predvsem dnevna migracija delovne sile, oskrba v najširšem pomenu itd. V glavnem sodijo v to območje štiri občine, h katerim smo priključili še občino Ormož in tako dobili prostorsko osnovo za plansko opredeljeno najbolj primerno regijo, to je Mariborsko regijo.

Cilj naloge je bil torej delna kompleksna proučitev tistega dela SV Slovenije, ki je pod neposrednim vplivom makroregionalnega središča Maribora in ugotovili stopnjo vpliva Maribora na razvoj tega območja in sam razvoj, oziroma transformacijo obravnavanega prostora pod vplivom makroregionalnega središča. Hkrati

je bilo potrebno opredeliti tudi vpliv ostalih štirih občinskih središč na razvoj in transformacijo prostora. Glede na možnosti in glede na posamezne prostorske razvojne komponente so bili v raziskovanje vključeni izstopajoči posebej za to regijo tipični elementi v tistem obsegu, ki naj bi ob zastavljenem programu dal odgovor na že navedena vprašanja. Treba pa je poudariti, da tudi sicer naloga ni imela namena kompleksno raziskati vse prostorske elemente v celotnem njihovem obsegu. Želeli smo poglobiti ali dopolniti, ponekod tudi docela na novo spoznati elemente prostorskega razvoja in nanje opozoriti tudi dejavnike načrtovanja nadaljnjega ekonomskega, prostorskega in socialnega razvoja v tej regiji, predstaviti in opozoriti na veliko heterogenost znotraj regije in na vlogo Maribora pri tem, z delnim poudarkom tudi na prostorskih razvojnih problemih mestnega prostora samega.

Raziskava je zajela naslednje prostorske elemente:

- vprašanja razvoja in samoupravne razdelitve,
- vrednotenje naravne primernosti prostora za potrebe planiranja,
- probleme pokrajinsko-ekološke razčlenitve regije in s tem povezane probleme mestnega prostora,
- probleme razvoja prebivalstva v socialnogeografskem razvoju v primerjavi s celotno SR Slovenijo,
- začasno zaposlovanje delovne sile v tujini in s tem povezane prostorske probleme,
- posebne kulture kot dejavnik socialnogeografske zdiferenciranosti ruralnega prostora,
- uveljavljanje družbenega sektorja kmetijstva na melioriranih površinah v Pesniški dolini,
- komparativna analiza regije v slovenskem gospodarstvu,
- prometna vloga Maribora in glavnih prometnih poti v regiji,

- problemi zdiferenciranosti, prostorskega in strukturnega razvoja Maribora na osnovi industrijske delovne sile,
- osnovni elementi prostorskega razvoja v Svečinskih goricah,
- vpliv Maribora na regionalni razvoj na Dravski dolini,
- opredelitev podeželskih centralnih krajev v Mariborski regiji.

Izhajajoč iz dosedanjih spoznanj in aktivnega odnosa do prostora v celoti, so bili nekateri elementi prostora in družbeno ekonomskega razvoja še posebej poglobljeno raziskani. Glede na strokovnost raziskovalcev pa je bil zagotovljen poglobljen znanstven pristop, marsikje pa je ob tej raziskavi nastala tudi metodologija, ali pa se je že obstoječa metodologija prilagajala razmeram in problemom tega območja (razvoj upravne razdelitve, ekonomsko geografska analiza, industrijska delovna sila, itd.).

Med nove pristope je treba vsekakor šteti raziskovanje razvoja upravne razdelitve, kar je v geografskih proučevanjih pravzaprav noviteta. Glede na izhajanje iz sedanje in za potrebe sedanje samoupravne razdelitve, pa je zelo koristna noviteta tudi na območju Mariborske regije same ter služi lahko kot metodološki primer za proučevanje vse republike. Še zlasti zaradi tega, ker se geografi že več desetletij ukvarjajo z različnimi vrstami razdelitve in omejitve regij in se zato večina upravnih razdelitev v preteklosti in sedaj močno opira na takoimenovane geografske regije.

Vrednotenje prostora za posamezne vrste rabe od kmetijstva do poselitve in razvoja Maribora samega je nedvomno predstavljena v kombinaciji dveh pristopov, ki se dobro dopolnjujeta, zajemata celotno območje Mariborske regije in vključujeta součinkovanje vrste naravnih elementov. Še posebej zanimiv pa je pristop k podrobnejšemu vrednotenju širšega mesta Maribora v odnosu do pokrajinsko ekoloških enot.

Prebivalstvo kot neposredni dejavnik prostorskega razvoja v tem v velikem delu perifernem, manj razvitem in tudi obmejnem območju, je bilo analizirano z vidika vpliva Maribora in ostalih občinskih središč. V ospredje pa so bili postavljeni trendi razvoja prebivalstva, selitve, dejavnostna struktura, izobrazbena struktura in struktura gospodinjstev za obdobji 1961-71 in 1971-76 ter ter problemi zaposlovanja v inozemstvu.

Prostorski elementi gospodarskega razvoja regije so zajeli analizo splošnega gospodarskega razvoja in njegovo primerjavo v republiškem merilu ter podrobnejšo raziskovanje za kmetijstvo relevantnih elementov, vinogradništva in sadjarstva ter izrabe zemljišča na največjih melioriranih površinah v tej regiji, Pesniški dolini. Kompleksnejši pristop k regionalni analizi s posebnim poudarkom na kmetijskem kompleksu predstavlja poglavje v Svečinskih goricah in deloma tudi v območju občine Radlje.

Maribor sam je bil v analizo vseh obravnavanih elementov direktno in indirektno vključen, mesto samo kot geografski problem pa je vključeno v dveh poglavjih, o naravnih pogojih za razvoj mesta in še posebej o razvoju in strukturi mestnega prostora kot posledice razporeditve v industriji zaposlenega mestnega prebivalstva.

Raziskovalni pristop po posameznih pojavih in problemih je bil do neke mere vsebinsko in nekoliko manj tudi metodološko opredeljen z doslej opravljenimi dokaj številnimi raziskavami tega dela Slovenije, ki jim je bil v ospredju vpliv Maribora, specifične naravne danosti, zaostalost v razvoju, nadpoprečna kmetijska usmeritev, odmaknjenost od osredja SR Slovenije, obmejnost in še niz drugih, med drugim tudi historičnih dejavnikov. Še poseben poudarek je bil v dosedanjih študijah dan kompleksnemu proučevanju transformacije izrabe zemljišča: Vladimir Bračič, Vinorodne Haloze. Socialnogeografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo, Maribor 1967; Vladimir Bračič, Ptujsko polje, Historično socialnogeografska študija, Maribor 1975; Vladimir Bračič, Razvojni problemi družbenega sektorja kmetijstva v SR Sloveniji ob primeru kmetijskega kombinata Ptuj, ČZN, 1972; Borut Belec, Prostorski razvoj sadjarstva na slovenskem v zadnjih se-

demdesetih letih, njegovo sedanje stanje in perspektiva v luči regionalno-gospodarske in regionalno-funkcionalne transformacije I. del, IGU, Ljubljana 1974; Borut Belec, Prostorski razvoj posebnih kmetijskih kultur na Slovenskem III. del, IGU 1978; Božidar Kert, Socialnogeografska proučitev Pesniške doline s posebnim ozirom na pokrajinsko transformacijo pod vplivom hidromelioracij, IGU 1977; Božidar Kert, Družbena geografija osredja Zahodnih Slovenskih goric (Doktorska disertacija), Maribor 1973; Mirko Pak, Družbenogeografski razvoj Zgornjega Dravskega polja, Geografski zbornik XI, 1969; Mavricij Zgonik, Spreminjanje izrabe tal kot element preobrazbe pokrajine v Dravski dolini (Doktorska disertacija) 1970.

Prav tako podrobno pa so bili v celoti ali po posameznih delih regije obdelani elementi gospodarskega in sploh regionalnega razvoja s posebnim poudarkom na demogeografskih elementih: Vladimir Bračič, Borut Belec, Božidar Kert, Ludvik Olas, Mavricij Zgonik, Problemi obmejnih območij Slovenije I. Obmejna območja v SV Sloveniji, IGU 1976; Jakob Medved, Tržna usmerjenost kmetijstva v SR Sloveniji leta 1974, IGU 1976; Mirko Pak, Transformacija izvenmestnih naselij v gravitacijskem območju Maribora, Skopje 1972; Igor Vrišer, Industrializacija Slovenije, IGU 1977; Vladimir Klemenčič, Tendenca socialnega razvoja Severovzhodne Slovenije v primerjavi s celotno SR Slovenijo, Geographica Slovenica 2, 1973. Manj študij pa je bilo v vsem tem obdobju posvečenih Mariboru samemu, njegovemu prostorskemu razvoju, morfologiji, strukturi, transformaciji in socioekonomskemu razvoju. Na tem področju so tudi sicer bile opravljene le parcialne študije: Mirko Pak, Oskrba kot dejavnik transformacije mestnega prostora na primeru Maribora, Geographica Slovenica 2, 1973, Mirko Pak, Notranja regionalna defirenciacija v mestih Slovenije, na primeru Ljubljane in Maribora IGU 1970 itd. Po kratkem pregledu najvažnejše literature pa je treba še omeniti, da je bilo območje SV Slovenije in včasih, še posebej Mariborske regije v ospredju geografskega zanimanja na "Geografskem simpoziju" o SV Sloveniji" v Mariboru oktobra 1975, s katerega so referati publicirani v Geographici Slovenici 2, Maribor 1973. Podobno je bilo ob simpoziju "Socialnogeografski aspekti socialnega razlikovanja med slovenskimi pokrajinami" 1974 leta v Ljubljani, s katerega so referati tiskani v Geographici Slovenici 3, Ljubljana 1974. Oktobra 1969 leta je bila v Mariboru 3. konferenca Podkomisije za izrabo tal v vzhodno-srednje evropskih deželah z delovnim naslovom "Izraba tal v vzhodno-srednjeevropskih deželah", referati pa so objavljeni v Geographici Slovenici 4, Ljubljana 1975. Decembra 1975 je bil v Mariboru "II. slovensko-slovaški geografski simpozij" s katerega so referati tiskani v Geographici Slovenici 7, Maribor 1978 in marca 1977 leta je bil v Ljubljani simpozij "Socialnogeografski aspekti obmejnih območij Slovenije", s katerega so referati tiskani v Geographici Slovenici 6, Ljubljana 1978.

PROSTORSKI RAZVOJ UPRAVNE IN SAMOUPRAVNE RAZDELITVE V OBČINAH MARIBORSKO-PTUJSKE MEZOREGIJE

Uvod

Namen študije je izrazito aplikativno prikazati prostorski razvoj lokalnih upravnih in samoupravnih enot v Severovzhodni Sloveniji oz. ožjem območju Podravske ali Mariborsko-Ptujske mezoregije ter s tem vzpodbuditi podobne raziskave drugod in tako prispevati k razvoju politične geografije pri nas.

V naši študiji obravnavano ozemlje obsega območja petih občin - Maribor, Slovenska Bistrica, Lenart, Ptuj in Ormož - ter se uje- ma z Ilešičevo družbenogeografsko opredeljeno Mariborsko-Ptujsko mezoregijo. Na zahodu segata občini Maribor in Slovenska Bistrica v samo osrčje Pohorja, na vzhodu občina Ormož po Dra- vi meji na Varaždinsko ravan. Na severu omejuje občino Maribor jugoslovansko-avstrijska državna meja, občina Ormož in Ptuj me- jita na jugu na SR Hrvatsko. S prirodnega kot antropogenega vi- dika je mezoregija sestavljena iz dokaj različnih pokrajinskih enot, ki jim Maribor predvsem s svojim hitrim povojnim razvojem na gospodarskem in prosvetno-kulturnem področju postaja privlač- no regijsko središče. Opredeljeno območje meri 2.168 km² in je imelo leta 1971 303.638 prebivalcev. Za povezovanje omenjenih pet občin deluje delegatsko sestavljen svet podravskih občin ter medobčinski organi družbeno političnih organizacij.

Tudi na našem proučevanem območju lahko sledimo ozemeljske raz- mejitve, ki so jih povzročili politični in drugi družbeni de- javniki, od davnine sem. Ozemlje je bilo s političnega vidika v okviru province, mejne marke, vojvodine ali okrožja, v fev- dalni dobi notranje ozemeljsko razmejeno na vaške srenje - župa- nije in urade. Posebno in za kasnejši razvoj pomembno ozemelj- sko razmejitev pomeni cerkvena organizacija župnij, ki so jim predvsem s cerkveno reformo Marije Terezije in Jožefa II. dolo-

čili obseg z določbo, da verniki ne smejo imeti več kot uro hoda do cerkve. Tako so župnije postale zaokrožena ozemlja v izmeri 1.400 - 4.000 ha. Vzporedno s cerkveno reformo sovpada v naših krajih šolska reforma ("Splošna šolskannaredba iz leta 1774"), ki je sprožila ustanavljanje osnovnih šol na podeželju. Praviloma so postavili šolo v isto vas, kjer je bil sedež župnije in šolski okoliš je sovpadal z župnijskim. Župniji in šoli so se priključile kasneje še trgovine, gostilna in kakšen obrtnik; ob žegnanjih so bili tudi tu vaški sejmi in tako je vas postala lokalno središče po navadi prirodno-geografsko zaokroženega ozemlja. Ob upoštevanju navedenih družbenih dejavnikov na razvoj raznih ozemeljskih razmejitev pa seveda ne smemo prezreti tudi ustrezne vloge prirodnih faktorjev, ki so v tem procesu odigrali svojo vlogo. V zadnjih sto letih sta bistveno vplivala na gospodarski in splošni razvoj industrija in promet, ki pa sta v našem primeru pomembnejše vzpodbudila le rast Maribora, sicer pa so zadržala v upravni razdelitvi svoje mesto že v preteklosti izoblikovana lokalna središča, ki so bila do nekaj let nazaj skoraj brez industrije (Lenart, Ormož). O upravni razdelitvi v sodobnem pomenu pa smemo pri nas govoriti šele od srede preteklega stoletja, ko je pod vse močnejšim pritiskom revolucionarnega meščanstva moral popustiti tudi konzervativni cesarsko-kraljevi Dunaj in leta 1849 razglasiti tako imenovano kmečko odvezo. Odpravljene fevdalne ustanove so nadomestili državni upravni in sodni organi ter mreža specifičnih krajevnih samoupravnih enot.

Upravna razdelitev v času Avstroogrške monarhije

Dunajska vlada je na osnovi provizoričnega zakona o občinah (7. 3. 1849) izdala odlok o imenih novih krajevnih občin - sosesk (4.2.1850) in na njegovi osnovi je cesarsko namestništvo v Gradcu s posebnim odlokom (20.9.1850) razglasilo nove krajne občine in določilo njihov obseg. Določena so bila okrožja ter davčni in sodni okraji.

S Slovenci naseljen del Vojvodine Štajerske je bil zajet v mariborsko okrožje. Meja med mariborskim in graškim okrožjem je potekala v glavnem po današnji jugoslovansko-avstrijski meji, tako da je vasica Sopotu spadala še k mariborskemu okrožju, Kapla in nekaj slovenjegoriških vasi južno od Mureka pa h graškemu okrožju. Mariborsko okrožje je bilo razdeljeno na šest okrajnih glavarstev - Brežice, Celje, Ljutomer, Maribor, Ptuj in Slovenj Gradec. Območje današnje Podravske mezoregije je bilo razdeljeno med mariborsko, ptujsko in ljutomersko okrajno glavarstvo. Mariborsko okrajno glavarstvo je bilo razdeljeno na območje treh sodnih in davčnih okrajev s sedeži v Mariboru, Lenartu in Slovenski Bistrici. Okrajno glavarstvo Ptuj je imelo dva sodna in davčna okraja s sedeži v Ptujju in Rogatcu. Okrajno glavarstvo Ljutomer pa so sestavljali trije sodni in davčni okraji s sedeži v Ljutomeru, Gornji Radgoni in Ormožu. Okrajna glavarstva ter okrajna sodišča in davčne uprave so bili pravi državni organi. Današnjih pet občin Podravske mezoregije se prostorsko skoraj povsem ujema z istoimenskimi sodnimi in davčnimi okraji iz leta 1850. Razlike so v naslednjem: občina Lenart obsega na severu nekaj vasi, ki so takrat pripadale sodnemu okraju Murek. K občini Ptuj spada pet kat. občin okrog Žetal v Halozah, ki so pripadale sodnemu okraju Rogatec. V občini Slovenska Bistrica pa okolica Oplotnice, ki je nekoč pripadala pod sodni okraj Slovenske Konjice.

Na območju današnjih petih občin je bilo leta 1850 osnovanih 308 krajnih občin ali sosesk kot temeljnih enot upravne razdelitve, od tega na območju občine Lenart 44, občine Maribor 96, občine Ormož 32, občine Ptuj 85 in občine Slovenska Bistrica 51. Krajne občine oz. soseske so imele le nekaj upravnih funkcij (podaljšana roka državnega aparata), sicer so bili predvsem organi lokalne samouprave. Prav to dejstvo je bistveno prispevalo k temu, da so bile soseske z redkimi izjemami po površini in številu prebivalstva zelo majhne. Od skupnega števila 308 sosesk na proučevanem območju jih je 181 ali 58 % obsegalo samo po eno kat. občino, 89 ali 29 % po dve kat. občini, 27 ali 9 % po tri kat. občine, medtem ko je samo 5

ali 1,6 % sosesk obsegalo več kot pet kat. občin. V poprečju je soseska obsegala okrog 1,3 kat. občine. Po površini je bila najmanjša soseska Kaniža, ki je merila samo 115 ha, njeno nasprotje pa je bila soseska Kot (Slov. Bistrica) s površino 4.992 ha, kar daje razmerje 1: 43. Razumljivo je, da sodijo v skupino velikih sosesk tiste, ki so obsegale večje površine Pohorskih gozdov. V nižinskem svetu pa je prava izjema soseska Cirkovce na Dravskem polju, ki je obsegala 9 kat. občin (celotno območje župnije) in merila 2.652 ha. Nekoliko manjše so bile razlike v številu prebivalstva. Najmanj, samo 110, ga je imela soseska Borovci na Ptujem polju. Sicer pa je bilo precej sosesk z manj kot 200 prebivalci. Največ prebivalstva sta imeli soseski Oplotnica - 1.873 in Cirkovce - 1.615. Pri tem ni upoštevana mestna soseska Maribor, ki je merila 883 ha in imela 4.186 prebivalcev. Za ostala središča današnjih občin takratne soseske, ugotavljamo naslednje podatke: Lenart 236 ha in 425 prebivalcev, Ormož 481 ha in 754 prebivalcev, Ptuj 13 ha in 1.593 prebivalcev in Slovenska Bistrica 586 ha in 1.134 prebivalcev. Ptuj je bil omejen le na mestno jedro, medtem ko so ostale mestne soseske obsegale tudi okolico. V poprečju je štela soseska okrog 450 prebivalcev. (Kot posebnost kaže na tem mestu omeniti, da polovico sosesk na območju Slovenska Bistrica v celoti ali vsaj delno ni še bila vključena v redno osnovnošolsko dejavnost medtem, ko je na ostalem območju osnovnošolska organizacija zajela vse soseske. To so bili predvsem kraji na Pohorju, v Halozah in Dravinjskih gorica).

Prve spremembe upravne razdelitve so bile opravljene leta 1857, ko je bil sodni in davčni okraj Ormož izvzet iz območja okrajnega glavarstva Ljutomer in priključen okrajnemu glavarstvu Ptuj. Takrat je prišlo tudi do nekaterih preimenovanj sosesk in prvih združitvev, vendar te podrobnosti za naš prikaz razvoja niso pomembne. Leta 1900 smo lahko ugotovili na proučevanem območju 293 sosesk, torej samo 15 manj kot leta 1850. Na območju današnjih občin Ormož in Ptuj je ostalo število nespremenjeno, na območju občine Lenart se je število sosesk zmanjšalo za eno, v Slovenski Bistrici za tri in v Mariboru za enajst.

Skoraj vse spremembe - združitve manjših sosesk na območju današnje mariborske občine so bile opravljene v Slovenskih goricah z očitno težnjo, da se soseska prilagodi območju župnije in šolskega okoliša, kar se kaže tudi v tem, da se združene soseske poimenujejo po farnem patronu (npr. Sv. Jurij, sv. Jakob).

Upravna razdelitev v času predvojne Jugoslavije

Po razpadu Avstroogrske in nastanku kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev je nova država prevzela staro upravno razdelitev skoraj brez sprememb, saj je bilo po podatkih popisa prebivalstva iz leta 1921 na območju petih današnjih občin organiziranih 298 političnih občin, ker je pet več kot leta 1900 in deset manj kot leta 1850. Spremembe so bile opravljene na območju današnje ptujske (1) in mariborske občine (4). Ugotovili smo nekaj sprememb v imenih.

Z oktobrom uvedena monarhofašistična diktatura (leta 1929) je pomenila krepitev državne oblasti in s tem zmanjševanje pravic lokalne samouprave. Te težnje so ^{do} bile svoj odraz tudi v reorganizaciji temeljne upravne razdelitve.

V letih 1933-34 je bilo izvedeno združevanje manjših občin in dobili smo 74 tako imenovanih komasiranih občin. Pri komasaciji so prišle na podeželju močno do izraza v preteklem stoletju pod vplivom prirodnih in družbenih elementov izoblikovane prostorsko zaokrožene enote - območja župnij in šolskih okolišev. Tako se je večina podeželskih komasiranih občin povsem ali pretežno ujemala z območji župnij in šolskih okolišev; V Lenartu in Ormožu v vseh primerih, v Ptuju v 17 ali 21, ter podobno v Mariboru in Slovenski Bistrici. Pod vplivom klerikalnih krogov je 28 občin dobilo tudi svetniška imena farnega patrona (v Lenartu vse!). Poprečna velikost komasiranih občin je bila okrog 2.800 ha, pri tem pa je merila najmanjša komaj 256 ha

(Studenci pri Mariboru) in največja 8.584 ha (Lovrenc na Pohorju), torej odnos 1 : 33. Če izvzamemo mestno občino Maribor, potem je na območju Mariborsko-Ptujske mezoregije imela komasirana občina poprečno 2.700 prebivalcev. Najmanj prebivalcev je imela občina sv. Križ pri Mariboru (1.059), največ pa mestna občina Maribor (33.131), sledijo ji Ptuj (6.849) in Pobrežje (6.784). Pri prebivalstvu je razmerje 1 : 31, brez mesta Maribor, kar je realnejša primerjava, pa 1 : 6,5.

Razmere v času okupacije in narodnoosvobodilnega boja

Po zlomu stare Jugoslavije aprila 1941 je nemško vojaštvo hitro (že aprila) predalo oblast vnaprej zelo natančno pripravljene nacistični civilni upravi, ki je imela za vso deželo svoj delež v Mariboru. Ustanovljena so bila okrožja. Okrožje Maribor je obsegalo v glavnem območju današnjih občin Maribor in Slovenska Bistrica, okrožje Ptuj območje današnjih občin Lenart in Ptuj, medtem ko je območje današnje občine Ormož bilo v okrožju Ljutomer. Okupatorji so kot temeljne upravne enote sprejeli jugoslovanske komasirane občine, le slovenske župane in uradnike so zamenjali s svojimi pristaši iz vrst kulturbundovcev in volksdeutscherjev. Prvo uradno spremembo osnovne upravne razdelitve so opravili 15. avgusta 1941. Oktobra 1941 so izvedli prvo in 29. novembra 1942 drugo štetje prebivalstva. Večini krajev in novih občin so vrnili stara ali dali nova nemška imena. Mesto Maribor je bilo razdeljeno na 6 rajonov, sicer pa je bilo skupno s Prihovo, ki v celoti ne sodi v občino Slovenska Bistrica, postavljenih 76 političnih občin, torej dve več kot pred okupacijo.

Odpor proti okupatorju je tudi na Štajerskem začel takoj, saj je bila v Mariboru opravljena prva sabotažna akcija na Slovenskem sploh že 29. aprila 1941. V maju je bil ustanovljen pokrajinski odbor Osvobodilne fronte za Štajersko, kasneje pa še okrožni odbori. Na Pohorju je delovala že jeseni 1941 pohorska

četa. Z vdorom gestapa v organizacije Komunistične partije in Osvobodilne fronte ter s padcem Lackove čete (8. avgusta 1942) in Pohorskega bataljona (8. januarja 1943) je uspelo okupatorju upor v krvi zadušiti, vendar povsem prenehal ni niti za trenutek. Ponovni polet je dobila Osvobodilna fronta in z njo partizanske enote jeseni 1943, posebej pa še po prihodu XIV. divizije v začetku 1944. leta. Ker na območju Podravske mezoregije ni bilo mogoče izvesti volitev v krajevne narodnoosvobodilne odbore, so krajevni odbori Osvobodilne fronte opravljali tudi funkcijo oblastnih organov oziroma državne oblasti. Tako so poleg okupatorjevih občin delovali okrožni, okrajni in rajonski ter vedno več krajevnih odborov Osvobodilne fronte kot država v državi. Okupatorjena upravna oblast je izgubljala svojo moč, naraščal je vpliv revolucionarne oblasti. Po ne povsem točnih podatkih je bilo v začetku leta 1945 na območju regije 255 krajevnih odborov osvobodilne fronte, ob njih pa še nekaj več odborov Zveze slovenske mladine in slovenske protifašistične ženske zveze. Posebna študija bi bila potrebna, da bi rekonstruirali njihovo prostorsko razporeditev in velikost. Odbori osvobodilne fronte so opravljali funkcijo oblastnih organov do volitev v narodnoosvobodilne odbore, ki so potekale julija in avgusta 1945.

Razvoj upravne razdelitve v Titovi Jugoslaviji

Z odredbo ministrstva za notranje zadeve federalne Slovenije z dne 30. junija 1945 je bilo razpisano nadaljevanje volitev v krajevne, mestne in okrajne narodnoosvobodilne odbore (NOO) povsem tam, kjer še niso bile opravljene. Volitve se morajo opraviti od 15. julija dalje. Na območjih današnjih občin Podravske mezoregije so bile volitve opravljene do konca avgusta. Rezultati volitev so bili objavljeni z zakonom o upravni razdelitvi federalne Slovenije (6. IX.1945). Na območju današnjih petih občin je bilo organiziranih 269 krajevnih narodnoosvobodilnih odborov, kar pomeni 14 več kot smo ugotovili krajevnih odborov OF. Po občinah je bilo stanje naslednje: Lenart 38 (21) številka v oklepaju kaže število KOOF), Maribor 76

(76), Ormož 23 (35), Ptuj 100 (66) in Slovenska Bistrica 32 (57). Skupno število je bilo blizu številu prvotnih sosesk in podrobna primerjava nam kaže, da so se v večini primerov krajevni narodnoosvobodilni odbori povsem pokrili z nekdanjimi soseskami. Krajanje so se v osemdesetih letih (1850 - 1933) na soseske navadili. Bile so jim blizu. In tako je bilo tudi tokrat največ krajevnih narodnoosvobodilnih odborov, ki so obsegali samo po eno katastrsko občino, bilo jih je 148 ali 55 %. Po dve katastrski občini je imelo 60 ali 22 % krajevnih narodnoosvobodilnih odborov, po tri 30 ali 11 %, po štiri 13 ali 5 % in več kot štiri 17 ali 6 %. Podobne razlike, kot so bile pri velikosti krajevnih narodnoosvobodilnih odborov, so bile tudi v številu prebivalstva. Točnejših podatkov ni bilo mogoče ugotoviti, vendar drži, da je večina krajevnih narodnoosvobodilnih odborov štela pod 600 prebivalcev in da so redki imeli nad 1.000 prebivalcev. Po volitvah so bili odpravljeni majhni samostojni tako imenovani partizanski okraji, ki so nadaljevali delo še iz časa narodnoosvobodilne fronte. Na našem ozemlju so bili to okraji Lenart, Ormož in Slovenska Bistrica. Takratni okraj Ormož je obsegal ozemlje današnje občine. Ob ukinitvi (14. avgusta 1945) je bilo ozemlje razdeljeno med okraja Ljutomer in Ptuj. Ozemlje okraja Slovenska Bistrica je bilo vključeno v okraj Maribor desni breg in ozemlje okraja Lenart v okraj Maribor levi breg. Tako je bilo območje današnjih petih občin takrat organizirano v tri okrajne narodnoosvobodilne odbore - Maribor desni breg, Maribor levi breg in Ptuj. Jugovzhodni del današnje občine Slovenska Bistrica je spadal k okraju Slovenske Konjice. Mesto Maribor je bilo samostojna upravna enota.

Toda komaj sedem mesecev kasneje (aprila 1946) so bili z zakonom odpravljeni narodnoosvobodilni odbori in preimenovani v ljudske odbore. Zakon je predvidel mnoge združitve, tako da je bilo število določenih krajevnih ljudskih odborov zmanjšano na polovico. Izvedba zakona pa je bila kmalu preklicana, kajti naknadno je bilo ocenjeno, da bi s tem ukrepom od zgo-

raj prehitro oddaljiti nove temeljne oblastne organe od ljudstva. Izšel pa je isto leto septembra nov zakon o upravni razdelitvi, ki je uvedel ljudske odbore, vendar je prišlo le do manjšega števila združitvev in tako manj občutnega padca števila krajevnih ljudskih odborov (KLO). Bilo jih je 212 ali 57 manj. Še vedno je 75 ali 35 % krajevnih ljudskih odborov obsegalo samo po eno katastrsko občino, 51 jih je imelo po dve in 42 po tri. Pet in več katastrskih občin je bilo združenih v 24 krajevnih ljudskih odborih (11 %). Razlike v obsegu in številu prebivalstva med krajevnimi ljudskimi odbori so se povečale. Mestno območje Maribora je bilo razširjeno od prejšnjih 706 ha na 3.100 ha in mesto je dobilo pravice okraja. Odpravljena sta bila okraja Maribor desni breg in Maribor levi breg ter formiran okraj Maribor okolica. Osnovan je bil samostojni okraj Slovenska Bistrica, ki je obsegal poleg območja današnje občine Slovenska Bistrica še južne predele današnje občine Maribor do Slivnice in Dobrovc. Iz okraja Ptuj je bila izločena okolica Makol in priključena okraju Slovenska Bistrica. Vzhodni del današnje občine Lenart je bil priključen v okraj Radgona.

Do nove reorganizacije upravne razdelitve je prišlo leta 1948. Za naše proučevano območje je pomembna ukinitev okrajev Konjice, Slovenska Bistrica in Šmarje pri Jelšah. Pretežni del njihovih območij je bil povezan v okraj Poljšane. To je bila izrazito umetna upravno administrativna rešitev, ki se je kmalu pokazala za zgrešeno in bila tudi ukinjena. Pri tej reorganizaciji so bili okraju Maribor okolica ponovno priključeni kraji na Dravskem polju vse do Pragerskega in Spodnje Polskave. Odpravljena so bila leta 1946 ustanovljena okrožja, v našem primeru okrožje Maribor. Število krajevnih ljudskih odborov je bilo zmanjšano na 199, torej za 13, tako da jih je bilo na območjih današnjih občin: - Lenart 28, Maribor 54, Ormož 23, Ptuj 73 in Slovenska Bistrica 21. Samo po eno katastrsko občino je obsegalo 61 ali 30 % krajevnih ljudskih odborov, 52 ali 26 % jih je obsegalo po dve katastrski občini, 40 ali 20 % po tri, 17 ali 8,5 % po štiri in 28 ali 14 % po pet in več kat. občin. Na območju okraja Ptuj je nastal novi krajevni ljudski odbor, ki je obsegal samo eno katastrsko občino.

Spreminjanje upravne razdelitve se je nadaljevalo tudi v letih 1949, 1950 in 1951. Vsako leto je izšel vsaj po en zakon, ki je prinašal spremembe v smeri združevanja krajevnih ljudskih odborov in tako zmanjševanje njihovega števila. Tako je zakon iz leta 1949 določil: "Ozemlje ljudske republike Slovenije je upravno razdeljeno na glavno mesto Ljubljano, na goriško oblast, na ljubljansko oblast, na mariborsko oblast, na okraje, mesta izločena iz okrajev, mestne rajone in okraje." Tudi na območju Podravske regije je bilo opravljenih nekaj združitvev krajevnih ljudskih odborov. Tako je npr. bilo na našem proučevanem območju leta 1949 izvedenih 30 raznih sprememb od združitvev krajevnih ljudskih odborov, priključitev posameznih krajev drugim odborom in nekaterih preimenovanj. Formiran je bil krajevni ljudski odbor Strnišče (Kidričevo).

Doslej smo spoznali, da so vse spremembe v upravni razdelitvi šle v smeri postopnega odpravljanja majhnih lokalnih oblastnih organov, v smeri njihove komasacije. To oddaljevanje temeljnih oblastnih organov od krajanov je bilo nedvomno pogojeno s tendenco centralizacije, ki je bila nekaj časa močno v veljavi. Najbolj rigorozen korak v tej smeri je opravila republiška ljudska skupščina aprila 1952, ko je z zakonom ukinila krajevne ljudske odbore in za temeljne organe oblasti razglasila občine. Na območju današnjih petih občin je bilo namesto 199 krajevnih ljudskih odborov iz leta 1948 formiranih samo 58 občin - Lenart 7 (7), Maribor 19 (27), Ptuj 19 (22) in Slovenska Bistrica 6 (10). (Številke v oklepaju kažejo stanje občin leta 1939). V primerjavi s komasiranimi občinami iz leta 1934 je bilo novih občin 16 manj. Najbolj odločno so opravili novo komasacijo na območju Maribora in Slovenske Bistrice. S podrobno primerjavo smo ugotovili, da se je območje 25 od 58 novih občin povsem ali z manjšimi popravki ujemalo s predvojnimi komasiranimi občinami; v Lenartu vseh 7, v Mariboru 9 od 19, v Ormožu 6 od 7, v Ptujju 10 od 19 in v Slovenski Bistrici samo 2 od 6. Prirodnogeografsko zaokrožene enote, ki so skozi daljše obdobje razvile še družbene funkcije - šola, pošta, promet, preskrba, župnija - so kot posebne vrste sociotopi ponovno pridobile na veljavi. Za nove občine

velja v temeljnih potezah vse kar smo povedali o komasiranih občinah iz leta 1934. Hkrati z ustanovitvijo občin je bil ukinjen okraj Poljčane, območje današnje občine Slovenska Bistrica pa priključeno v okraj Maribor. Bivši KLO Makole je bil pripojen občini Lešje v okraju Ptuj.

Toda tudi občine iz leta 1952 so bile samo ena od stopenj v zasnovani graditvi komunalnega sistema. Zamisel o občini - komuni kot temeljni družbenoekonomski, upravni in politični skupnosti, ki bi bila sposobna občanom zagotoviti osnovne možnosti razvoja, je terjala formiranje večjih in ekonomsko močnejših enot. In tako smo dobili leta 1955 občine - komune. Na območju obravnavane mezoregije jih je bilo formiranih 20. Med njimi je občina - komuna Lenart, v katero se je združilo vseh prejšnjih sedem občin in tako je današnja občina Lenart že leta 1955 dobila svojo podobo. Na območju današnje občine Maribor je iz prejšnjih 19 občin nastalo sedem občin - komun. Samostojno mesto Maribor je bilo razdeljeno na štiri občine Maribor - Center, Maribor Košaki, Maribor Tabor in Maribor Tezno. Vsaka od teh občin je obsegala del bivšega mestnega območja in nekaj podeželskega zaledja. Slovenjegoriški svet ob Muri je povezovala občina Šentilj, osrednji del Dravskega polja občina Rače in zahodni planinski svet na obeh straneh Drave občina Ruše. Na območju Ormoža sta nastali dve občini - komuni, šest občin se je strnilo v občino Ormož, samostojna pa je ostala nekoliko povečana občina Središče ob Dravi. Na ptujskem območju so iz 19 občin formirali 8 občin - komun: Občine Borl, Videm pri Ptujju in Lešje so obsegale pretežno haloške predele, vendar je občina Borl vključevala tudi vasi s Ptujskega polja, občina Videm pa vasi z vzhodnega dela Dravskega polja. Občina Cirkovce je povezovala južne predele Dravskega polja, občina Gorišnica pa osrednji del Ptujskega polja. V Slovenskih goricah sta bili občini Derstnik in Juršinci, občina Ptuj pa je združevala mesto s širško okolico. Na slovenjebistriškem območju sta nastali večja občina Slovenska Bistrica in manjša Poljčane. Po velikosti in številu prebivalstva so bile med novimi občinami velike razlike. Ob občinah Lenart, Ormož in Slovenska Bistrica,

ki so povezovale po 50 katastrskih občin so bile na ptujskem območju občine Cirkovce, Destrnik in Juršinci, ki so združevale samo po 14 - 17 katastrskih občin. Nekatere od formiranih občin očitno niso bile sposobne izpolniti nalog zamišljene nove občine. Bile so le začasna rešitev, proces komasiranja se je nadaljeval.

Že sredi leta 1957 je bil po več kot sto letih odpravljen okraj Ptuj in priključen okraju Maribor. V Severovzhodni Sloveniji sta ostala samo še dva okraja - Maribor in Murska Sobota. Ob ukinitvi okraja Ptuj so na območju današnje občine Ptuj bile reorganizirane tudi občine, namesto osmih so ostale tri. Občina Lešje je ostala nespremenjena. Občina Borl se je v celoti priključila v občino Gorišnica, ki je dobila še tri katastrske občine iz občine Juršinci. Ostale štiri občine so bile priključene občini Ptuj. Pri tej reorganizaciji je bila izoblikovana sedanja meja med mariborsko in ptujsko občino s tem, da so katastrske občine Starše, Zlatoličje in Vuompah pripojili občini Maribor Tezno, katastrsko občino Prepolje pa občini Rače. Leto kasneje, oktobra 1958, so bile odpravljene občine Gorišnica, Lešje, Poljčane, Središče ob Dravi in Šentilj. Tako so dobile današnji obseg tudi občine Ormož, Ptuj in Slovenska Bistrica. Srednja je pri tem ponovno pridobila makolski okoliš. Na območju Maribora je bilo še šest občin. Toda že leta 1959 sta bili odpravljene občini Rače in Ruše. Prva je bila priključena občini Maribor Tezno, druga po po Dravi razdeljena med občino Maribor Center in Maribor Tabor, ki je s tem segala v osrednje Pohorje. Leta 1960 je bila odpravljena občina Maribor Košaki in v celoti pripojena občini Maribor Center. Za območje mesta je bil organiziran mestni svet kot koordinacijski organ. Tako je bilo do leta 1966, ko so se tri občine združile in enajst let po formiranju današnje občine Lenart je nastala še današnja občina Maribor. Zaključen je bil proces, ki je v 21 letih pripeljal od 269 krajevnih narodnoosvobodilnih odborov do petih občin.

Predstavimo naše občine z nekaj temeljnimi podatki:

Občina Lenart meri 204 km² in sodi po velikosti v skupino manjših. Je izrazito podeželska manj razvita občina, saj je imela leta 1971 še 58,4 % agrarnega prebivalstva in bila skoraj brez industrije. Po ustvarjenem družbenem proizvodu je bila leta 1975 med 60 slovenskimi občinami na zadnjem mestu. V Podravsko-Ptujski mezoregiji predstavlja njeno gospodarstvo komaj 1,4 %. Občina je imela leta 1961- 17.182, leta 1971- 17.159 in leta 1977- 17.139 prebivalstva. Tudi po številu prebivalstva sodi v spodnji del lestvice.

Občina Maribor meri 738 km² in je po velikosti na četrtem mestu. Industrijsko močno razviti Maribor ima v slovenjegoriškem svetu manj razvito območje, kar med drugim ilustrira tudi podatek, da je imela občina 1971. leta 8,9 % agrarnega prebivalstva, v manj razvitem območju pa 47,6 %. Po ustvarjenem družbenem proizvodu je na 15. mestu. V Podravski mezoregiji zavzema njeno gospodarstvo 75,1 %. Leta 1961 je imela občina 159.939, 1971. leta 171.745 in 1977. leta 184.944 prebivalcev ter bila tako na prvem mestu v SR Sloveniji. V občini živi okrog 10 % vsega slovenskega prebivalstva, kar daje šestkratno poprečje slovenske občine.

Občina Ormož meri 212 km² in je s tem ena od manjših. Podobno kot Lenart je izrazito agrarna in manj razvita. Leta 1971 je imela 55,1 % agrarnega prebivalstva in je bila leta 1975 po družbenem proizvodu na prebivalca na predzadnjem mestu. Njeno gospodarstvo predstavlja v Podravski mezoregiji komaj 2,2 %. Leta 1961 je imela 19.555, leta 1971 - 18.561 in 1977, leta 18.437 prebivalcev.

Občina Ptuj meri 645 km² in je po velikosti na sedmem mestu. Poleg razvitejšega predela ima izrazito manj razvite predele v Halozah in Slovenskih goricah, kar ilustrira tudi podatek, da je bilo leta 1971 v občini 47,0 % agrarnega prebivalstva, na manj razvitem območju pa 65,9 %. Gospodarstvo občine prispeva v regijsko gospodarstvo 14,1 %. Po družbenem proizvodu

na prebivalca je bila leta 1975 na 48. mestu. Po številu prebivalstva sodi med velike občine, saj je imela leta 1966 leta 63.731, leta 1971- 65.717 in 1977. leta 67.587 prebivalcev.

Občina Slovenska Bistrica meri 369 km² in sodi med srednje velike. Je srednje razvita občina, ki je imela leta 1971 samo 24,6 % agrarnega prebivalstva, vendar v manj razvitem območju 40,3 %. Po družbenem proizvodu na prebivalca je bila leta 1975 na 45. mestu, njeno gospodarstvo pa je v regijskem imelo 7,2 % delež. Prebivalstva je imela občina leta 1961 - 29.982, leta 1971 - 30.406 in leta 1977 - 31.154.

Nove občine so na večini sedežev občin iz leta 1952 organizirale krajevne urade z matično službo kot neposredne izpostave državne oblasti. Občani so sodelovali pri upravljanju občine preko odbornikov. Takšni odnosi pa so postali ovira za nadaljnji razvoj samoupravnih družbenoekonomskih odnosov in lokalne samouprave. Zato so bile formirane krajevne skupnosti kot temeljna oblika in način samoupravljanja in solidarnostnega zadovoljevanja interesov in potreb delovnih ljudi in občanov na vseh področjih družbenih dejavnosti. Skupno jih je bilo v Podravski mezoregiji v letih 1964-65 organiziranih 96, od tega v občini Lenart 8, Maribor 40 (14 mestnih), Ormož 8, Ptuj 25 in Slovenska Bistrica 15. Pri formiranju krajevnih skupnosti na podeželju so se ponovno uveljavile v preteklosti izoblikovane prostorsko zaokrožene enote z bolj ali manj aktivnim gravitacijskim centrom, ki je v marsičem zadovoljeval skupne potrebe krajanov. Zato ni prav nič čudnega, če so večino krajevnih skupnosti na podeželju formirali v istih mejah kot so bile predvojne komasirane občine in tudi občine iz leta 1952. Po občinah kaže primerjava stanja 1939 - 1952 - 1977 naslednjo sliko: Lenart: 7 - 7 - 8; Maribor: 27 - 19 - 40 (če odštejemo 14 mestnih, dobimo samo 26 podeželskih krajevnih skupnosti); Ormož: 8 - 7 - 8; Ptuj: 22 - 19 - 25 in Slovenska Bistrica: 10 - 6 - 15. Največje diference so torej v občini Slovenska Bistrica. Večina podeželskih krajevnih skupnosti je blizu poprečja slovenske krajevne skupnosti tako po površini (1.946 ha)

kot po številu prebivalstva (1.700). Prav gotovo pa bi bile s slovenskimi poprečji še bolj izenačene, če bi imeli podatek o poprečni površini in prebivalstvu za podeželske krajevne skupnosti na Slovenskem. Od teh poprečij odstopajo krajevne skupnosti občinskih središč oz. mestne krajevne skupnosti v Mariboru. Tako so leta 1977 šteje krajevna skupnost Ptuj 14.419 špřebivalcev, Slovenska Bistrica 9.517, toda Lenart in Ormož samo 3.886 in 4.192. Izredno močne so bile nekatere mariborske mestne krajevne skupnosti. Tako so šteje krajevne skupnosti "Avgust Majerič" nad 17.000, Tezno in Jožica Flancer nad 12.000 in Studenci nad 10.000 prebivalcev. Prvo imenovana je imela več prebivalcev kot deset slovenskih občin. Takšne krajevne skupnosti so nedvomno prevelike in v nasprotju z osnovno opredelitvijo vloge in mesta krajevne skupnosti v našem samoupravnem sistemu. Nedvomno je to spoznanje pripomoglo, da so v začetku leta 1978 v naštetih primerih z referendummi formirali več manjših krajevnih skupnosti, v Ptujju celo enajst. Takšno delo čaka še druge mestne krajevne skupnosti, za katere pa bi bilo tudi sicer uvesti ustrežnejše ime soseske.

Pričujoči pregled kaže na prepletanje vpliva družbenih dejavnikov in prirodnih elementov pri razvoju in utrjevanju prostorsko opredeljenih upravnih in samoupravnih enot. Daljša stabilnost v obdobju 1850 - 1934 je odraz konservativne okolnosti državne oblasti na eni strani in tradicionalne samoupravne nerazvite kmečke sredine na drugi strani. Stalne spremembe po vojni pa nedvomno odražajo izjemo dinamičen razvoj naše samoupravne socialistične družbe, ki išče svoja lastna pot v brezrazredno družbeno skupnost.

PREGLEDNICA RAZVOJA UPRAVNIH IN SAMOUPRAVNIH ENOT V
PODRAVSKI MEZOREGIJI V LETIH 1850-1977

Zap. št.	Območje današnje občine	Š t e v i l o									
		soseske 1850	občine 1921	komas. občine	KOOF 1945	KN00 1945	KLO 1948	Občine 1952	Občina komuna	Občina komuna	KS 1977
1.	LENART	44	43	7	21	38	28	7	1	1	8
2.	MARIBOR ⁺	96	89	27	76	76	54	19	7	3	40
3.	ORMOŽ	32	32	8	35	23	23	7	2	1	8
4.	PTUJ	85	86	22	66	100	73	19	8	1	25
5.	SLOVENSKA BISTRICA	51	48	10	57	32	21	6	2	1	15
	SKUPAJ	308	298	74	255	269	199	58	20	7	96

Opomba: Pri območju današnje občine Maribor je v letih 1850, 1921, 1935 in 1945 (KOOF) kot upravna enota všteto tudi mesto Maribor. V letih 1945 (KLO), 1948 in 1952 mesto Maribor kot enota ni všteto, saj je imelo drugačno upravno razdelitev. Že leta 1946 je bilo mesto na ravni okraja; leta 1949 razdeljeno v tri rajone in en KLO; leta 1952 je imelo poleg Celja in Ljubljane status samostojnega mesta. Leta 1955 je bilo mesto razdeljeno med štiri občine, leta 1960 med tri in leta 1966 dobimo enotno občino. Od 40 krajevnih skupnosti jih je 14 mestnih.

Glavni viri, gradivo in literatura

1. Allgemeines Landesgesetz - und Regierungsblatt für das Kronland Steiermark. XXI. Stück. Graz 1850.
2. Bračin Vladimir: Značilnosti prostorskega razvoja temeljnih upravnopolitičnih oziroma oblastnih organov na območju območja občine Ptuj. ČZN, Nova vrsta 14, letnik 49. Maribor 1978.
3. Definitivni rezultati popisa stanovnika od 31. januarja 1921 god. Sarajevo 1932.
4. Odloki občinskih skupščin o formiranju krajevnih skupnosti.
5. Podatki Muzeja NOB Maribor in občinskih služb.
6. Pregled o politični razdelitvi vojvodine Štajerske. Politische Einteilung des Herzogtumes Steiermark. Graz 1868.
7. Splošni pregled dravske banovine. Glavni statistični podatki. Upravna, sodna in cerkvena razdelitev ter imenih krajev po danju 1. julija 1939. Ljubljana 1939.
8. Statistični podatki po občinah SR Slovenije. III. zvezek. Zavod SR Slovenije za statistiko. Ljubljana 1977.
9. Statistični letopis SR Slovenije 1977, XVI. letnik, Zavod SR Slovenije za statistiko. Ljubljana 1977.
10. Uradni listi LRS in SRS z zakoni o upravni razdelitvi naše republike od leta 1945 - 1966.

VREDNOTENJE NARAVNE PRIMERNOSTI PROSTORA ZA POTREBE PLANIRANJA OB PRIMERU MARIBORSKE REGIJE

Prostorski plani družbenopolitičnih skupnosti (občin, republike) morajo temeljiti na ustreznih strokovnih podlagah med katere sodi analiza naravnih pogojev in možnosti za nadaljnji družbeni razvoj v prostoru.

Od začetka institucionalizirane izdelave in sprejemanje prostorskih planov v SR Sloveniji so bile te analize, sestavni in pogosto eden izmed začetnih elementov strokovne dokumentacije prostorskih planov.

V sklopu analize prirodnogeografskih pogojev, so se v planski dokumentaciji običajno predstavile osnovne geomorfološke, klimatske, hidrografske, pedogeografske in redkeje še vegetacijske značilnosti območja zajetega v plan.

Za te analize je bilo značilno (s kritičnega gledišča) zlasti:

da so vsebovale sicer potreben splošen fizično geografski opis območja, ki pa običajno ni vseboval oziroma omogočal dovolj direktnih odgovorov v primernosti ali neprimernosti posameznih konkretnih delov prostora, to je delov ki bi bili tudi dimenzionirani na kartografskih podlagah.

Mišljenja je primernost oziroma neprimernost posameznih območij za posamezne rabe oziroma funkcije prostora, ki so predmet planiranja (npr. za kmetijsko rabo, za rekreacijo itd.).

S podružabljanjem planiranja je postala še pomembnejša nuja po prilagoditvi takih analiz potrebam planiranja kar pomeni, da naj strokovne podlage plana vključno z analizo naravnih pogojev postanejo čim bolj direktne, to je take, da bodo

vsem soudeležencem planiranja omogočale medsebojno usklajevanje in dogovarjanje. To pa terjaja med drugim tudi, da se čim bolj direktno prikaže primernost ali neprimernost prostora, ali z drugimi besedami, da se razširjenost naravnih pojavov oceni z vidika njihove primernosti za določeno rabo in da se pri tej oceni upošteva hkrati čim več naravnih elementov, ki skupaj (ne pa posamezno) vplivajo na primernost prostora in pa da se po primernosti ocenjena območja z enako ali podobno oceno (torej posamezne kategorije) tudi prostorsko omejijo (na ustreznih kartah).

Namesto, oziroma poleg inventarizacijskih kart kot so npr. karte reliefa (nagibov), pedološke karte, litološke karte, vegetacijske karte, klimatske karte, iz katerih lahko sklepa o primernosti le strokovnjak - specialist, naj bi se izdelale karte, ki bi na podlagi teh osnovnih inventarizacijskih kart vsebovale ugotovitve kje so naravni lokacijski pogoji za posamezne rabe oziroma dejavnosti zlasti za tiste, katere razvoj je odvisen od naravnih predpogojev ugodni in kje naj bi zato taka raba imela potencialno prednost.

Take karte naj bi torej na osnovi temeljnih kart razčlenile prostor planiranja na posamezna območja kot npr.: "zelo primerna, primerna ali neprimerna za kmetijsko rastlinsko proizvodnjo" ali "zelo primerna za pridobivanje proda", ali "območja s podtalnico", "območja gozdov, ki imajo na osnovi naravnih danosti pomemben varovalni pomen" itd.

Izdelavo takih analiz o naravni primernosti prostora za posamezne rabe spremlja niz strokovno-metodoloških problemov, na nekatere izmed njih je treba še posebej opozoriti:

- Pojem "naravna primernost" za določeno rabo pomeni relativno oceno ali "mero" za bolj ali manj primerno kombinacijo naravnih lokacijskih dejavnikov. Taka relativna ocena velja znotraj določenega območja npr. Slovenije - kar pomeni, da ocena

"zelo primerno za kmetijstvo" velja z vidika ocenjevanja oziroma upoštevanja slovenskega prostora in družbeno-ekonomskih pogojev, ki veljajo v tem prostoru. Ni namreč možno ocenjevati naravne primernosti v sklopu širših prostorskih območij z različnimi družbenimi pogoji stopnje razvitosti, različnimi cilji ipd. (npr. v celotnem evropskem prostoru).

-Ta ugotovitev opozarja tudi na naslednjo, da je "primer-nost" prostora odvisna od družbenih potreb in ciljev razvoja, ki se spreminjajo v času (npr. vrednotenje primernosti prostora za kmetijsko rastlinsko proizvodnjo, bi bilo pred desetletji, ko je kmetijska proizvodnja bazirala na ročnem delu drugačna kot danes, ob sedanjih tehnološko-proizvodnih pogojih; ali npr. pred desetletji, ko rekreacija na snegu ni bila pomembna raba prostora oziroma je bila razvita v drugačnih oblikah, kriteriji vrednotenja za to rabo ne bi mogli biti istovetni današnjim).

-Zaradi relativnosti "primernostnih kategorij" v odnosu do različnih prostorskih območij in sprememb v času (kot posledica različnih družbenih potreb) je vrednotenje smiselno le če je dovolj natančno opredeljena namenska raba za katero velja primernostna kategorija in če so hkrati dovolj konkretno opredeljeni kriteriji vrednotenja (to je kriterij s katerimi merimo primernost naravnih elementov). Brez upoštevanja teh pogojev je opredeljevanje primernostnih območij nesmiselno in lahko vodi v formalistično, nestrokovno delo. Jasna opredelitev kriterijev vrednotenja namreč omogoča strokovno presojo, združevanje "umetno" postavljenih kategorij, njihovo novelacijo ipd.

-Kriterije za opredeljevanje primernosti za nekatere rabe, žal še ne moremo dovolj tehtno opredeliti, ker ni na razpolago dovolj empiričnih raziskovanj, ki bi omogočile "merjenje" pomena nekega naravnega elementa za določeno rabo,

to velja lahko še posebej za primernost pri kateri upoštevamo bodoči pomen v naslednjih npr. 20-20 letih in pri katerih vrednotimo tim.nematerialne naravne vrednote prostora (npr. estetske, kulturne).

V naslednjem je v izvlečku podan pregled nekaterih analiz o naravni primernosti prostora v Mariborski regiji. Analize so bile izdelane v okviru planske dokumentacije za pripravo prostorskega plana za območje SR Slovenije. V skladu s tem nivojem planiranja gre za manj podrobno generalizirano analizo. Analiza vsebuje vrsto pomanjkljivosti, ki so posledica nekaterih objektivnih okoliščin, kot so nezadostno razvit metodološko operativni instrumentacij, predvsem nezadostno proučeni kriteriji, pomanjkanje nekaterih osnovnih inventarizacijskih kart in kazalcev (npr. na območju klimatologije) neuravnovešena razvitost metod vrednotenja za posamezna področja (rabe) itd.

Kriteriji vrednotenja

V naslednji preglednici je podan v izvlečku seznam nekaterih izbranih kategorij primernostnih območij po katerih je bilo v SR Sloveniji izvedeno vrednotenje oz. opredeljevanje primernostnih območij. Za posamezno kategorijo primernosti so navedene tudi rabe prostora na katere se nanaša "primernostno območje" in v močno skrajšani obliki tudi kriteriji opredeljevanja posamezne kategorije primernosti.

PREGLED PRIMERNOSTNIH IN PREDLAGANIH VARSTVENIH OBMOČIJ IN KRITERIJ NJIHOVEGA OPREDELJEVANJA

PRIMERNOSTNA OBMOČJA	KATEGORIJE PRIMERNOSTNIH OBMOČIJ	NAMENSKE RABE IN FUNKCIJE PRIMERNOSTNIH OBMOČIJ	KRITERIJI OPREDELJEVANJA PRIMERNOSTNIH OBMOČIJ
OBMOČJA ZA KMETIJSKO RASTLINSKO PROIZVODNJO	Zelo primerna območja	Območja z najbolj ugodnimi pogoji brez omembe vrednih pomanjkljivosti za naslednje alternativne rabe: njive in travniki (enakovredni), njive in travniki imajo prednost, večletni nasadi (sadovnjaki, vinogradi, hmeljišča, jagodišča).	Območja z naslednjimi skupnimi značilnostmi: <ul style="list-style-type: none">- pedološke talne enote: rendzina, rjava avtrična in rjava sprana tla na fluvioglacialnih prodih, razvita obrečna karbonatna tla ali avtrična tla na holocenskih terasah, rjava nasičena tla, rjava avtrična tla, kolumbialna tla na mehkih karbonatnih kameninah,- nagib zemljišča: 0-10 % (neomejena uporaba mehanizacije); do 20 % za večletne nasade,- lokalni klimatski pogoji za večletne nasade,- nadmorska višina: do 600 m
	Primerna območja	Območja z ugodnimi pogoji: pogoji brez tehtnih pomanjkljivosti za naslednje alternativne rabe: njive in travniki (enakovredni), njive in travniki imajo prednost, večletni nasadi (sadovnjaki, vinogradi, hmeljišča, jagodišča)	<ul style="list-style-type: none">- pedološke talne enote: slabo razvita obrečna tla, rjava slabo oglejena tla, slabo izražen psevdoglej, sprana rjava tla, rjava karbonatna tla,- nagib zemljišča: 10-20 % (uporaba večjih kmetijskih strojev nekoliko otežkočena) ter od 20 - 25 % za večletne nasade,- osončenje: J, JV, V, Z, JZ prisojne lege za večletne nasade,- nadmorska višina: do 600 m.
	Srednje primerna območja	Območja z nekaterimi pomanjkljivostmi, ki otežujejo predvsem njivsko, v strnjjenih območjih pa tudi travniško rabo;	<ul style="list-style-type: none">- pedološke talne enote: inerazvita in slabo razvita obrečna tla, rendzina, rjava močno sprana tla, srednje močan glej pobočni psevdoglej, pokarbonatna tla, kislava rjava tla,

- primerna so za naslednje alternativne rabe:
- nagib zemljišča: od 20-45 % ter od 45-65 % za večletne nasade,
 - osončenje: vse lege razen izrazito S,
 - nadmorska višina: do 600 m.
- travniki ali njive imajo prednost, njive in travniki so enakovredni, travniki in košenice za več kot 2-kratno rabo, travniki in košenice za 1 do 2-kratno rabo.
- Manj primerna območja
- Območja z bistvenimi pomanjkljivostmi pogojev in zato primerna predvsem za travniško rabo:
- pedološke talne enote: surova obrečna tla, rendzina, rjava močno sprana tla, kislo rjava tla, litosoli, regosolt,
 - nagib zemljišča: do 65 %,
 - osončenje, S, SV,
 - nadmorska višina: nad 600 m; do 600 m z večjimi nagibi.
- travniki in košenice za 1 do 2-kratno rabo z vmesnimi manjšimi njivskimi območji, pašniki za govedo in drobnico, višje ležeči pašniki za govedo in drobnico.
- Pogojno primerna območja
- Območja z nekaterimi bistvenimi pomanjkljivostmi, ki jih je mogoče izboljšati ali odpraviti s hidrotehničnimi ukrepi:
- pedološke talne enote: srednje močan in močan glej, psevdoglej, glej, šotna tla in slana tla,
 - nagib zemljišča: pod 10 %,
 - nadmorska višina: do 600 m.
- pri sedanjih razmerah primerna za: ekstenzivne (kisle) travnike, pri izvedbenih ukrepih primerna za: njive ali travnike.

OBMOČJA GOZDOV PO
LESNOPROIZVODNEM
POMENU

Območja I.kategorije Gozdovi na najboljših
po lesnoproizvodnem rastiščih
pomenu

Območja II.kategorije Gozdovi na najboljših
po lesnoproizvodnem rastiščih
pomenu

Območja III. katego- Gozdovi na dobrih rasti-
rije po lesnoproizvod- ščih.
nem pomenu

Območja z naslednjimi skupnimi značilno-
stmi:

- gozdovi, ki imajo na osnovi vrednotenja naravnih rastiščih razmer (geološko petrografski kompleks orografskih dejavnikov, kompleks klimatskih elementov in pojavov, talne razmere gozdnih združb) in lastnosti gozdnih združb, naslednji relativni proizvodni potencial izražen z rastiščnim koeficientom:

Rastiščni koeficient: od 17 do 15; to so gozdovi naslednjih gozdnih združb: jelovje s praprotmi, jelovje s smreko.

Rastiščni koeficient od 13-11; to so gozdovi naslednjih gozdnih združb: dinarski jelovi gozdovi, dinarski bukovi gozdovi, jelovje z bekico, dobovi gozdovi, predinarski gozdovi gradna in belega gabra, bikovje z gradnom.

Rastiščni koeficient: 9; to so gozdovi naslednjih gozdnih združb: predalpski, dinarski in primorski gozdovi gradna in belega gabra, gorsko bukovje, primorski gorski bukov gozd, visokogorsko bukovje, predalpsko visoko gorsko bukovje, medgorsko bukovje, acidofilni bukovi gozdovi, acidofilno smrekovje, smrekovje v kraških dolinah.

Območja IV. kategorije po lesnoproizvodnem pomenu	Gozdovi na dobrih rastiščih	Rastiščni koeficient 7; to so gozdovi naslednjih gozdnih združb: predalpsko predgorsko bukovje, zmerno acidofilno bukovje, bukovje na rendzinah, predgorsko bukovje, primorski gozd javorja in bukve, primorski bukov gozd, gozdovi črne jelše, jesenovi in javorjevi gozdovi, jelovje v skalovju.
Območja V. kategorije po lesnoproizvodnem pomenu	Gozdovi na slabih rastiščih	Rastiščni koeficient 5; to so gozdovi naslednjih gozdnih združb: mešan: gozdovi lipe, bresta, javorja in jesena, termofilni bukovi gozdovi, smrečje skalnih podožrov, smrečje ledeniških grobelj, subalpsko smrečje.
Območja VI. kategorije po lesnoproizvodnem pomenu	Gozdovi na slabih rastiščih	Rastiščni koeficient 3; to so gozdovi naslednjih gozdnih združb: bazofilni gradnov gozd, predalpsko termofilno bukovje, logi topola in vrbja, gozdovi sive jelše, primorski gozd Črna gabra in jesenske vilovine.
Območja VII. kategorije po lesnoproizvodnem pomenu	Gozdovi v ekstremnih rastiščnih razmerah - zaradi varovalne funkcije proizvodnja v celoti podrejena ohranitvi prirodne strukture gozdne združbe.	Rastiščni koeficient 1; to so gozdovi naslednjih gozdnih združb: bazofilni borovi gozdovi, šibjak, puhovca in črna gabra.

Območja VIII.kategorije
po lesnoproizvodnem
pomenu

Grmovna vegetacija gozd-
nega drevja na ekstrem-
nih rastiščih - zaradi
varovalne funkcije niso
namenjena gospodarskemu
izkoriščanju.

Grmovna vegetacija z rastiščnim
koeficientom 0; to je grmovna ve-
getacija naslednjih združb: rušje,
grmičje relike in črnega gabra,
subalpski bukov gozd.

OBMOČJA ZA PRIDO-
BIVANJE RUDNIN OZ.
MINERALNIH SURO-
VIN

Območja površinskega
pridobivanja rudnin

- Obstoječi pridobivalni
prostori s sosednjimi ob-
močji, na katera se bo
širilo bodoče pridobiva-
nje,
- Pridobivalni prostori
predvidenega pridobiva-
nja rudnin.

Območja naravne zgostitve anorgan-
skih ali organskih rudnin, ki so
uporabna za gospodarsko izkorišča-
nje in sicer:

- Pridobivalni prostori z izdanimi
dovoljenji za pridobivanje rudnin,
- Pridobivalni prostori za katere
je na osnovi opravljenih geološko
rudarskih raziskav v teku priprava
dokumentacije za pridobivanje rud-
nin.

Območja podzemeljske-
ga pridobivanja rudnin

- Obstoječi pridobivalni
prostori s sosednjimi
območji na katera se bo
širilo bodoče pridobiva-
nje.
- Pridobivalni prostori pred-
videnega pridobivanja rud-
nin.

- Pridobivalni prostori z izdanimi
dovoljenji za pridobivanje rudnin.
- Pridobivalni prostori za katere
je na osnovi opravljenih geološko
rudarskih raziskav v teku pripra-
va dokumentacije za pridobivanje
rudnin.

Območje možnega površinskega ali podzemlj-skega pridobivanja rudnin

Območja z rudninami katerih možnost pridobivanja ni dovolj raziskana

-Območja v katerih je ugotovljena rudnina, vendar opravljene raziskave ne omogočajo odločitve o bodočem pridobivanju.

OBMOČJA ZA REKREACIJO NA SNEGU+
(na osnovi snežnih razmer)

Zelo primerna območja

- Naravne ali prirejene proge za alpsko smučanje
- trase za turno smučanje
- Trase za tek in hojo na smučeh

Območja z naslednjimi skupnimi značilnostmi:
- območja z zanesljivim trajanjem primerne snežne odeje od 120-220 dni na leto,

Primerna območja

- Naravne ali prirejene proge za alpsko smučanje
- Trase za turno smučanje
- Trase za tek in hojo na smučeh

- Območja s pretežno zanesljivim trajanjem snežne odeje od 120-150 dni na leto,
- Termin začetka primernih snežnih razmer je nezanesljiv (od novembra do januarja)

Srednje primerna

- Naravne ali prirejene proge za alpsko smučanje
- trase za turno smučanje
- trase za tek in hojo na smučeh

- Območja z delno zanesljivim trajanjem primerne snežne odeje od 70-100 dni na leto,
- termin začetka primernih snežnih razmer je nezanesljiv (januar ali februar),
- izjemno so možne prekinitve primerne snežne odeje sredi zime,
- primerna snežna odeja lahko traja v ekstremnih primerih manj kot en mesec.

Manj primerna območja

- Naravne ali prirejene proge za alpsko smučanje
- Trase za turno smučanje
- Trase za tek in hojo na smučeh

- Območja z nezanesljivim trajanjem primerne snežne odeje od 40-70 dni na leto (pričetek je zaradi razlik med posameznimi leti nezanesljiv)

OBMOČJA ZA PLAVANJE OZ. KOPANJE

Zelo primerna in primerna območja

Morje in jezera za plavanje in kopanje

- Vode z naslednjimi skupnimi značilnostmi:
- Morje, jezero z zanesljivim trajanjem primerne temperature nad 18°C, povprečno nad 81 dni na leto,
 - čistost vode: od I. do I-II. kakovostnega razreda,
 - globina: nad 80 cm,
 - primerna obrežja,

Srednje primerna območja

Jezera, reke za plavanje in kopanje

- Jezera, reke s pretežno zanesljivim, vendar kratkotrajnim trajanjem primerne temperature nad 18°C, povprečno med 41 in 80 dni na leto,
- čistost vode: od I. do II. kakovostnega razreda,
- primerna mirnost tekočih voda.

Manj primerna območja

Jezera, reke za plavanje in kopanje

- Jezera, reke z nezanesljivim trajanjem primerne temperature na 18°C od 1-40 dni na leto,
- čistost vode od I. do II. kakovostnega razreda,
- primerna mirnost tekočih voda.

TERMALNI IN
TERMOMINERALNI
IZVIRI

Zelo primerni izviri

Izviri za plavanje
in kopanje

Izviri z naslednjimi skupnimi značilnostmi:

- Termalni in termomineralni izviri z zelo primerno temperaturo in izdatnostjo:

količina: temperatura:

4l l/s in 26°C

2l l/s in 26°C

4l l/s in 22°C

Primerni izviri

Izviri za plavanje in
kopanje

- Termalni in termomineralni izviri z ugodno temperaturo in izdatnostjo:

količina temperatura:

2l - 4o l/s 22 - 26°C

2o l/s 26°C

4l l/s 20 - 22°C

Manj primerni izviri

Izviri za plavanje in
kopanje

- Termalni in termomineralni izviri z manj ugodno temperaturo in izdatnostjo:

količina: temperatura:

2o l/s 18 - 22°C

2l-4o l/s 18 - 22°C

2o l/s 22 - 26°C

VARSTVENA
OBMOČJA

KATEGORIJE VAR-
STVENIH OBMOČIJ
IN OBJEKTOV

NAMENSKE RABE IN FUNK-
CIJE VARSTVENIH OBMO-
ČIJ IN OBJEKTOV

KATEGORIJE OPREDELJEVANJA VARSTVENIH OBMOČIJ
IN OBJEKTOV

OBMOČJA GOZDOV
PO VAROVALNEM
POMENU

Gozdovi, ki imajo na osnovi vrednotenja naravnih rastiščnih razmer (geološko petrografski kompleks orografskih dejavnikov, kompleks klimatskih elementov in pojavov, talne razmere) in lastnosti gozdnih združb navedeno funkcijo.

- Trajno varovalni gozdovi
- Gozdovi, ki preprečujejo ali v dobršni meri zmanjšujejo že prisotne erozijske procese ali odločilno vplivajo na stabilnost tal,
- izkoriščanje njihovih gospodarskih zmogljivosti je izključeno, razen tistih, ki krepijo varovalno vlogo.
- Gozdovi z vsestransko poudarjenim varovalnim pomenom
- Gozdovi, ki preprečujejo ali zadržujejo razvoj erozijskih procesov,
- izkoriščanje njihovih gospodarskih zmogljivosti je podrejeno lokalni izrazitosti varovalne vloge teh gozdov.
- Obrečni varovalni gozdovi
- Gozdovi, ki preprečujejo premeščanje naplavin, zadržujejo droben plevni material ter izboljšujejo talne razmere na obrečjih vodotokov in poplavnih ravnin v njihovi neposredni bližini,
- izboljšanje njihovih gospodarskih zmogljivosti je podrejeno lokalni izrazitosti varovalne vloge teh gozdov.
- Gozdovi naslednjih skupin gozdnih združb:
bazofilno borovje, šibjak črnega gabra in kraškega jesena, rušje, šotna smrečja in barja, subalpsko bukovje.
- gozdnih
- Gozdovi naslednjih skupin združb:
subalpsko smrečje, acidofilno borovje, smrečje skalnih prdov, jelovje v skalovju, termofilni bukov gozd, primorski gozd črnega gabra in kraškega jesena, mešani gozd javorja, bresta in lipe, visokogorsko bukovje, alpsko bukovje, bukovje hladilnih leg na rendzinah, smrekovje ledeniških grobelj, smrekovje v kraških dolinah, bazofilni gradnovi gozdovi.
- Gozdovi naslednjih skupin gozdnih združb:
jesenovi gozdovi, logovi topola in vrbe, sivo jelševje, črno jelševje.

Gozdovi interferen-
čnih klimatov

Gozdovi, ki odločilno
blažijo ekstremne kli-
matske pojave, to je u-
ničujejo organe in ci-
klone,

izkoriščanje njihovih
gospodarskih zmogljivo-
sti je usklajeno z nji-
hovo varovalno vlogo z
ustreznim načinom gospo-
darjenja (prebivalni
sistem).

- Gozdovi naslednjih skupin gozdnih združb:
jelovi in bukovi gozdovi.

Gozdovi na labil-
nih tleh

Gozdovi, ki pomembno
učinkujejo na trajno
ohranitev rodovitno-
sti in odpornosti pro-
ti eroziji tal.

- Gozdovi naslednjih skupin gozdnih združb:
zmerno acidofilno bukovje, acidofilno smre-
kovje, predpanonsko acidofilno bukovje, je-
lovje z bekico, acidofilno bukovje, acidi-
filno borovje na diluvialnih ilovicah, je-
lovje s praprotni.

Gozdovi stabilnih
ekoloških komplek-
sov

Gozdovi v stabilnih eko-
loških pogojih z naglo
naravno obnovo,

izkoriščanje njihovih
gospodarskih zmogljivo-
sti omogoča zaradi sta-
bilnosti ekološkega sis-
tema različne načine
gospodarjenje z gozdom.

-Gozdovi naslednjih skupin gozdnih združb:
primorski gorski bukov gozd, dinarsko in
predalpsko visokogorsko bukovje, gorsko bu-
kovje, visokogorsko bukovje, primorski bu-
kov gozd, predalpsko bukovje.

Gozdovi stabilnih
ekoloških komplek-
sov v sklopu kme-
tjskih zemljišč in
naselij stabilnosti
ekološkega sistema

Gozdovi v stabilnih eko-
loških pogojih,

izkoriščanje njihovih
gospodarskih zmogljivo-
sti omogoča zaradi sta-
bilnosti ekološkega sis-
tema različne načine go-
spodarjenja z gozdovi.

-Gozdovi naslednjih skupin gozdnih združb:
primorski gozd, gabriča, bukovje z grad-
nom, gradnovi gozdovi, dobovi gozdovi.

IZVIRI	Manjši vodni izviri	Izviri za oskrbo s pitno vodo	Izviri z minimalno zmogljivostjo do 20 l/sek.
	Srednji vodni izviri	Izviri za oskrbo s pitno vodo	Izviri z minimalno zmogljivostjo 20,1 do 100/sek.
	Večji vodni izviri	Izviri za oskrbo s pitno vodo	Izviri z minimalno zmogljivostjo nad 100,1 l/sek.
	Območja podtalnic	Podtalne vode v naplavinah za oskrbo s pitno vodo	Podtalnice z dinamično zmogljivostjo nad 100 l/sek
OBMOČJA VARSTVA PODZEMNIH VODNIH VIROV+	Najožji varstveni pas vodnega vira	Neposredni varstveni pas okrog naprav za črpanje ali zajemanje podzemne vode.	Na osnovi hitrosti pretoka podzemne vode: - pas 10 - 150 m od zajetja ali črpališča,
	Najožji varstveni pas vodnega vira.	Varstveni pas v območju zbiranja podzemne vode okrog črpališča ali zajetja.	- hitrost pretoka podzemne vode od enega do pol meseca, - pas v smeri toka podtalnice od 100-500 m (na Krasu več) ob straneh in na nizvodni pa polovico omenjene vrednosti.
	Ožji varstveni pas vodnega vira	Varstveni pas zbiranja podzemne vode okrog črpališča ali zajetja.	- hitrost pretoka podzemne vode od enega do dveh mesecev. - pas v smeri dotoka vode v ugodnih razmerah 200 in neugodnih 1000 m in več (na Krasu več) ob straneh in na nizvodni strani pa polovico ali tretjino omenjene vrednosti.
	Širše varstveno območje vodnega vira	Varstveno območje celotne površine podzemne vode, ki jo je možno črpati ali zajeti.	- celotno območje, kjer je v globini podzemna voda.

Vplivno varstveno ob-
močje vodnega vira

Varstveno območje celotne
površine, kjer padavine di-
rektno ponikujejo in tečejo
proti (obstoječemu ali po-
tencialnemu) črpališču ali
zajetju.

- območje direktne infiltracije
padavin.

RAZMESTITEV POSAMEZNIH KATEGORIJ PRIMERNOSTNIH OBMOČIJ V MARI-
BORSKI REGIJI

Primernostna območja	Kategorije primernostnih območij	Globalna razmestitev
Območja za kmetijsko-rastlinsko proizvodnjo	Zelo primerna območja	Dravsko in Ptujsko polje-osrednji del
	Primerna območja	Dravsko in Ptujsko polje-posamezni robni deli, Slov. Gorice in Haloze-posamezni položnejši deli
	Srednje primerna območja	Pohorje
	Manj primerna	Haloze in Slovenske Gorice Dravsko polje - najnižje terase do Ptuja, Kubansko
	Pogojno primerna	Dravsko polje - najnižje terase ob Dravi, povodje Polskave
Območja gozdov po lesnoprodukciji	Gozdovi na najboljših rastiščih (I.)	Pohorje - višji severni deli, Kobansko - višji deli
	Gozdovi na najboljših rastiščih (II.)	Haloze, Slovenske Gorice-posamezni deli
	Gozdovi na drobnih rastiščih (III.)	Pohorje - višji južni in vzhodni deli
	Gozdovi dobrih rastiščih (IV.)	Pohorje - nižji pobočni deli, Slovenske Gorice-posamezni deli Dravsko polje, Kobansko-nižji deli
	Gozdovi na slabih rastiščih (V.)	-
	Gozdovi na slabih rastiščih	▼
	Gozdovi v ekstremnih rastiščih	-
Izviri pitne vode	Območja podtalnice v naplavinah	Dravsko polje, Ptujsko polje
	Večji vodni izviri	-

Primernostna območja	Kategorije primer- nostnih območij	Globalna razmestitev
Območja za pridobivanje rudnin oz. mineralnih surovin	Območja površinskega pridobivanja (obstoj.in predvidena)	
	- energetske r. - kovinske r. - nekovinske r.	- - posamezne lokacije: Pobrežje, Rogoza, Sp.Hajdina, Poljčane, Košaki, Duajnčeva, Križevci, Duplek, Slovenska Bistrica...
	Območja površinskega pridobivanja (možna)	
	- energetske - kovinske - nekovinske	- - Pohorje - obrobje, Dravsko polje - posamezni deli
Območja gozdov po varovalnem pomenu	Trajno varovalni gozdovi	-
	Gozdovi z vsestransko poudarjenim varovalnim pomenom	
	Obrežni varovalni gozdovi	Dravsko polje - najnižje terase ob Dravi
	Gozdovi inferenčnih klimatov	-
	Gozdovi na labilnih tleh	Pohorje - nižji deli Kobansko Slovenske Gorice
	Gozdovi stabilnih ekoloških kompleksov	-Pohorje - višji deli
	Gozdovi stabilnih ekoloških kompleksov	Haloze, Slovenske Gorice - posamezni deli
Območja za vodno rekreacijo (kopanje,plav.)	Zelo primerna in primerna območja	-
	Srednje primerna območja	-
Termalni in termomineralni izviri	Zelo primerni izv.	Ptuj
	Primerni izv.	
	Manj primerni izv.	-
Območja za rekreacijo na snegu (na osnovi snežnih razmer)	Zelo primerna obm.	-
	Primerna območja	-
	Srednje primerna obm.	Pohorje - najvišji osovni deli Pohorje - višji osovni deli

- Poglavitne splošne značilnosti Mariborske regije v odnosu do celotne Slovenije, ki so razvidne iz predstavljenih analiz naravne primernosti prostora je možno povzeti v naslednjem:
 - naravna primernost prostora za kmetijsko rastlinsko proizvodnjo je v posameznih delih regije povsem različna;
 - pomemben del Dravskega in Ptujkega polja sodi med večja sklenjena zemljišča brez posebnih naravnih pomanjklivosti za sodobno kmetijsko proizvodnjo. Takšna najbolj primerna zemljišča zavzemajo v Sloveniji le 23 % vseh sedanjih kmetijskih zemljišč, njih delež v Mariborski regiji pa znaša 25 %.
 - Pomemben del kmetijskih zemljišč v obeh omenjenih geografskih enotah pa sodi kot nasprotni ekstrem, vsaj za sedaj, med malo primerna zemljišča, saj jih zaradi visoke slojne ali talne vode in rednih poplav ni mogoče vključevati v intenzivnejšo kmetijsko rabo.
 - Izven obeh večjih ravnin se menjavajo območja vseh ostalih primernostnih območij, od primernih do malo primer-
nih. Tako močno heterogenosti ne najdemo v nobeni drugi slovenski "regiji".
 - Vrednotenje gozdov po lesnoproizvodnem pomenu, na osnovi naravnih danosti kaže, da so v regiji, ki ni tipično "gozdnato" območje Slovenije, naravne rastiščne razmere za gozd razmeroma ugodne:
 - ne samo, da sodi pomemben del Pohorja med območja z relativno najugodnejšim rastiščnim koeficientom v Sloveniji, temveč so tudi druga območja razmeroma visoka ocenjena na osnovi tega kazalca.
 - Vrednotenje gozdov po varovalnem pomenu kaže, da so gozdovi v regiji večinoma v razmeroma stabilnih ekoloških kompleksih in da zato njihova varovalna vloga ni tako močno poudarjena kot marsikje drugje v Sloveniji. Kljub stabilnosti naravnega ekološkega kompleksa in relativno visoki

regenerativni sposobnosti teh gozdov pa so zaradi razmeroma močne krčitve in trajnega pretiranega degradiranja po človeku, marsikje prisotni negativni učinki neuravnovešenih naravnih razmer.

- Za hidrogeološke razmere sta - poenostavljeno rečeno - značilna dva ekstremna tipa območij:
 - Na eni strani območja z nepropustnimi ali slabo propustnimi kameninami brez podtalnih voda in z redkimi izviri majhne izdatnosti, zaradi katerega sodi pomemben del regije med deficitarna območja Slovenije glede naravnih virov pitne vode,
 - na drugi strani pa območje Dravskega in Ptujkega polja z obsežnimi usedlinami enakomerne propustnosti, in s tem z bogatimi zalogami podtalnice, ki je vodni rezervoar, za široko, z viri pitne vode deficitarno območje.
 - Rudno bogastvo, večinoma nekovinske rudnine z nekaj izjemami (gradbeni kamen, kvalitetne gline) odgovarjajo predvsem potrebam regije (glina, prod).
 - Vrednotenje naravne primernosti za intenzivnejše oblike rekreacije na prostem, omogoča ugotovitev, da je območje brez naravnih virov za vodno rekreacijo, ki bi lahko pomenili širšo nacionalno ali mednarodno privlačnost (izjema termalni izviri pri Ptujju) in da glede naravne primernosti za rekreacijo sodi (glede snežnih razmer) le s skromnim teritorijem med primerna tj. tista, kjer so snežne razmere dovolj "zanesljive" in so s tem lokacijski predpogoji zadostni za ekonomsko uspešen razvoj zimskega turizma.

Teh nekaj "faktografskih" obrazložitev ugotovitve o kompatibilnosti posameznih primernostnih območij in s tem odpira pregled območij možnih navzkrižij zaradi prepletanja nekaterih "zelo primernih območij" v istem prostoru in to takih, ki so le deloma ali sploh nekompatibilne (kmetijska zemljišča za inten-

zivno kmetijstvo, podtalnica, zaloge proda in hkrati koncentracija poselitve prav na teh površinah). S podrobnejšo in vsebinsko bogatejšo analizo primernosti je taka navzkrižja možne seveda še mnogo detaljneje prikazati.

K POKRAJINSKO EKOLOŠKI RAZČLENITVI MARIBORSKE REGIJE

Uvod

Beseda "ekološki" v tem naslovu ne pomeni pogojev za vse vrste življenja, temveč predvsem za vegetacijo in zlasti za kmetijske pridelke ter za človekovo bivanje. Zaradi te omejitve je prikazana klima le za vegetacijsko obdobje. Ker pa so obravnavani samo tisti pogoji, ki sovpadajo s t. im. pokrajino-tvornimi elementi, je razčlenitev imenovana pokrajinsko ekološka.

Osnova pokrajinsko ekološke delitve ozemlja, ki jo izvajamo v Katedri za fizično geografijo FF (1), je fiziotop. To je kompleks litoloških, reliefnih, klimatskih in hidroloških pogojev, ki ga določujemo s posebnim ozirom na kmetijsko izkoriščanje tal (26). Pri določevanju pokrajinskih tipov Volganjsko-soteljskega gričevja smo se oprli predvsem na litološko sestavo (38), v zgornjem Posočju pa na relief (39). Pri določevanju enot nižjega reda se na ravninah opiramo predvsem na pedovariance.

Mariborska regija je na prehodu iz goratega v nižinsko Podravje na stiku več prirodnogeografskih enot. Če delimo Slovenijo na visokogorje, sredogorje, gričevje in ravnine, potem zajema Mariborska regija tri od imenovanih štirih enot. Če delimo Slovenijo klimatsko na submediteransko, subpanonsko in osrednje-slovensko območje, potem se v Mariborski regiji srečujeta dva od teh makrorajonov. Pri delitvi Slovenije na 57 naravnogeografskih mezorajonov (2), segajo v Mariborsko regijo štiri regije: Dravsko-Ptujsko polje, ki se ob Dravi navzgor nadaljujejo po kvartarnih terasah do Fale, Slovenske gorice, Vzhodno Pohorje, ki pri tej regionalizaciji zajema tudi podpohorske gorice in sega do Roglje in Planinke, ter severno Pohorsko Podravje med

Dravo in državno mejo (tab.I.). Komentar k tej tabeli je tu omejen na to, v koliko se podoba, narejena iz števil, ne sklada z običajno predstavo o teh regijah. Literatura še neenotno uvršča Pohorsko Podravje k Alpam ali k predalpskemu svetu. Zanj v tabeli prikazani deleži višinskih pasov med 400 in 1600 m so blizu poprečku za slovenski predalpski svet, če k temu ne štejemo subpanonskega Kozjanskega in Vzhodnega Pohorja. Mislimo, da je na Dravsko-Ptujskem polju njivski svet v izraziti predlagi. Po naši tabeli pa zavzema gozd 29 %. Za Slovenske gorice je po splošni predstavi značilno dvoje: za relief gričevje in za izrabo tal vinograd. Po tabeli pa zavzemajo vinogradi 4 % (točneje 4,5 % - 7) in ravno dno večjih dolin dobrih 15 % ali skoraj štirikrat več kot vinogradi. Na teh ravninah je močvirje, oglejene prsti 13 % areala Slovenskih goric ali trikrat več kot je vinogradov. Delež vinogradov koleba po vinogradniških rajonih med 1,3 in 15,5 % (17). V Srednjih Slovenskih goricah jih je 3,5% (17, 12). Če od njih odštejemo gorice med Muro in zgornjo in srednjo Ščavniško dolino, pade njihov delež na 2,4 %. Če trdimo, da je ponekod v Slovenskih goricah več vinogradov, ker je bilo tam že v srednjem veku več fevdalne vinogradniške površine, s tem še ne zanikamo, da je oboje posledica boljših naravnih pogojev, o čemer bo govora pri sestavi Mariborskih goric. Saj so se morali podrediti naravnim pogojem tudi na Dravskem polju, kjer so fevdalci ustanavljali ali preurejali večje vasi (7), na Pohorju pa so nastajale le samotne kmetije (8).

Klimatska razčlenitev

V nizkem Podravju so večje klimatske razlike v stometerski vertikalni kot petdeset kilometerski horizontali (10, 12). V Mariborski okolici so zastopani naslednji klimatski pasovi: dna kotlin in dolin, topli ali termalni pas, hribski pas in gorski pas vrh Vzhodnega Pohorja (11). Še vedno sporni pojem topli pas je nastal ob analizi kulturnih rastlin. V njem gojijo češnjo, marelico, breskev in vinsko trto, ki pozebejo na dnu dolin in kotlin.

MEZOREGIJE SLOVENIJE, ZASTOPANE V MARIBORSKI REGIJI

	Dravsko-Ptuj- sko polje		Slovenske gorice		Vzhodno Pohorje		Severno Pohorsko Podravje	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Skupna površina	52046	100	103645	100	42787	100	49438	100
Od vzpetega sveta zavzemajo: apnenci	-	-	1419	1,4	-	-	234	0,5
sprijeti bazični sedimenti	-	-	66298	64	4246	9,9	10681	21,6
sprijeti silikatni sedimenti	-	-	-	-	-	-	1737	3,5
vulkaniti in tufiti	-	-	-	-	-	-	1814	3,7
metamorfne in intruzivne kam.	-	-	-	-	36595	85,5	30896	62,5
ilovice in gline	-	-	-	-	4026	7,4	89	0,2
kvartarni prodi in peski kot silikatna podlaga prsti	-	-	-	-	97	0,2	-	-
kvartarni prodi in peski kot karbonatna podlaga	-	-	-	-	155	0,4	-	-
RAVNINE:								
skupna površina	520046	100	15755	15,2	-	-	3487	7,1
fluvisoli	9916	19,1	-	-	-	-	1795	3,6
rjava plitva do srednje globoka prst	25660	49,3	-	-	827	1,9	1692	3,4
debelejše kisle, sprane prsti, pse- udogleji	4571	8,8	1929	1,8	-	-	-	-
oglejene prsti	11899	22,8	13826	13,3	-	-	-	-
Višinska pasovitost: 0-400 m.m.višine	52046	100	103645	100	5757	13,5	5764	11,7
400-600 m	-	-	-	-	9475	22,1	12715	25,7
600-1000 m	-	-	-	-	15621	36,5	26803	54,2
1000-1600 m	-	-	-	-	11932	27,9	4156	8,4
Reliefna amplituda (1 km ²),								
0 - 100 m		99,4	-	87,4		11,3		2,0
110 - 200 m		0,6		12,3		35,2		24,1
210 - 300 m		-		0,3		28,1		34,8
410 - 600 m		-		-		4,8		12,3

nad. tab. I.

	Dravko-Ptuj- sko polje		Slovenske gorice		Vzhodno Pohorje		Severno Pohorsko Podravje	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Delež listavcev do iglavcev			50-90		0-70		0-30	
njive in vrtovi	39		26		11		10	
vinogradi	39		4		1		0,5	
travnik, pašnik, senošet	26		27		16		20	
gozd	29		27		67		63	

Pri tem pa faze vegetiranja na dnu dolin in kotlin ne zaostajajo za onimi v termalnem pasu (12). To se ujema z opažanji, da imajo dolinske postaje, zlasti poleti, podobne ali celo višje srednje maksimalne temperature kot one v termalnem pasu. V letih 1954-1970 so znašale srednje maksimalne temperature poletnih mesecev za Pragersko 15,7, Maribor 14,9, Jeruzalem (tipični predstavnik toplega pasu) 14,2°. Ustrezni poprečki maksimalnih temperatur za vegetacijsko dobo (IV-IX) znašajo: 21,76, 21,04 in 20,47°. Tab. 2 kaže, da je pri srednjih minimalnih temperaturah obratno razmerje.

Tab. 2. Srednje minimalne temperature 1954-1970 (12)

Rel. v. postaje	Postaja	Letni popreček	Popreček IV - IX	Julij	april
0 m	Pragersko	2,9	7,46	11,8	3,3
0 m	Maribor	3,9	8,97	13,0	4,2
80 m	Jeruzalem	5,5	10,51	14,4	5,4

Skladna z gornjo tabelo je tabela (št. 3) o slani (12)

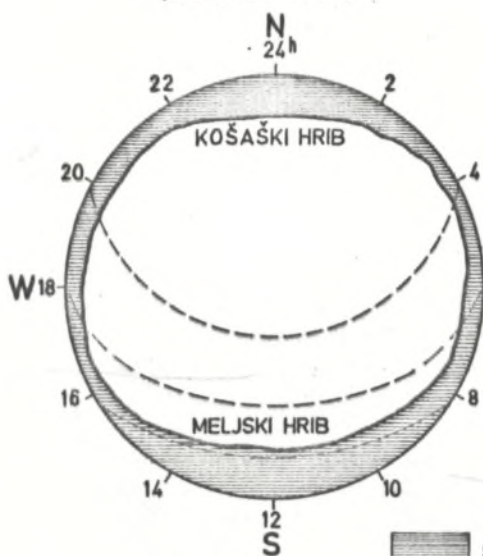
Tab.3. Poprečni datumi prve in zadnje slane 1954-1967, število dni brez slane, število dni s slano 1955-1970

Postaja	Slana		Število dni brez slane (1954-67)	Število dni s slano (IV-IX)
	prva	zadnja		
Maribor-Tezno	25.IV.	3.X.	161	10,8
Pragersko	25.IV.	11.X.	168	-
Svečina	5. V.	3.X.	151	-
Kapela	11.IV.	16.X.	140	-
Jeruzalem	5.IV.	20.X.	148	3,1

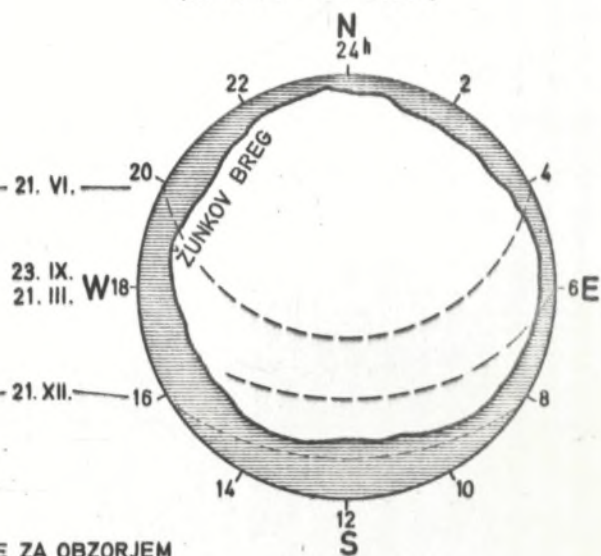
Topli pas ima tudi več sonca. Postaja Maribor je imela v letih 1951-1970 v vegetacijski dobi (IV-X) 1457 in Jeruzalem 1476 ur s soncem (12). Skratka v dnu dolin in kotlin ni mnogo manj toplote, sprejete na vodoravno površino, temveč so usodne pozebe

PREVIŠANI HORIZONT

KOŠAŠKI DOL
(križišče cest)

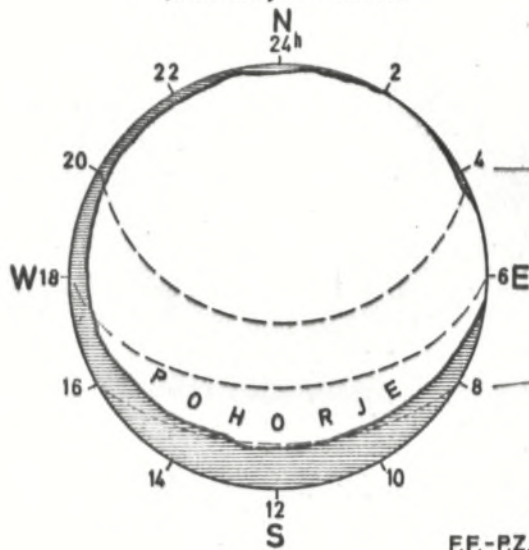

POČEHOVSKI DOL
(h. št. 30 – ob cesti)

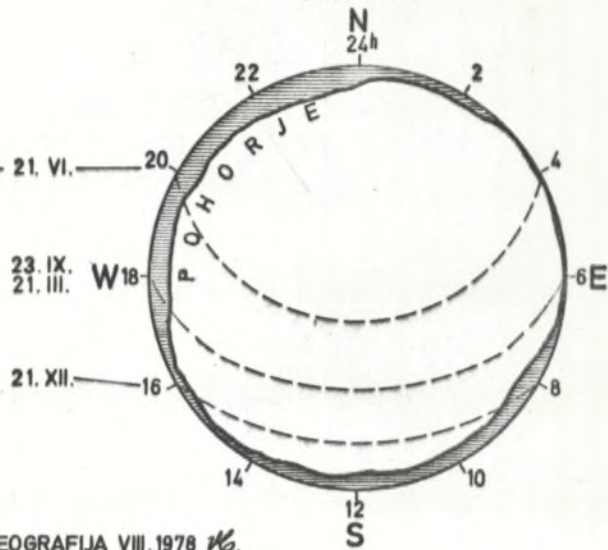

SONCE ZA OBZORJEM

ZG. RADVANJE
(Radvanjska cesta)

ZG. HOČE
(h. št. 58)

ob nočnih minimih, ki prizadenejo spomladansko cvetje. To v dolini ne zaostaja, ker ga očitno določujejo predvsem dnevni temperaturni maksimi, Nižji nočni minimi prihajajo rahlo do izraza še v mesečnih poprečnih (tab.4). Ker v naši regiji ni postaje v termalnem pasu, je bila v tab. št. 4 pritegnjena 28 km oddaljena in 96 m nad dolino ležeča postaja Kapela. Njene temperature za dobo 1954-70 (12) je bilo treba uskladiti z dobo 1931-1960 preko postaje Maribor-Tezno. Upoštevana je postaja Ribniška koča (14) in Šmartno na Pohorju (15).

Tab. 4. Srednja mesečna temperatura 1954-70 v vegetacijski dobi (12)

Postaja	Nadm.v.	Rel.v.	IV	V	VI	VII	VIII	IX	I-XII
Maribor	275	0	9,7	14,1	17,9	19,1	18,2	14,4	9,2
Pragersko	251	0	9,6	13,7	17,8	18,7	18,0	14,5	9,3
Ptuj	235	0	8,9	14,4	17,9	19,7	18,6	14,6	9,3
Svečina	295	0	8,6	13,1	16,9	18,3	17,8	13,6	8,2
Kapela	309	96	10,3	14,3	18,2	19,5	19,4	16,1	9,9
Jeruzalem	345	80	10,1	14,1	18,0	19,3	18,8	15,9	9,8

Pozitivne razlike rastejo proti jeseni, kar je ugodno za dozorevanje grozdja. Postaja Svečina (9) je verjetno hladna tudi zaradi gozda, ki pri gradu sega preko dolinskega dna in ovira odtekanje ohlajenega zraka. V letih 1954-70 je bila temperatura vegetacijske dobe blizu niza 1931-60, le po mesecih je nekaj razlik (tab.5).

Tab. 5. Srednje mesečne temperature 1931-60, vsote efektnih temperatur

Viš.Postaja nadm.v.	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	vsote efekt.temp. nad 5- 10 ^o - 15 ^o
I Maribor-Tezno 270	9,6	14,2	17,6	19,4	18,6	15,0	9,4	2066 1066 326
II Kapela 309	10,2	14,4	17,9	19,8	19,4	16,7	10,5	2261 1192 424
III Šmartno/Poh. 785	7,3	11,7	15,1	17,1	16,9	13,8	8,4	1693 754 127
IV Ribniška koča 1510	2,4	6,7	10,7	12,7	12,3	9,5	3,9	824 176 0

I - kotlinsko dno, II - termalni pas, III - hribski pas, IV - višji gorski pas.

Osnovne pokrajinsko ekološke razčlenitve ozemlja

Pri delu na terenu se je izkazalo, da se ni mogoče opreti na obstoječo vegetacijo, ker jo je človek preveč spremenil. Tudi delitev po t. im. pedosekvenci se je izven ravnine izkazala za neuporabno. Na enakih prsteh v goricah često le ekspozicija odloča izrabo tal za vinograd, travnik ali gozd. Tudi delitev zemljišč na standardne "kategorije" (36) je sporna, ker te slonijo na današnji izrabi tal. N. pr. vinogradov je danes v Mariborskih goricah približno trikrat manj kot pred trtno užjo (25). Zato menimo, da ima v vzpetem svetu strmina od vseh objektivnih meril najbolj vsestranski vpliv, na ravnini pa talni tip (karta I). Na tej osnovi smo izdvojili:

P- Sredogorje iz metamorfnih kamnin-Pohorje (strmine nad 13°).

Prevladujeta ranker in kislja gozdna rjavica. Obdelovalna zemlja je omejena na prisojne lege v termalnem pasu, kjer je nekaj samotnih kmetij in vinogradov, sicer pa prevladuje gozd. Kot celota je to rekreacijsko območje mesta Maribora.

P. 10 Strmine nad 27° v popolni prevladi rankerja in gozda.

P. 9. Strmine 20-27° z rankerjem in kisljo rjavo prstjo. SZ in S od Razvanja gozd redčijo vinogradi in sekundarna bivališča.

P. 70. Strmine 13-20° s kisljimi rjavimi tlemi so na severni strani gorovna gozdnata, na jugovzhodni strani pa posejane z obdelovalno zemljo (sadovnjak, travnik, pašnik, redkeje njiva, vinograd). Sem bi spadala tudi kristalinska Pekrska gorca, ki ji je kvartarna Drava izpodkopala severno pobočje (35°) tako kot Pohorju nad Betnavo.

V - Podpohorski glaciji in vršaji¹⁾ (strmine 2-13°)

V.70. Najobsežnejši glaci je nad Zg. Radvanjem in Pekrami (tu v Rožni dolini naklon 5°). Prevladujejo ilovnati terciarni sedimenti, ki so v podnožju nižjega pohorskega razvodnega slemena

¹⁾ Glaciji so vršajem podobne a erozijsko-akumulacijske tvorbe.

Bolfenk-Poštela ostali nerazčlenjeni, ker ni večjih potokov. Pred izgradnjo stanovanj je pseudogleje preraščal pretežno gozd.

V.7o. Vršaj nad Razvanjem in Sp. Hočami je prester geološko (pohorska naplavina, metamorfne kamnine), pedološko in v izrabi tal.

Na stiku ravnine in glacijev ter vršajev so nastala najstarejša agrarna naselja Pekre, Zg. Radvanje in Razvanje, ki so jih stanovanjske hiše, zrasle po osvoboditvi, bistveno razširile.

R. Mariborska ra vnina (strmine 0-2°)

Mezorajoni so določeni glede na talne tipe pretežno iz pedološke karte lista Maribor (35).

R.6. Območje pseudogleja in gleja zavzema ozek pas na severnem podpohorskem podnožju vzhodno od Zg. Radvanja vzdolž Pekrskega in Radvanjskega potoka. Tu je v podlagi še dravska naplavina, ki je ni več pod pohorskimi vršaji (23). Prevladujejo mokrotni travniki. Bolj pogozden je ostal ta tip v mrtvem okljuku Drave v Stražunu, kjer zaglejuje visoka talna voda (16).

R.5. Območje globokih rjavih tal na produ in pesku. Zavzema okoli 1 km širok pas, ki obkroža Pohorje. To je tipična izgonska pokrajina (3,6) z večjimi vasmi, njivami in travniki, vse na razmeroma kvalitetni kmetijski zemlji. H tej kategoriji spada tudi zrkovskodogoška terasa, kjer tudi prevladuje polje.

R.4. Srednje globoka rjava tla na brezjanski terasi je prav tako v znamenju njiv in agrarne naselitve.

R.3. Območje plitvih rjavih tal predstavlja okoli 1 km širok pas, ki se ovija okoli pohorskega podnožja. Južno od Teznega se razširi, tako da zavzema na Dravskem polju največji del.

Od najnižje pleistocenske, zrkovsko-dogoške terase si sledijo proti zahodu na višjih terasah srednje globoka tla na brezjanski in rendzina na studenško-tezenski terasi²⁾ Tu so obratne razmere kot na gorenjskih fluvioglacialnih terasah, kjer so na mlajši würmski terasi rendzine in na višjih in starejših

2) Žal v literaturi še vedno ni ustaljeno število dravskih teras (gl. 16, 20, 22, 23).

vedno bolj debele prsti (27,4). Očitna je vloga matičnega substrata-finejšega proda, ki je drugod navadno pod pokrovom bolj grobega proda (16,19,20,21) in je bolj karbonaten³⁾. Starost prsti je manj pomembna.

Na pedološki karti (35) se areala globokih in plitvih tal stikata ob dokaj ravni črti. Dejanski stik je precej zvižugan, ker je odvisen od dolžine izgonskih potokov. Da so bliže Pohorju bolj debela tla zaradi primesi pohorske naplavine, govori več morfoloških dejstev. Pas globokih tal je najožji med Zg. Radvanjem in Betnavo, kjer je s Pohorja najmanj potokov, najširši pa v vzhodnem podnožju Pohorja med daljšimi izgoni. Sklepamo lahko, da so ti najbolj naplavljeni v času požigalništva v starem in ranem srednjem veku, intenzivna nega v srednjem veku (6,3) pa jih je podaljšala po dravskih terasah. Zdaj se spet krajšajo. V nadaljevanju aktivnih izgonov so ponekod drevoredi in poti brez struge ali samo še nekaj pedi višji vali iz debelejšje in rodovitnejše naplavljenе zemlje (n.pr. v Ledinah južno od tovarne v Teznem, kjer je izgon presekala železnica). Vkljub ogozdovanju Pohorja naplavlajo potoki še danes precejšnje količine. Areal plitve zemlje je na tistem delu manj karbonatne dravske naplavine, ki je niso nikoli dosegali izgoni. Na zahodnem robu tega areala so še polja in travniki, v vzhodnem delu pa vlada acidofilni borov gozd (Vaccinio-Pinetum- 28). Osrednji dravskopoljski gozd se je od prve polovice preteklega stoletja precej razširil (3) tudi tik ob vaških naseljih, kar izpodbija razlago, da je temu kriva oddaljenost zemljišča. Vzrok je predvsem v slabši rodovitnosti prsti, ki je v poprečku nekoliko plitvejša in zato sušnejša.

3) V pobreški gramoznici je v frakciji 2-60 mm 31 % apnencev, 7 % dolomitov. Podobno je tudi v dogoški gramoznici (16).

4) Maja 1978 je po nekem nalivu prejšnjega dne znašala suspenzija Polanskega potoka pri avtocesti 1,005 g/l, Račkega potoka pa 0,877 g/l. Po podatkih HMS SRS znaša srednja suspenzija Polskave 9 g/m³, ob visoki vodi pa 19,100 g/m³.

R.a. Območje renzdine zavzema na levi strani Drave mariborsko mestno ozemlje, na desni pa približno trikot Studenci-Miklavž-Pobrežje. Širi se po višji studensko-tezenski in nižji pobeški terasi (gl.16). Na rendzini prevladujejo njive (Pobrežje) kot tudi Tezenski gozd, ki je bil tipa Quercus-Carpinetum (28). Da postaja dravska naplavina nizvodno vedno bolj kislja, je bilo mogoče ugotoviti že v Dravski dolini (5).

R.1. Aluvialna dravska ravnina s fluvisoli. Travnik, logi, gozd.

G. Mariborske gorice

Vanje vključujem tudi hribe med Kamniško grabo in Rošpoškim podoljem severno od Kamnice (Kamniški hribi) do Urbana (596m). Po reliefu sodijo k Kozjaku, po litološki zgradbi in vinogradih pa k goricam. Prevladujejo miocenski bazalni laporji, ki so bolj mešani. Na profilu Kamniška grapa-Lucijin breg, se pojavljajo sljudasti peščeni laporji, apneni peščenjak, peščenjak, pesek, konglomerat iz kremenca, prod, filit, magmatske kamnine, andezitni tuf, tufiti in glinice (13). Poprečne strmine so večje kot pri vzhodnejših Mariborskih goricah ali Pohorju. Po metodi Kudrnovske izračunana poprečna strmina po kvadratih 1 x 1 km (po karti 1 : 25.000), ki ne prehajajo v sosedstvo, znaša $27\frac{1}{2}^{\circ}$, v Mariborskih goricah $15\frac{1}{2}$ in na Pohorju $16\frac{1}{2}^{\circ}$ (z vršaji in glacijami okoli 14°).

Kmetijska osnova Mariborskih goric so vinogradi, ki so po litoloških (laporji) in klimatskih razmerah med najboljšimi v Sloveniji (33.). Le med Pernico in Dragučovo nad dolino Pesnice na glinastih laporjih ter na litavskih apnencih Kamenščaka so drugorazredni. Vinogradi, ki so priklicali gostejšo naselitev (25), zahtevajo 4-6 krat več vložene delo kot njive in bi lahko njihova obnova na stanje pred dobrim stoletjem (25) zadržala izseljevanje iz Slovenskih goric. Zato kaže ugodne lege za trto še zlasti ohraniti pred nekmetijsko izrabo. Iz teh razlogov se naša delitev ozemlja ozira predvsem na uspevanje vinske trte.

Iz literature poznamo naslednje agrarno-ekološke enote terciarnih goric: višja prisojna strmejša pobočja z vinogradi in

rigolano zemljo ("pararendzina"), nižja zložnejša pobočja z rjavo zemljo, sadovnjakom in njivo, v dolini na oglejenih tleh travnik ter degradirana rjava tla in gozd na osojni strani, kjer so nekdanj stelarili (41, str. 113). Skladno s tem se v Mariborskih gorica, kakor tudi v drugih slovenskih vinorodnih gorica javljajo naslednji kmetijski pasovi: vinogradniški v višjem termalnem pasu na strmejših prisojnih legah, pas mešanega kmetijstva na zložnejših pobočjih, kjer se prepletajo njive, sadovnjaki, travniki ter živinorejski pas v dnu dolin, kjer prevladujejo travniki. Te povezave nam tudi pojasnijo kmetijsko strukturo Slovenskih goric: v Mariborskih, Svečinskih, Kapelskih in Ormoško-Ljutomerskih gorica, kjer so slemena strma in višja in doline ožje, je vinogradniška pokrajina. Drugod, zlasti v srednjih Slovenskih gorica, kjer je relief zložnejši in so mokrotna dolinska dna širša (24), prevladuje poljedelstvo z živinorejo. Tudi v Mariborskih gorica prevladujejo v prvem tipu pokrajine po slemenih nanizane vaške hiše vzhodno od ceste Maribor-Šentilj (25), v drugem tipu pa zahodnejše naselja po dnu doline ali na pobočnih polica (Rošpoh).

Žal pa se po tej shemi ne da napraviti podrobno podobo pokrajinsko-ekoloških enot. Litološka sestava in strmine se krajevno hitro spreminjajo. Za vinograde so neugodni vložki t. im. vodnih laporjev, ker je zemlja mokrotna. Talna svojstva so marsikje bolj pogojena po obdelovanju kot po naravnih razmerah. Pri rigolanju prestavijo navzdol zemljo do enega metra, pri okupavanju z motiko po nekaj centimetrov. Večstoletno obdelovanje je tako več metrov preložilo zemljo s prvotne podlage v nižje lege, da ne govorimo o eroziji prsti. Zato je podrobna izraba tal v Mariborskih gorica bolj odmaknjena naravnim pogojem kot na primer na Pohorju ali na Mariborski ravnini. Ob takem stanju smo izločili v Mariborskih gorica le dolinski nevinogradniški in višji vinogradniški pas. Prvi sega do 10-50 m nad dnom doline. Više po pobočjih sega v širokih planih dolinah (Pesniška dolina, Žitečki potok) in nižje v ozkih dolinah z večjim strmcm, ki dovoljuje drsenje hladnejšega zraka po dolini. Pri določevanju višine so bili upoštevani nekdanji in obstoječi vinogradi.

Znotraj vinogradniškega pasu, ki smo ga v klimatskem pregledu imenovali topli ali termalni pas, bi bilo potrebno obeležiti zrigolana, to je sedanja in bivša vinogradniška zemljišča. Čeprav zbita, ohranjajo zrigolana tla, ki so gruščnata in zato toplejša in sušnejša, poseben talni tip. Z povojnih in predvojnih topografskih kart 1 : 25.000 je bilo mogoče določiti (gl. karto) vinograde iz leta 1974 in 1937, ko je bilo vinogradniških površin približno za polovico več kot jih je sedaj (25). Žal pa ni kartografskega gradiva za stanje sredi preteklega stoletja, ko so zavzemali vinogradi približno trikrat večji obseg kot danes. Zato smo znotraj vinogradniškega pasu mogli deliti ozemlje le še po strminah, katerih vpliv na izrabo tal je očitno, v drobnem pa spremenljiv.

Večja strmina pomeni boljše klimatske pogoje za trto⁵ in zato je tudi v Mariborskih gorica v strmejših legah več vinogradov. Med Počehovo na zahodu in Nebovo na vzhodu imajo večji vinogradi poprečno strmino 20° , vse ozemlje pa okoli 13° naklona⁶. Najmanjše strmine, kjer so vinogradi, so očitno odvisne od relativne višine nad dnom doline. To si je mogoče razložiti z odtekanjem hladnega nočnega zraka in s tem zvezano nevarnostjo pozeb. Zato so minimalne strmine bližje dolini večje kot višje v termalnem času. Najmanjše strmine nad dolino so okoli 12° (Kamniški breg). Na vrhu slemen pa se najdejo vinogradi na strminah z le nekaj stopinj naklona (Trčova, Meljski hrib). V bolj prisojnih legah so minimalne strmine manjše kot v bolj osojnih. Zgornjo mejo strmine je prinesla šele doba strojnega obdelovanja, ki je v Kamniškem območju izločila vinograde, strmejše od približno 34° (na to strmino vpliva tudi možnost dovoza

⁵ Pri bonitiranju vinogradniških zemljišč imajo večje vrednost večje strmine, toda le do 25° , strmejšim pripisujejo spet manjšo vrednost (9, str.15). Razlog za to je očitno lažja strojna obdelava v manjših strminah

⁶ Po Kertu (25) je v severovzhodnih Mariborskih gorica vzhodno od ceste Maribor-Sentilj (obseg je nekoliko drugačen kot na naši karti) 4,6 vinogradov v strmini nad 40 %, 34,7 med 30 in 40° , 52,1 % vinogradov je v strmini med 20 in 30 % in 8,6 % jih je na naklonu pod 10 %.

težkih strojev). Strojno obdelovanje, za katera so optimalne srednje strmine in velike površine je zabilisalo ugodnost manjših strmin, leg za drobne individualne vinogradniške parcele. Potreba po večjih vinogradniških parcelah je prevrednotila pogoje za kmetijsko posest, ki je bila v fevdalni in kapitalistični dobi pretežno celek. Ta je vertikalni smeri združeval že prej opisane tri ekološke enote (vinogradniške strmine, njivsko-travniške police in travniška dolinska dna) z domom na vrhu slemena (25). Taka parcelacija je ostala predvsem zahodno od ceste Maribor-Šentilj. Od strmine pobočja je praviloma odvisna tudi debelina prsti⁷.

Poleg litovarianc, pedovarianc in razlik v talni vlagi vpliva na izrabo tal ekspozicija. Med Počehovo in Nebovo je po karti 1 : 25.000 20,8 % večjih vinogradov v južni, 27,1 % v jugozahodni, 10,4 % v zahodni, 8 % v vzhodni, 29,2 % v severozahodni in 4 % v severovzhodni ekspoziciji.⁸

Iz povedanega sledi naslednja mezorajonizacija.

⁷ Kot primer take odvisnosti so meritve na prisojnem pobočju v severni Dragučovi: naklon 25° , globina prsti 40 cm, zdaj njiva, pred 30 leti vinograd, rigolana grušnata zemlja, krompirišče. V podlagi peščeni lapor. Naklon 14° : 90 cm rigolane prsti z drobnim gruščem, koruza. Nižje naklon 3° : od vrha si sledijo 15 cm peščene rjavice, 15 cm peska, 60 cm mokrotnejša in kompaktnjša peščena ilovica, travnik.

⁸ Drava, ki je prej izkopavala Kamenščak in mu pod vrhom zapustila strmine do 34° , je v zgodovinski dobi izpodjedla Meljski hrib. Ker je ob njem na svežih meliščih naklon 39° , v celem izpodkopanem pobočju pa 42° , se krušenje še ne bo ustavilo. Če ima izpodkopavanje isti vzrok kot nastanek nižjih teras ob Dravi med Pobrežjem in Dogosami (o njihovem nastanku ni soglasnosti - 16, 20, 21, 22, 23, v pošteev pa pride tudi neotektonika - 18), je odprto vprašanje. Največje strmine v Mariborskih goricah, te v Hudičevih skalah, Kalvariji, Piramidi in ob Stolnem vrhu, so očitno posledica Dravinega izpodkopavanja v preteklosti.

G. Podtermalni pas. Nevarnost spomladanskih pozeb. Vse tri zemljiške izrabe tal razen vinograda. Neredno rodijo občutljive sadne sorte (breskve, marelice). Zlasti v okolici Maribora zgoščevanje nekmečkega prebivalstva ob rasti stanovanjskih hiš.

- a) Nagib 0-13°: debela rjavica, njive, travniki, v dolinah na oglejenih tleh travnik.
- b) Nagib 13-20°: sadovnjaki, njive, travniki, kmečka naselja, v ozkih dolinah gozdovi.

G.8. Termalni pas. Višji nočni minimi, manjša nevarnost pozeb. Vinograd:

Nagib 13-20: vinogradi, delno njive in travniki, mešano kmetijstvo.

G.9. Nagib 20 - 27°: vinograd, gozd, mešana izraba, redka naselja. Na opuščeni vinogradih travnik, sadovnjak, redkeje njiva.

G.10. Nagib nad 27°: vinograd, v osojah gozd. Agrarna naselja vrh slemena.

Vzhodno od ceste Šentilj-Maribor so strmine 13-20° v večji prevladi kot zahodneje in redkejšje so večje strmine kakor tudi širša dolinska dna.

IV. Širjenje mariborskega mesta v odnosu do pokrajinsko ekoloških enot

Ta odnos je tu prikazan s stališča vedno pomembnejšega varovanja obdelovalne zemlje in kvalitete stanovanjskega okolja. S svojo proizvodno dejavnostjo se bo mesto širilo predvsem proti jugu med avtocesto in železniško progo Slivnica-Tezno (29,30,31,33). Taka lokacija je sicer utemeljena z ekonomskim računom (29,32), ki pa premalo upošteva, da bodo kmetijstvu iztrgana razmeroma najbolj rodovitna globoka rjava tla na fluvioglacialnemrodu (25). Zdi se, da je Tezenski gozd kot del zelenega pasu preprečil lokacijsko industrijske zazidave vzhodno od omenjene železnice.

⁹Parole o gozdu kot pljučnih človeštva in tovarni svetovnega kisika so pretirane. Največ kisika proizvajajo morske površine in dobro kultiviran travnik in polje dajeta enako kosika kot slab gozd. (gl. tudi Geografski obzornik XIX, 1972, 2, s. 6-11)

Pri tem ni upoštevana verjetna negativna vloga primestnih gozdov za naravno čiščenje mestnega onesnaženega zraka v kotlinah, ki je tudi v Mariboru kritično ob zimski temperaturni inverziji (37). Takrat pihajo v mesto sape s podeželskih planih površin zaradi termičnih razlik. Ker pa ostajajo v gozdu višji nočni minimi, obstoj gozda ovira to cirkulacijo.

Ker gozd tudi mehanično zavira prizemne sape, je vprašljiva tudi lokacija dveh zaščitnih gozdnih pasov prečno čez dolino zahodno od Maribora, od koder priteka ob inverziji hladni nočnik (40). Višjih dimov iz ruške tovarne itak ne bi zaustavili. Za boljše mestno planiranje je nujna študija gibanja zračnih gmot ob temperaturni inverziji.

Načrtovano širjenje mesta na vzhod (stanovanjska četrt Maribor-vzhod) bo kmetijstvu iztrgalo najbolj in bolj rodovitne karbo-natne prsti na nižjih terasah med Pobrežjem in Dogošami. Drugi vidik, ki govori proti tej razširitvi, je klimatski. Tudi iz naše analize podnebja sledi, da so za bivanje najugodnejše raz-mere v toplem pasu, kjer so višji nočni minimi, z manj megle, z več ur sončnega sevanja in so večje možnosti za morebitno bo-doče ogrevanje s sončno energijo. Pri nizki inverziji je tam zaradi večje vetrovnosti tudi manj onesnažen zrak. K temu se pridružuje še lepši razgled in prihranek za ogrevanje.

Kvalitetno bivalno okolje na večjem prostoru, ki dovoljuje iz-gradnjo stanovanjskih sosesk, ponujajo v Mariborskih goricah širši amfiteatralni, proti jugu obrnjeni konci širokih dolin in same dloline z zložnimi, nevinogradniškimi pobočji. Taki pre-deli so severno od Dupleka (okolica Zabručke vasi, Žimnice, Pe-čic), v Nebovi, v Rošpohu (vzhodno od Dobaja). Delno so že iz-koriščeni v ribniškem naselju in v zgornjem delu Košaškega do-la, medtem ko ima vzhodni del, podobno kot sreda Počehovskega potoka, neugodno previšan horizont. V termalnem pasu so pod Pohorjem zrasla naselja v Rožni dolini in nad Razvanjem. Naj-ugodnejši pogoji pa so v hoškem prigorju (naselja Predan, Pi-

vola, Polana, delno Zg.Hoče).Pretežno na vršajih raznih pleistocenskih starosti (42) so tu med Hoškim in Polanskim potokom na kmetijsko neugodnih kisljih tleh razmeroma sončne lege, delno tudi v skoraj 2 km² razsežnem Hoškem gozdu. Bodoča industrija južno od Teznega je od tu v kilometrih prav toliko, časovno pa celo manj oddaljena kot od starega mariborskega jedra.

Literatura

1. Gams I., 1975, Problemi geografskega raziskovanja ekotopov in pokrajinske ekologije v Sloveniji. Geografski vestnik (47), Ljubljana
2. Gams I., 1978, Kvantitativna prirodnogeografska regionalizacija Slovenije. Tipkopis. RSSRS, Ljubljana
3. Pak M., 1969, Družbenogeografski razvoj Zgornjega Dravskega polja. Geografski zbornik (11), Ljubljana
4. Stritar A., 1971, Izraba tal v spodnjem delu Gorenjskih ravnin. Geografski vestnik (43), Ljubljana
5. Gams I., Kvartarni sedimenti v Dravski dolini. Tipkopis. Geografski inštitut Antona Melika SAZU, Ljubljana
6. Baš F., 1937, Izgoni na Dravskem polju. ČZN, Maribor
7. Ilešič S., 1950, Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Dela IV. r. SAZU, dela 2 Inštituta za geografijo SAZU, Ljubljana
8. Gams I., 1959, Pohorsko Podravje. Dela 9 IV.r. in dela 5 Inštituta za geografijo SAZU, Ljubljana
9. Šilih F., 1972 Naravni viri in izraba tal v Svečinskih gorah. Geografski obzornik (19), 1, Ljubljana
10. Gams I., 1972, Vprašanje klimatogeografske rajonizacije Severovzhodne Slovenije. Geographica Slovenica 2. Geografski simpozij o severovzhodni Sloveniji. Maribor.
11. Gams I., 1972, Prispevek h klimatogeografski delitvi Slovenije. Geografski obzornik (19), 1, Ljubljana
12. Kuhar A., 1976, Poskus klimatske rajonizacije severovzhodne Slovenije z ozirom na vinsko trto. Tipkopis. Knjižnica PZE za geografijo FF, Ljubljana
13. Rijavec L., 1976, Biostratigrafija miocena v Slovenskih gorah. Geologija (19), Ljubljana
14. Temperature 1931-1960. Spisek jugoslovanskih meteoroloških postaj, HMU SFRJ, Beograd.
15. Furlan D., 1964, Temperature v Sloveniji. Dela 4. SAZU, 15, Ljubljana
16. Belec B., 1961, Morfologija Mariborske ravnine. Geografski obzornik (7), 3-4, Ljubljana

17. Belec B., 1971, Razširjenost in nekatere značilnosti družbenega vinogradništva v severovzhodni Sloveniji. Geografski obzornik (18), 3-4, Ljubljana
18. Premru U., 1976, Neotektonika Vzhodne Slovenije. Geologija (19), Ljubljana
19. Žlebnič L., 1966, Hidrogeološke razmere na območju strojnice elektrarne Srednja Drava. 1. stopnja, Geologija (9), Ljubljana
20. Žlebnič L., 1965, Hidrogeološki problemi v zvezi z epigenetsko dolino Drave v Mariboru. Geologija (8), Ljubljana
21. Breznik M., Žlebnič L., 1962, Geološke razmere na območju projektiranih elektrarn na Dravi med Mariborom in Ptujem. Geologija (7), Ljubljana.
22. Baš F., 1927, Maribor. Geomorfološke razmere. Geografski vestnik (3), Ljubljana
23. Šifrer M., 1959, Ilovice na Dravskem polju. Tipkopis. Geografski inštitut Antona Melika SAZU, Ljubljana
24. Kert B., 1959, Geomorfologija severovzhodnih Slovenskih goric. Geografski zbornik (V), Ljubljana
25. Kert B., 1957, Vinogradniška pokrajina Vzhodnih Mariborskih goric. Geografski vestnik (27-28) 1955-1956. Ljubljana
26. Miklos, L., Otahel L., 1978, Model vaskumu fiziotope. Geografski časopis (30), 1
27. Šifrer M., 1969, Kvarterni razvoj Dobrav na Gorenjskem. Geografski zbornik (11), Ljubljana
28. Fitocenološka karta potencialnih rastlinskih združb v Sloveniji. V knjigi: Gozdovi na Slovenskem. Ljubljana 1975
29. Urbanistični načrt mesta Maribora-Primernost površin na urejenem območju mesta Maribor. ZUM, Maribor 1976
30. Urbanistični načrt mesta Maribor-Predlog za javno razpravo. ZUM, Maribor 1977
31. Urbanistični program Maribora. Osnutek za razpravo. ZUM, Maribor 1963
32. Nivelacija urbanističnega programa občine Maribor-Kmetijstvo (Delovno gradivo). ZUM, Maribor 1976

33. Vinogradniški zemljevid: Gornje Slovenske gorice s Kozjakom. Merilo 1: 50.000. FAGV v Ljubljani, 1961
34. Podravski vinogradni rajon. Zemljevid v merilu 1 : 150.000. Priredila M. Veselič in S. Šikovec. BTF v Ljubljani (brez letvice).
35. Pedaloška karta 1: 50.000 - Maribor 4. Izdala BTF v Ljubljani 1969 (redaktorji: Stepančič, D., Kožbal, D., Šrok).
36. Stritar A., 1978, Pedoökologische Kartierung als Grundlage für die Raumplanung. Beiträge zur Quartär-und Landschaftsforschung. Gestschrift zum 60. Geb. Julius Fin. Wien.
37. Verhovnik, S., 1970. Onesnaženje mesta Maribor s SO₂ in dimom. Razprave XII Društva meteorologov Slovenije, Ljubljana
38. Gams I., Kunaver J., Lovrenčak F., Radinja D., 1974, Prispevek k prirodnogeografski tipologiji pokrajine v porečju Voglajne in zgornje Sotle. Voglajnsko-Sotelska Slovenija. Ljubljana.
39. Gams I., Lovrenčak F., 1978, Pokrajinsko ekološka razčlenitev Zgornjega Posočja. Tipkopis. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani
40. Reya O., 1938, Učinek nočnika na meteorološke elemente. Geografski vestnik (XIV), Ljubljana
41. Stritar A., Pedologija. Skripta. BTF - agr. odd. (brez letnice).
42. Šifrer M., 1974, Kvartarni razvoj Dravinskih goric in bližnjega obrobja. Geografski zbornik (14), Ljubljana

PROBLEMI PREBIVALSTVA V SOCIALNOGEOGRAFSKEM RAZVOJU MARIBORSKE REGIJE V PRIMERJAVI S CELOTNO SR SLOVENIJO

Uvod v probleme prebivalstva Slovenije

Po pojmovanjih moderne geografije je populacijski razvoj lahko rezultat učinkov planiranega ali stihijskega družbenega razvoja(1). Slovenija je bila že po drugi svetovni vojni po tendencah demografskih procesov kot po doseženi stopnji družbenogospodarskega razvoja prostorsko močno zdiferencirana. Kljub enotnemu konceptu družbenoekonomskega razvoja po drugi svetovni vojni v pogojih socialistične samoupravne družbe, niso mogle biti premagane razlike v socialno demografskih procesih in stopnji razvitosti med posameznimi območji Slovenije. Nasprotno, ponekod so se zaradi specifičnih pogojev premagovanja agrarne prenaseljenosti in za moderno tehnologijo v naših ekonomskih možnostih teže premagljivih prirodnih danosti, še celo poglobile.

Na osnovi pokazateljev populacijskega razvoja lahko tudi predstavimo prostorsko zdiferenciranost Slovenije. Z analizo demografskih procesov, ki je zastavljena s cilji ugotavljanja problemskih tipov območij socialnega in demografskega razvoja ter s pomočjo rajonizacije Slovenije po teh tipih, lahko opredelimo dejavnike, ki zavirajo ali pospešujejo družbeni razvoj. S takimi cilji zasnovano geografsko proučevanje prebivalstva nas je privedlo do ugotovitev, da Slovenija še ni do kraja prežive-la razkroja strukture prebivalstva klasične agrarne družbe in da se v pogojih tega stanja oblikuje za naše razmere specifična diferenciacija slovenskega prostora na območja, ki teže k zgostitvam in redčenju prebivalstva.

Dinamika razvoja in spreminjanje strukture prebivalstva je rezultat socialnih učinkov gospodarskih in regionalnih procesov

ter funkcije pokrajine. V kvaliteti strukture prebivalstva se odražajo poteze kvalitete prostora glede pogojev bivanja, dela, rekreacije, oskrbe, izobraževanja ter prometne povezanosti. Izraža pa se tudi neustreznost ali neracionalnost izrabe prirodnih resursov s človekovim delom. Protislovnost med kvaliteto prebivalstva, delovnim in bivalnim človekovim okoljem ter načinom izkoriščanja prirodnih resursov je temelj, na katerem sloni oblikovanje tipov demografskih območij, po katerih se Slovenija notranje diferencira.

Funkcije mesta se razraščajo na široka obmestja, podeželje pa se postopoma izenačuje z mestom. Struktura prebivalstva na podeželju se s spremenjenim načinom življenja socialno izenačuje z mestnim prebivalstvom. Podeželje dobiva poteze, ki so značilne za mestno pokrajino.

Tendence regionalnega razvoja, ki so v Sloveniji vse bolj izraz poudarjenega in plansko usmerjenega regionalnega policentrizma, se kažejo od območja do območja v različni stopnji urbaniziranosti strukture prebivalstva in strukturam prebivalstva ustrezni zunanji podobi pokrajine. Ker so se pogoji za človekovo delo in življenje spreminjali v sorazmerno hitrem dinamičnem družbenem razvoju Slovenije, vendar ne enako na vseh območjih, se je Slovenija močno zdiferencirala po demografskih procesih in stopnji razkroja klasične agrarne in stopnji razvoja strukture urbane družbe. Nastala so območja, ki jih v grobem delimo na tista, kjer se kažejo tendence k zgostitvi prebivalstva, in na tista, kjer se uveljavljajo tendence po praznenju prebivalstva. Temu lahko sledi še cela vrsta podtipov demografskih območij. Medtem, ko smo v Sloveniji v povojnih letih reševali probleme strukture prebivalstva, ki je bila obremenjena z agrarno prenaseljenostjo, slabo zaposlenostjo ali brezposelnostjo ob sorazmerno visoki prirodni rasti in počasnem naraščanju absolutnega števila prebivalstva ter z negativnim migracijskim saldonom, pa lahko sledimo danes, razen v

Severovzhodni Sloveniji, tendencam razvoja strukture prebivalstva urbane družbe, ki jih spremlja pomanjkanje delovne sile in pozitiven migracijski saldo.

Razvoj in struktura prebivalstva sta v Sloveniji odraz predstave in realizacije želja prebivalstva po delu in življenju v okviru dane prostorske realnosti. Želje prebivalstva, ki so zasnovane na svobodni izbiri kraja bivanja in dela, uresničuje prebivalstvo Slovenije z migracijami: z dnevno migracijo delovne sile, z začasnim zaposlovanjem na delu v inozemstvu, s selitvami iz podeželja v mesta, iz mest na podeželje ter iz širših agrarnih območij v obmestja. Za demografski razvoj Slovenije, zlasti v zadnjem desetletju je značilno tudi dotekanje delovne sile iz drugih jugoslovanskih republik in pokrajin. Vsaka od naštetih skupin migrantov spremlja z delom in zagotavljanjem svojih življenjskih potreb že po človeku preoblikovano prirodno okolje, s čemer prispeva odnosno sodeluje pri oblikovanju kulturne pokrajine in s tem tudi pri spreminjanju načina izkoriščanja prirodnih resursov. V takem kontekstu analiziran razvoj in struktura prebivalstva lahko prispeva k razvijanju teorije in metodologije geografskega proučevanja, je pa tudi prispevek in pripomoček pri planiranju družbeno-ekonomskega in socialnega razvoja materialne in nematerialne sfere. Ob pomanjkanju delovne sile v Sloveniji se odpira vprašanje priprave ustrezne zasnove in mehanizma planiranja družbenega razvoja, ki bi zagotavljal pogoje za vračanje začasno zaposlene delovne sile z družinami iz tujine v Slovenijo ter reguliral pretakanje delovne sile iz območij, ki imajo rezerve, na območja, kjer te primanjkuje (2,3). Delo in življenje prebivalstva se z uveljavljanjem tehnološke revolucije v pogojih naše dinamične socialistične samoupravne družbe nenehno spreminjata. Po načinu življenja in dela se nenehno menjajo značilnosti posameznih skupin in struktura skupin prebivalstva. Za opredeljevanje skupin prebivalstva po prostorskih učinkih dela in življenja ter socialne in prostorske mobilnosti še nimamo za naše razmere izdelane ustrezne metodolo-

gije. Med odprte probleme geografskega proučevanja prebivalstva sodi v Sloveniji zdiferenciranost skupin prebivalstva glede na odnos do lastništva in dela na kmetijski zemlji. Socialnogeografsko lahko v grobem delimo prebivalstvo Slovenije po skupinah nosilcev preobrazbe prostora na dve skupini: na skupino, ki ne poseduje zemlje in ni v nobeni zvezi z agrarno produkcijo, ter na skupino, ki poseduje zemljo in hkrati zaradi lastništva zemlje neposredno ali posredno vpliva s svojim delom na zemlji na preobrazbo agrarnega prostora. Druga skupina prebivalstva se v naših pogojih družbenega razvoja ter s prisotnostjo zasebnega lastništva zemlje še naprej deli na tri podskupine gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi, in sicer na podskupino prebivalstva s kmečkimi gospodinjstvi, v podskupino prebivalstva s polkmečkimi gospodinjstvi ter na podskupino prebivalstva z nekmečkimi gospodinjstvi. Medtem ko so v pogojih agrarne družbe imele kmetije po vaseh večinoma kmečka gospodinjstva, pa predstavlja danes dinamika preobrazbe strukture gospodinjstev iz kmečkih v polkmečka in nekmečka enega od zelo pomembnih indikatorjev intenzivnosti razkroja klasične agrarne in oblikovanja urbane družbe.[⊗] Med indikatorje popula-

⊗ Polkmetje so v nekmetijskih gospodarskih panogah zaposleni delavci, ki delajo dodatno po delu izven doma na svoji zemlji, zemlji svojih staršev ali na najeti zemlji.

Polkmečka gospodarstva pa so tista, na katerih so gospodarji ali odrasli člani gospodinjstev zaposleni izven kmetijstva in sodelujejo hkrati v kmetijski proizvodnji.

Kmečka gospodinjstva s kmečkimi gospodarstvi so tista, ki imajo vse svoje člane zaposlene v kmetijstvu, polkmečka pa so tista, ki imajo del aktivnih članov zaposlenih v kmetijstvu, del pa izven njega. Nekmečka gospodinjstva s kmečkimi gospodarstvi so tista, katerih aktivni člani še obdelujejo zemljo na svoji kmetiji, vendar so že vsi zaposleni izven kmetijstva. Za polkmečko gospodarstvo je značilno, da si ustvarja dohodke iz virov kmetijskega gospodarstva in iz kmetijstva. Med take sodijo kmečka gospodarstva z nekmečkimi ali delavskokmečkimi gospodinjstvi, pa tudi taka, ki imajo kmečka gospodinjstva, a njihovi družinski člani, ki so sicer aktivni kmetje, ustvarjajo dohodke izven kmetije, na primer s prevozništvom in z uslugami, ki jih naredijo s strojno obdelavo drugim kmetijskim obratom.

cijske urbaniziranosti vaških naselij sodita tudi teritorialno širjenje in številčna rast tipa nekmečkih gospodinjestev brez zemlje, ki se po svojem učinku na oblikovanje prostora - pokrajine bistveno razlikujejo od nekmečkih gospodinjestev z večjim ali manjšim kmečkim gospodarstvom. Znak višje stopnje urbaniziranosti podeželja predstavljajo "vikendarji" ki s posebnim načinom izrabe prostega časa izkoriščajo prirodne resurse in na specifičen način prispevajo k oblikovanju kulturne pokrajine(4,5).

Ker so mesta in urbanizirana obmestja razporejena bolj ali manj enakomerno po vsej Sloveniji, smo že prišli v fazo delitve Slovenije na funkcijsko čista ali kombinirana območja dela, bivanja in rekreacije.

Preobrazba strukture prebivalstva iz klasične agrarne v strukturo prebivalstva urbane družbe v pogojih družbnega planiranja materialne in nematerialne sfere ter v medsebojni povezanosti ekonomskega, socialnega in regionalnega razvoja rešuje stare, hkrati pa odpira nove probleme, ki se izražajo različno v različnih območjih Slovenije. Med take sodi staranje s koncentracijo ostarelega prebivalstva. Večinoma je ta pojav vezan na hribovit, reliefno močno razčlenjen in prometno slabše dostopen alpski in predalpski svet, na terciarno gričevje in na kraški svet, pa tudi na območja starih mestnih četrti, ki so komunalno in infrastrukturno slabo opremljena z neprimerno kvaliteto stanovanj. Ta pojav je prostorsko povezan s koncentracijo nekvalificiranih in manj kvalificiranih prebivalcev z nizkimi dohodki, ki jih je večinoma zatekla socialistična preobrazba po drugi svetovni vojni v starosti nad 30 let. Le-ti predstavljajo imobilno skupino prebivalstva, ki se zaradi svoje nizke kvalificiranosti in nizkih dohodkov večinoma ne morejo premakniti iz gospodarsko manj razvitih okolij s slabšimi bivalnimi pogoji v razvitejša okolja. Prevlada ostarelega prebivalstva z nižjo izobrazbo in kvalifikacijo na določenih območjih je privedla na območju mest do oblikovanja "slumskih" četrti, na perifernih območjih podeželja pa do območij gospodarskega nazadovanja s tipičnimi zunanji potezami razkrajajoče se

klasične agrarne pokrajine. Ti dve kategoriji tipov območij s karakterističnimi potezami gospodarskega in socialnega razvoja ter zunanji potezami razkrajjanja kulturne pokrajine, ki je zlasti izraz načina življenja te skupine prebivalstva, označujejo kot socialnogeografsko problemska območja. Tako jih lahko označujemo zato, ker prevladuje v njih tip strukture prebivalstva, ki se generacijsko več ne obnavlja, pokrajine pa se s svojim delom in življenjem ne morejo gospodarsko razvijati, oblikovati in varovati (6,7,8).

Primerjava razvoja prebivalstva med Mariborsko regijo in SR Slovenijo.

Razvoj prebivalstva Mariborske regije lahko osvetlimo s primerjavo razvoja prebivalstva SR Slovenije v razdobju 1961-1971. Za to nam služijo demografski podatki ter podatki o socialni in prostorski mobilnosti prebivalstva. Za opredelitev demografskega razvoja imamo podatke o prirodni in mehanični rasti ter starostni strukturi prebivalstva, za opredelitev socialne mobilnosti prebivalstva pa podatke o strukturi prebivalstva po šolski izobrazbi ter po panogah gospodarskih dejavnosti. Predstavo o socialni mobilnosti prebivalstva nam nudijo prostorsko relevantni podatki strukture gospodinjstev po dohodku na splošno ter še posebej strukture gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi. Prostorsko mobilnost prebivalstva nam prikazujejo podatki o dnevni migraciji in začasni zaposlitvi prebivalstva v tujini ter podatki o migracijskem saldu. Vsi ti podatki nam omogočajo opredelitev razvoja prebivalstva po dinamiki in stopnji deagrariziranosti oziroma urbaniziranosti. Omogočajo nam tudi opredelitev tipov demografskih procesov in za družbeni razvoj relevantnih problemov razvoja prebivalstva mariborske regije.

Na takem tipu območja kot ga predstavlja Mariborska regija, ki doživlja razkroj klasične agrarne in oblikovanje strukture urbane družbe s prepletanjem deagrarizacije z urbanizacijo, odločilno vplivajo na razvoj prebivalstva prostorska razvrstitev krajev zaposlitve, rast ter struktura delovnih mest in prometna povezanost

podeželja s kraji zaposlitve. V primerjavi z ostalo Slovenijo je za Mariborsko regijo značilno relativno majhno število in redka poselitev krajev zaposlitve. Število delovnih mest je vse do zadnjih dveh desetletij naraščalo in se v glavnem koncentriralo v enem samem zaposlitvenem kraju, Mariboru. V zadnjih dveh desetletjih pa se poleg Maribora pričenjata sorazmerno hitreje razvijati še dva zaposlitvena kraja, Slovenska Bistrica in Ptuj s Kidričevim. Šele v zadnjem desetletju pa pridobivata na pomenu poleg nekaterih manjših zaposlitvenih krajev še občinska centra Ormož in Lenart. Ustrezno takemu prostorskemu razvoju industrializacije lahko sledimo v desetletju 1961 - 1971 v mariborski regiji tudi ustreznemu razvoju prebivalstva. Tega karakterizirajo tendence k zgostitvi prebivalstva s polurbano in urbano strukturo in z izoblikovanjem policentričnega gravitacijskega območja dnevne migracije delovne sile v zahodnem ravninskem delu v trikotu Maribor-Slovenska Bistrica-Ptuj z območjem Maribor-Ruše in z oblikovanjem območja praznenja s skromno urbano demografsko strukturo ter z večjim deležem kmečkega prebivalstva na območju Slovenskih in Dravinjskih goric, Haloz ter obrobja Ptujkega polja (9,10).

Mariborska regija se izenačuje v zadnjih dveh desetletjih s Slovenijo v absolutni in prirodni rasti prebivalstva ter v spremembi starostne strukture prebivalstva. V razdobju 1961-1971 je bil indeks absolutne rasti prebivalstva v Mariborski regiji 107,1, v SR Sloveniji 108,5, v razdobju 1971 - 1976 je bil v Mariborski regiji indeks 104,6, v SR Sloveniji pa 105,2. (tabela 1) V razdobju 1967-1976 je bil v Mariborski regiji letni naravni prirastek 5,9 % v SR Sloveniji pa 6,4 %.

Leta 1961 je bilo v SR Sloveniji 27,3 % do 14 let starih, leta 1971 pa 24,1 % prebivalcev; več kot 65 let je bilo leta 1961 7,8 %, leta 1971 pa 9,9 % prebivalcev. Rahlo zaostajanje prirodne in absolutne rasti prebivalstva Mariborske regije za SR Slovenijo ter močna izenačenost v strukturi prebivalstva po starosti kažejo na to, da se je Mariborska regija po elementih demografskega raz-

voja v zadnjem času skoraj izenačila s Slovenijo.

Med dejavniki, ki so pogojevali socialno in prostorsko mobilnost prebivalstva ter vodili v preteklosti k diferenciaciji slovenskega poselitvenega prostora po razvoju prebivalstva, je v SR Sloveniji še posebej vplivala izobraževalna politika. To nam nazorno prikazuje razdelitev prebivalstva po izobrazbi v starosti več kot lo let, na štiri skupine: na skupino z nepopolno osnovno šolo, na skupino z osnovno šolo, na skupino s srednjo ter z višjo ali visokošolsko izobrazbo. V Mariborski regiji je bilo leta 1961 več kot lo let starih prebivalcev, ki niso imeli popolne osnovne šole, dobrih 70 %, s popolno osnovno šolo 12 %, s srednjo 20 %, z višjo in visoko šolo pa 1,1 %. V SR Sloveniji je bilo tega leta nad lo let starega prebivalstva brez popolne osnovne šole 65 %, s popolno osnovno šolo 18 %, s srednjo 16 %, z višjo in visoko šolo pa 1,6 %. Do leta 1971 je v Mariborski regiji nazadoval odstotek prebivalcev, ki niso imeli popolne osnovne šole za skoraj polovico, na 39 %, napredoval pa je odstotek prebivalcev s popolno osnovno šolo, na 35 %, s srednjo na 24 %, z višjo in visoko šolo pa na 2,5 %. V SR Sloveniji je do leta 1971 nazadoval odstotek prebivalcev brez osnovne šole na 36 %, narasel pa je odstotek prebivalcev s popolno osnovno šolo na 37 %, s srednjo na 23 %, z višjo in visoko šolo pa na 3 %.

Primerjava spreminjanja strukture prebivalstva po izobrazbi med Mariborsko regijo in SR Slovenijo kaže na rezultate učinkov izobraževalne politike SR Slovenije. Le-ta si je zastavila cilj oblikovati tako strukturo in mrežo izobraževalnih ustanov, od osnovne do visokih šol, ki bo lahko prispevala k izenačevanju socialne strukture prebivalstva in k izenačevanju podeželja z mestom. Ker so bile razlike v izobrazbeni strukturi prebivalstva med Mariborsko regijo in SR Slovenijo po drugi svetovni vojni še izredno velike, jih ni bilo mogoče odpraviti niti z izpopolnjevanjem mreže popolnih osnovnih in srednjih šol ter z nastankom mariborske univerze. Učinek delovanja mariborske

Tabeļa 1: Gibanje števila prebivalstva v občinah mariborske regije med leti 1961-1971 in 1976

Občina	Število prebivalcev			Indeks		Indeks
	1961	1971	1976	1971/61	1976/61	1961/76
Lenart	17 182	17 159	17 003	99,9	99,1	99,0
Maribor	152 939	171 745	183 488	112,3	106,8	120,0
Ormož	19 557	18 561	18 369	94,9	99,0	93,9
Ptuj	63 731	65 767	67 541	103,2	102,7	106,0
Slovenska Bistrica	29 982	30 406	31 184	101,4	102,6	104,0
Skupaj mariborska regija	283 391	303 638	317 585	107,1	104,6	112,1
Severovzhodna Slovenija	410 688	433 048	448 002	105,4	103,4	109,1

univerze je viden, saj je v enem samem desetletju, od leta 1961 do 1971, naraslo število prebivalcev, ki imajo višjo ali visoko izobrazbo, od 2606 na 6206.

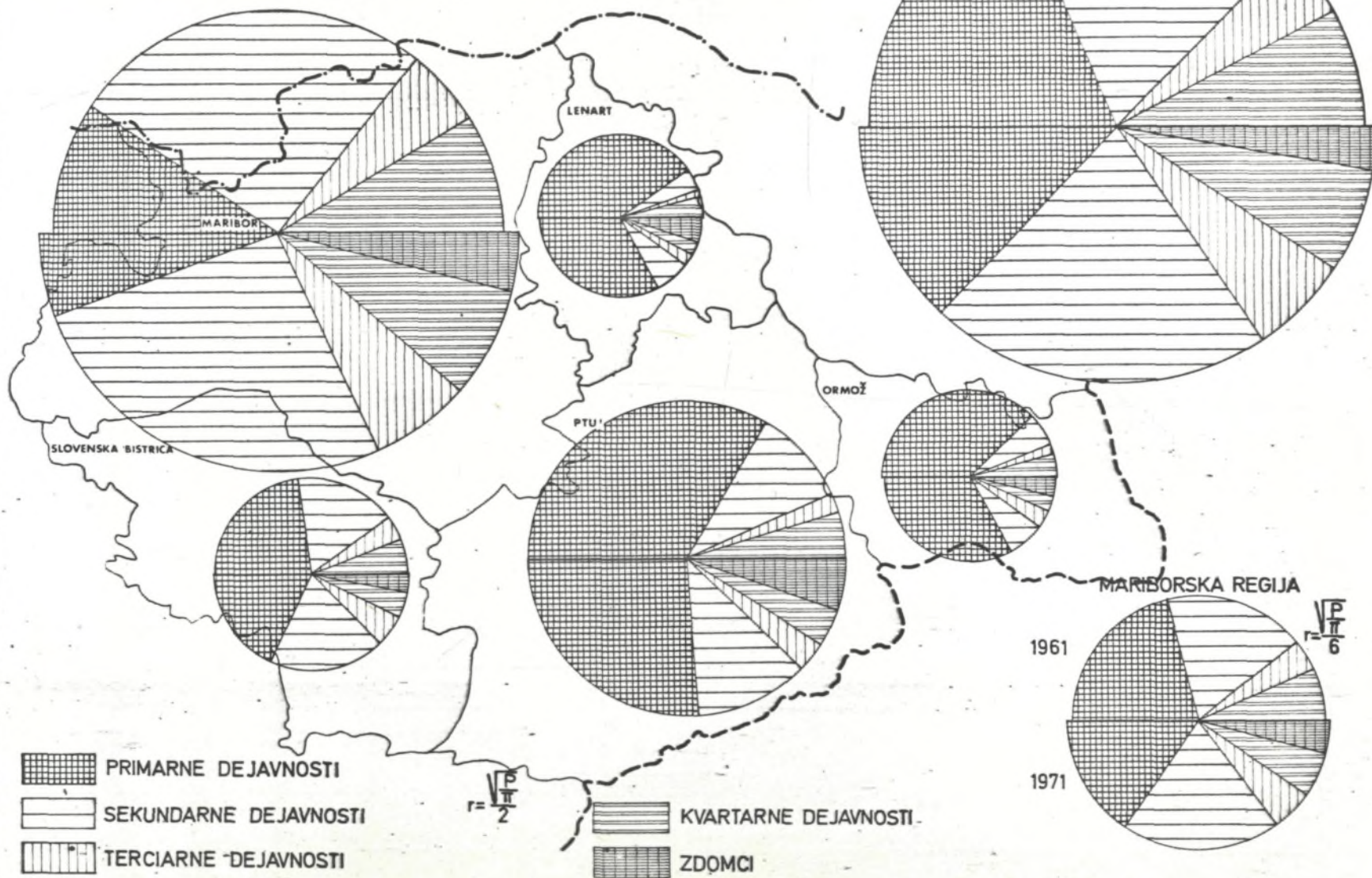
Zaostajanje Mariborske regije v oblikovanju strukture prebivalstva urbane družbe za razvojem SR Slovenije, ki smo ga že zasledili v preobrazbi strukture prebivalstva po šolski izobrazbi, se pa izraziteje kaže v socialni mobilnosti in socialni strukturi prebivalstva. Le-ta je izražena v absolutni rasti števila aktivnega prebivalstva, v spreminjanju razmerja ter deleža aktivno zaposlenega prebivalstva med primarnim, sekundarnim, terciarnim in kvartarnim sektorjem.

V rasti števila aktivnega prebivalstva Mariborske regije le malo zaostaja za SR Slovenijo. V Mariborski regiji je bil indeks rasti aktivnega prebivalstva 107, v SR Sloveniji pa 109. Delež aktivnega kmečkega prebivalstva se je med letoma 1961-1971 znižal v SR Sloveniji in v Mariborski regiji za okoli 12 %. Kljub podobnosti nižanja deleža aktivnega kmečkega prebivalstva med Mariborsko regijo in SR Slovenijo se v indeksu upadanja absolutnega števila aktivnega kmečkega prebivalstva vendarle kaže zaostajanje Mariborske regije za SR Slovenijo, čemur so vzrok manjše možnosti za sproščanje agrarne prenaseljenosti. V Mariborski regiji se je v razdobju 1953-1971 zmanjšalo število aktivnega kmečkega prebivalstva za 23 %, v SR Sloveniji pa za 26 %. Zaostajanje Mariborske regije v urbanizaciji in s tem v možnostih zaposlovanja prirastka odraslega prebivalstva in v kmetijstvu sproščene delovne sile v neagrarnih dejavnostih se kaže v počasnejši rasti delovnih mest izven kmetijstva ter v sorazmerno visokem deležu kmečkega prebivalstva. Leta 1971 je imela Mariborska regija 30 %, SR Slovenija pa 25 % kmečkega prebivalstva. V Mariborski regiji je bilo leta 1961 zaposlenih v sekundarnem sektorju 39 %, v terciarnem 10 %, v kvartarnem pa 11 %. V SR Sloveniji pa je bilo istega leta zaposlenih v sekundarnem sektorju 43 %, v terciarnem 13 %, v kvartarnem pa 13 % prebivalcev.

MARIBORSKA REGIJA

STRUKTURA AKTIVNEGA PREBIVALSTVA PO PANOGAH

DEJAVNOSTI PO OBČINAH 'LETA 1961 IN 1971

Med letoma 1961 in 1971 se v Mariborski regiji in SR Sloveniji ni spremenilo razmerje med deležem zaposlenih v terciarnem in kvartarnem sektorju. V Mariborski regiji in SR Sloveniji se je povečal delež v terciarnem sektorju zaposlenega prebivalstva za po 3 %, zmanjšal pa se je delež v kvartarnem sektorju zaposlenega prebivalstva prav tako za okoli 3 %. Delež v industriji zaposlenih se je povečal v SR Sloveniji za 6 %, v Mariborski regiji pa le za 3 % (karta 1, tabela 2).

Stopnjevanje socialne mobilnosti prebivalstva Mariborske regije se izraža tudi z izboljšanjem gmotnega stanja prebivalstva kot v vseintenzivnejši prostorski mobilnosti prebivalstva, kar je vidno v transformaciji podeželja. Nosilci preobrazbe so dnevni migranti ter -delavci, zaposleni na začasnem delu v tujini. Oba tipa migrantov sta ozko povezana s preoblikovanjem strukture kmečkih gospodinjstev v polkmečka ter s širjenjem polkmečkih obratov in s pojavom nekmečkih gospodinjstev brez naselja. Dohodki podeželskega prebivalstva, ustvarjeni izven kmetijstva, močno vplivajo na preobrazbo kmetijske produkcije (usmerjene v tržnost), kmečkega doma, na širjenje tipa nekmečke hiše ter na oblikovanje območij obmestnega tipa podeželja.

Po drugi svetovni vojni je sproščanje agrarne prenaseljenosti sprožilo premike prebivalstva iz podeželja proti slovenskim mestom, zlasti Mariboru, številčno močno pa tudi v tujino. Za celotno SR Slovenijo kot za Mariborsko regijo je skupna značilnost povečanje odstotka dnevnih migrantov. V Mariborski regiji je prebivalo leta 1961 izven kraja zaposlitve 32,4 %, v SR Sloveniji pa 39,1 % aktivnih delavcev. Leta 1971 je znašal v Mariborski regiji delež dnevnih migrantov od skupnega števila zaposlenih 43 %, v SR Sloveniji pa 49 %.

Indeks rasti dnevnih migrantov je bil v Mariborski regiji 144, v SR Sloveniji pa 148. V Mariborski regiji ni sledilo sproščanju kmečke delovne sile ustrezno nastajanje novih delovnih mest izven kmetijstva. Zato si je moralo poiskati zaposlitev z začasnim delom v tujini sorazmerno več delavcev iz mariborske regije kot iz celotne Slovenije. Od skupnega števila aktivno zaposlenih leta

1971 je bilo iz Mariborske regije na začasnem delu v tujini 8,5 %, iz SR Slovenije pa za 3 % manj, 5,4 %. Mariborska regija je v zadnjem desetletju še vedno območje sorazmerno močnega odseljevanja, kar bi lahko tolmačilo s tem, da rast števila delovnih mest in kvaliteta teh ne zadovoljujeta rasti števila neagrarnega odraslega prebivalstva. Zato je bil v Mariborski regiji med letoma 1961-1971 migracijski saldo negativen (letno - 0,1 %), v Sloveniji pa pozitiven (+2 %).

Desetletje med letoma 1961-1971 in še zlasti razdobje 1966-1971 pomeni za Mariborsko regijo kot za SR Slovenijo prelom v strukturi gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi. Zaradi preobrazbe strukture kmečkih gospodinjstev v polkmečka in nekmečka se je močno povečal obseg zemlje in število kmetijskih obratov v posesti prebivalstva, ki ni več eksistenčno odvisno od kmetijstva.

V rokah kmečkih gospodinjstev je bilo leta 1961 v Mariborski regiji 56 %, v SR Sloveniji pa 48 % kmetijskih obratov, v rokah delavsko kmečkih gospodinjstev je bilo v mariborski regiji 43 %, v SR Sloveniji pa 45 % kmetijskih obratov; v rokah nekmečkih gospodinjstev je bil v Mariborski regiji le 1 %, v SR Sloveniji pa 8 % kmetijskih obratov.

V razdobju 1961 - 1966 so bile precej močne tendence k preoblikovanju polkmečkih gospodinjstev v nekmečka, sorazmerno malo pa se je zmanjšal delež kmečkih gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi. V Mariborski regiji se je povečal v tem razdobju delež nekmečkih gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi za dobrih 11 %, na 12 %, v SR Sloveniji pa za okoli 15 %, na 23 %. Delež kmečkih gospodarstev z delavskokmečkimi gospodinjstvi se je v Mariborski regiji in v SR Sloveniji zmanjšal za okoli 8 %, delež kmečkih gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi pa se je v Mariborski regiji kot v SR Sloveniji zmanjšal za po okoli 4 %.

Za razdobje 1966-1971 je značilno močno upadanje odstotka kmečkih

MARIBORSKA REGIJA

STRUKTURA GOSPODINJSTEV NA KMEČKIH GOSPODARSTVIH PO OBČINAH LETA 1961, 1966 IN 1971

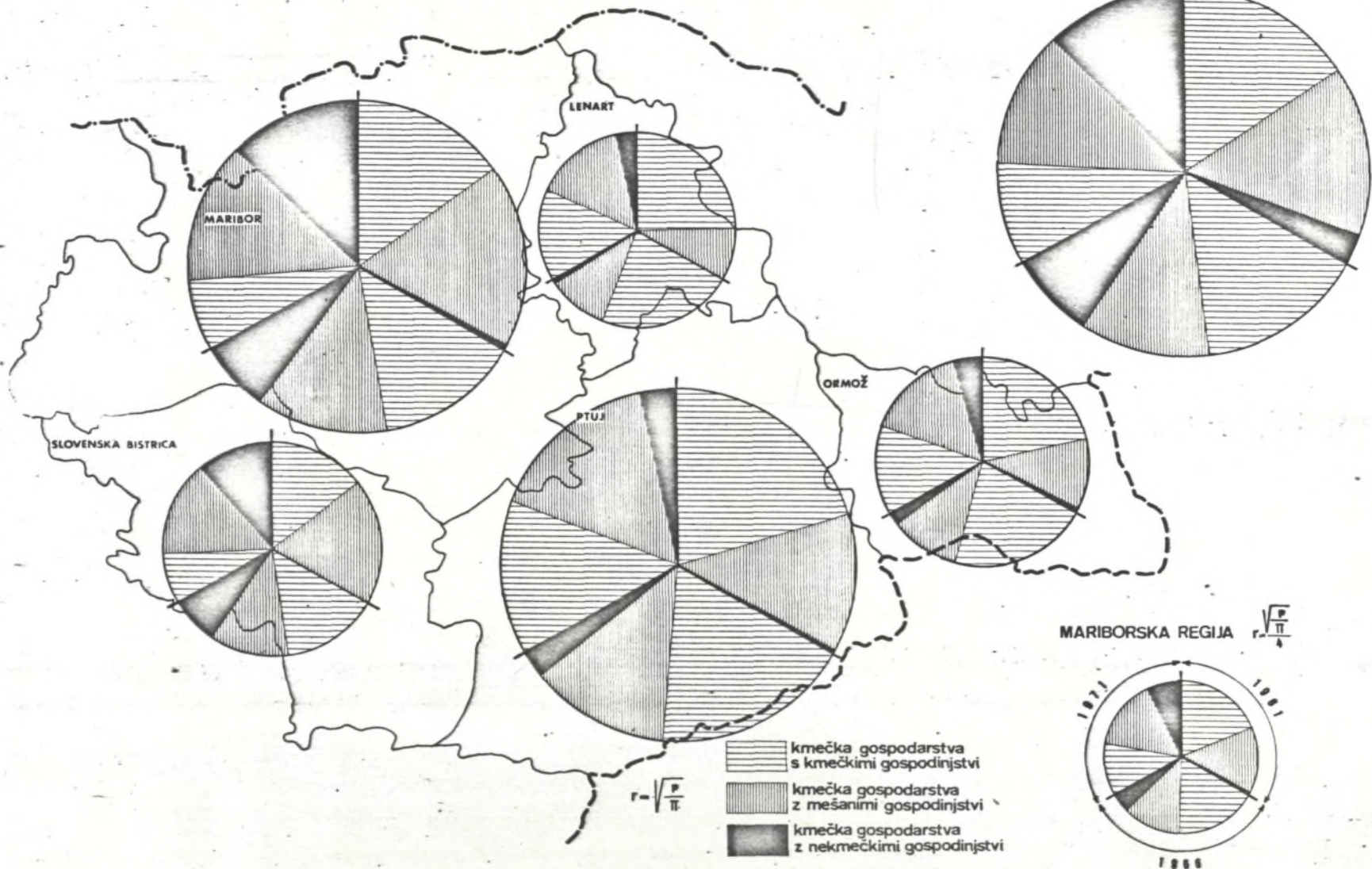

Tabela 2: Gibanje deleža kmečkega prebivalstva mariborske regije v letih 1961 in 1971

Občina	Število preb.		Štev. kmeč.preb.		Delež kmeč. preb.		Indeks kmeč. prebival. 71/61	Gibanje deleža kmeč. preb.
	1961	1971	1961	1971	1961	1971		
Lenart	17 182	17 159	12 315	10 030	71,7	58,4	81,4	-14,3
Maribor	152 939	171 745	23 936	15 386	15,6	8,9	64,3	- 6,7
Ormož	19 557	18 561	12 781	10 244	65,3	55,2	80,1	-10,1
Ptuj	63 731	65 767	35 580	30 893	55,8	47,0	86,8	- 8,8
Slovenska Bistrica	29 982	30 406	10 058	7 468	33,5	24,6	74,2	- 8,9
Skupaj maribor- ska regija	283 391	303 638	94 670	74 021	33,4	24,4	78,2	- 9,0

gospodarstev s kmečkimi gospodinjstvi, zmerno povečanje odstotka gospodarstev z delavskokmečkimi gospodinjstvi in močno povečanje odstotka gospodarstev z nekmečkimi gospodinjstvi. V Mariborski regiji je v prvih letih nazadoval odstotek kmečkih gospodarstev s kmečkimi gospodinjstvi za skoraj 18 %, na 34 %, povečal pa se je delež delavsko kmečkih gospodinjstev za 8 %, na 45 %, nekmečkih pa za 10 % na 22 %. V SR Sloveniji se je zmanjšal delež kmečkih gospodarstev s kmečkimi gospodinjstvi za 16 %, na 27 %, povečal pa se je delež delavsko-kmečkih za 2 %, na 36 % in nekmečkih gospodinjstev za 14 %, na 37 %.

Leta 1971 je bilo v SR Sloveniji relativno največ kmetij v rokah nekmečkih gospodinjstev (37 %), v Mariborski regiji pa je bilo največ kmetij v rokah delavskokmečkih gospodinjstev (45 %). V SR Sloveniji že absolutno prevladuje tip polkmečkega gospodarstva (kmečka gospodarstva s polkmečkimi in nekmečkimi gospodinjstvi. V Mariborski regiji so razmere podobne, vendar je še vedno 81 % ali več kot štiri petine kmetij v rokah kmečkih ali polkmečkih gospodinjstev, v SR Sloveniji pa je v rokah takih gospodinjstev znatno manj, le dve tretjini kmečkih gospodarstev, kar kaže, da je dinamika družbene preobrazbe vasi na podeželju Mariborske regije počasnejša kot v SR Sloveniji (Karta 2, Tabela 3).

Zaključek:

Mariborska regija sodi med tista območja Slovenije, ki še niso dosegla popolne sprostitve agrarne prenaseljenosti. Deagrarizacija je intenzivnejša od urbanizacije. Dinamika družbene preobrazbe vasi na podeželju in teritorialno širjenje obmestnega tipa podeželja je manj intenzivno kot v SR Sloveniji ter obsega manj obsežna sklenjena območja.

Na obsežnih območjih Slovenskih in Dravinjskih goric in Haloz ter obrobja Ptujkega polja so naselja z zaposlitvenimi kraji sorazmerno slabo prometno povezana. Sorazmerno velik del vz-

hodnega dela mariborske regije ostaja izven območij intenzivnejše dnevne migracije delovne sile in predstavlja območja s sorazmerno visokim številom zaposlenih v inozemstvu.

Med vzroke iskanja dela z začasno zaposlitvijo aktivnega prebivalstva v tujini ali izven mariborske regije moramo šteti maloštevilnost in monostrukturnost krajev zaposlitve, ki dajejo v glavnem zaposlitev le ženskam ali moškim, in to na manj kvalificiranih delovnih mestih. Neugodna struktura delovnih mest otežkoča oblikovanje tipa gospodinjstev urbane družbe, ki teži k zaposlitvi moža in žene, pogojuje pa tudi izseljevanje prebivalstva.

Pogoj za izboljšanje demografske strukture in zmanjšanje njene zdiferenciranosti med posameznimi območji, odnosno med podeželjem in mestom, ter za zagotovitev poselitve na celotnem podeželju Mariborske regije z normalno demografsko strukturo, je v koncipiranju in izvajanju takih družbenih planov, ki bodo zagotavljali:

- 1) Nastajanje takih industrijskih obratov na območju Slovenskih in Dravinjskih goric ter na obrobju Ptujkega polja in Haloz, ki bodo pogojevali polistrukturo delovnih mest ter nudili možnost zaposlitve prebivalstva obeh spolov, različnih kvalifikacij in starosti;
- 2) zboljšanje prometne povezanosti med že obstoječimi kraji zaposlitve in depopulacijskimi območji Slovenskih in Dravinjskih goric, Haloz ter obrobja Ptujkega polja;
- 3) zboljšanje bivalnih pogojev prebivalstva na celotnem podeželju, zlasti v Slovenskih in Dravinjskih goricah, Halozah ter na obrobju Ptujkega polja.

Tak razvoj bi omogočal tudi vračanje v tujini začasno zaposlenih delavcev in njihovih družinskih članov.

Viri in literatura:

1. J. Meier, R. Paesler, K. Ruppert, F. Schaffer: Sozialgeographie, Das Geographische Seminar, Westermann, Braunschweig 1977.
2. Vladimir Klemenčič: Geografija prebivalstva Slovenije, Geografski vestnik XLIV (1972), str. 133-153, Ljubljana 1972.
3. Vladimir Klemenčič - Anton Gosar: Le migrazioni come fattori di cambiamento della strutture demografiche e sociali: L'esempio della Slovenia (Migrations as factors of structural changes of demographic elements in Slovenia - Jugoslavia). Italiani in movimento. Atti del convegno di studi sui fenomeni migratori in Italia. Piancavallo, 28-30 aprile 1978. Pordenone 1978, str. 141-150.
4. Vladimir Klemenčič: Problemi polkmečke strukture v obmestjih Slovenije. Polkmečka struktura v pogojih urbanizacije. Referat na jugoslovansko-poljskem seminarju v Warszawi, maj 1978. Tipkopis, 10 strani, 9 kart.
5. Rüdiger Freist: Sozialgeographischen Gruppen und ihre Aktivitätsräume - Dargestellt am Beispiel Moosburg A.D. ISAR, Doctor rerum politicarum (Dr.rev. pol.) an der Ludwig-Maximilians - Universität, München 1977.
6. Marijan Klemenčič: Types of Social Fallow in Slovenia. Agricultural Typology and Land Utilisation, Center of Agricultural Geography Institute of Agricultural Economy and Policy, University Academy for Agriculture Sciences and Hzmanities, Verona (Italy) 1975.
7. Vladimir Klemenčič: Regionalne razlike in problemi demografske in poselitvene strukture Slovenije. Komunikacije. I. slovenski demografski simpozij v Ljubljani. Demografski inštitut RCEF, 20 str., Ljubljana, 1974.
8. Mirko Pak: Geografski elementi socialnega razlikovanja v mestnem prostoru. Geographica Slovenica 3. Socialnogeografski aspekti socialnega razlikovanja med slovenskimi pokrajinami, Ljubljana 1974, str. 121-132.
9. Igor Vrišer: Industrializacija Slovenije. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani. Raziskovalna naloga za Raziskovalno skupnost Slovenije. Ljubljana 1977, str. 139.
10. Vladimir Klemenčič: Tendence socialnega razvoja Severovzhodne Slovenije v primerjavi s celotno SR Slovenijo. Geographica Slovenica 2, Obzorja, Maribor 1972, str. 183-194.

Tabela 3: Gibanje števila kmečkih gospodinjestev v mariborski regiji med leti 1961, 1966 in 1971

Občina	število gos- podinjstev 1961	kmečka gospo- dinjstva 1961	%	število gospo- dinjstev 1966	kmečka gospo- dinjstva 1966	%	število gospo- dinjstev 1971
Lenart	4292	2536	59,5	4223	2355	55,8	4071
Maribor	45653	4370	9,6	52311	4054	7,8	53978
Ormož	4892	2523	51,6	4913	2439	49,6	4821
Ptuj	16181	6790	42,0	16970	6036	35,6	17134
Slovenska Bistrica	7681	1792	23,3	8099	1780	22,0	8088
Skupaj mari- borska regija	78699	18011	22,9	86516	16664	19,3	88092
Severovzhodna Slovenija	110484	35003	31,7	119566	32686	27,3	120930

kmečka gospo- dinjstva 1971	%	Indeksi skupnega šte. gospodinjstev			Indeksi šte. kmečkih gospodinjstev		
		1966-	1971-	1971-	1966-	1971-	1971-
		1961	1966	1961	1961	1966	1961
1560	38,3	88,4	96,4	94,9	92,9	66,2	61,5
2037	3,8	114,6	103,2	118,2	92,8	50,2	46,6
1599	33,2	100,4	98,1	98,5	96,7	65,6	63,4
4790	28,0	104,9	101,0	105,9	88,9	79,4	70,5
936	11,6	105,4	99,9	105,3	99,3	52,6	52,2
10922	12,5	109,9	101,8	111,9	92,5	65,5	60,6
23386	19,3	108,2	101,1	109,5	93,4	71,5	66,8

ZAČASNO ZAPOSLOVANJE V TUJINO IZ MARIBORSKE REGIJE

I. Uvod

Začasno zaposlovanje delavcev šestih občin Mariborske regije v tujino karakterizira zgodnje in številčno močno vključevanje v tovrstne migracije prebivalstva Jugoslavije in Slovenije, saj si je že na začetku šestdesetih let si je velik del izmed današnjih 19.159 zdomcev (podatek: december 1976) našel zaposlitev v Avstriji in Nemčiji. Iz mariborske regije je v tujini danes skoraj tretjina (29,8 %) vseh zdomcev v Slovenije. Več kot tretjina jih je na delu onstran meja domovine že več kot deset let. Omeniti velja še, da število prebivalcev Mariborske regije predstavlja manj kot petino slovenskega prebivalstva (18,3 %) in je zato nesorazmerno velik odstotek začasno zaposlenih v tujini družbeni problem, ki narekuje aktiviranje vseh činiteljev v Sloveniji in v prizadetih občinah, da bi se oblikovali taki pogoji, ki bi omogočali njihovo vrnitev v domačo regijo. Tako se je oblikoval migracijski cikel prebivalstva, sestavljen iz odhajanja, permanentnega preseljevanja in vračanja iz dela v tujini.

Migracijski cikel predstavlja namreč socialno in prostorsko mobilnost izseljenca, ki obsega sklop človekovih dejavnosti med krajem bivanja, delovnim mestom in območjem vrnitve. Pri tem so zajeti številni prostorski premiki, ki so velikokrat povezani z preselitvijo prebivalstva, oziroma prebivalstvenih skupin. To odseva v efektih funkcijskih dejavnosti človeka v prostoru kot so bivanje, delo, oskrbovanje, izobraževanje, raba prostega časa i.t.d.

V Mariborski regiji lahko sledimo oblikovanju migracijskega cikla začasnega zaposlovanja v tujini preko cele vrste parametrov. Razdelimo jih lahko v dve osnovni kategoriji, ki oblikujeta odnos prebivalstva do prostora in prostor sam: to so

dejavniki, ki odbijajo prebivalstvo neke regije in ki skupine ljudi silijo v preseljevanje ("push faktirji") ter tisti činitelji, ki prebivalstvo pritegujejo, občane vežejo na zemljo, oziroma povratnike usmerijo v določeno območje ("pull faktorji"). Gre torej za vzročnost odhajanja in pogoje vračanja različnih kategorij zdomskih skupin.

Celoten sklop omenjenih dejavnikov oblikuje v sodelovanju z drugimi činitelji svojstvene prostorske enote v Sloveniji. V Mariborskem območju je začasno zaposlovanje v tujini eden pomembnejših dejavnikov prostorskega oblikovanja in družbenoekonomskega razvoja.

Diferenciacija Mariborske regije glede na migracijski cikel
začasne zaposlitve v tujino.

1. Dejavniki zaposlovanja v tujino - elementi odhajanja.

Devetnajsttisoč zdomcev iz Mariborske regije je v preteklih dvajsetih letih oblikovalo najštevilnejši tok migracij v ZR Nemčijo (68 %) in Avstrijo (19 %), kjer je danes zaposlenih več kot štiri petine vseh delavcev na tujem. V usmeritvi migracijskega toka v omenjeni dve deželi presega mariborsko območje slovensko povprečje za nekaj več kot šest odstotkov, medtem ko je tok v druge evropske (10,9 %) in izven evropske dežele (3,4 %) za skoraj sedem odstotkov nižji od slovenskega povprečja. Posebno priljubljeno je iskanje zaposlitve na Bavarskem, Baden-Würtenberškem in v Westfaliji v Nemčiji, oziroma na Štajerskem, Dunaju in Vorarlberškem območju v Avstriji (314 zdomcev), kjer je našlo zaposlitev nekaj nad trinajsttisoč delavcev iz občin Mariborske regije.

Skoraj polovica delavcev v tujini je iz Mariborske občine (49 %), ki predstavlja populacijsko tudi najmočnejše območje z 55 % prebivalstva celotne regije. Glede na delež zdomcev v številu vsega prebivalstva (5,1 %) kot tudi v številu aktivnega (11,6 %), oziroma v neagrarnih dejavnostih zaposlenega prebivalstva (11,8 %)

pa občina Maribor predstavlja le srednje vrednosti za mariborsko regijo, ki ima 5,7 % vsega prebivalstva, 12,3 % aktivnega in 17,9 % v neagrarnih dejavnostih zaposlenega prebivalstva začasno zaposlenega na tujem. Vse te vrednosti so za dva do osem odstotkov nad republiškim povprečjem, pri čemer nekatere občine mariborske regije v omenjenih parametrih presegajo republiško povprečje celo za dva do sedem krat (n.pr. Lenart).

Glede na omenjene migracijske karakteristike izstopajo občine vzhodnega in jugovzhodnega roba Mariborske regije, od koder je ponekod na tujem že več kot osem odstotkov prebivalstva (Ptuj), oziroma predstavlja delež delavcev na tujem v številu v neagrarnih dejavnostih zaposlenega prebivalstva občine ponekod več kot šestdeset odstotkov (Lenart 86,1 %, Ormož 62,1 %) aktivnega prebivalstva.

Posebno izrazita območja zaposlovanja v tujini so tista, od koder odhaja nad 10 % delovne sile za delom na tuje (poprečje za SR Slovenijo je 7,7 %). Ta področja, ki jih najdemo predvsem na slemenih Slovenskih goric in Haloz in, ki so po pravilu precej oddaljena od občinskih središč, zavzemajo v nekaterih katastrskih občinah okrog 15 %, oziroma v občini Ptuj, Ormož in Lenart celo nad 20 %. To pomeni, da je v teh katastrskih občinah odšla za delom v tujino najmanj ena petina delovne sile. (Glej karto: "Delež začasno zaposlenih v tujini v številu aktivnega prebivalstva"). Tako na primer spadajo v občini Ptuj v to kategorijo 17 (n.pr.: Bratislavci, Trnovski hrib), v občini Ormož 5 (n. pr.: Savci, Vinski vrh) in v občini Lenart 4 (n.pr. Stara gora, Ščavnica...) naselja. Nad povprečjem Mariborske regije (10-15 %) glede na razmerje delavcev v tujini in doma pa so v občini Maribor 4, v ptujski 19, v Lenartu 4 in ormoški občini tri katastrske občine.

Glede na obseg oziroma množičnost zaposlovanja v tujino različnih struktur občanov in zaposlenega prebivalstva je Mari-

borska regija razdeljena v tri območja:

- ožja gravitacijska cona Maribora z absolutno najštevilnejšimi migracijami, ki so odraz mobilnosti urbane družbe, (v glavnem občina Maribor in deloma Slov. Bistrica in Radlje),
- širša gravitacijska cona Maribora, kjer si dnevna migracija na delo v industrijska podjetja podaja roko z zaposlovanjem v tujini (občini Slov. Bistrica, Radlje in deloma Ptuj),
- območje Slovenskih goric in Halož v katerem predstavlja velikokrat zaposlitev v tujini edino možnost zaposlitve izven agrarnih dejavnosti za določeno skupino ljudi (občine Lenart, Ormož in deloma Ptuj).

Vzroke za diferenciacijo Mariborske regije glede na selitveno mobilnost na delo na tuje gre iskati predvsem v različni stopnji razvoja oziroma prehoda iz agrarne v industrijsko družbo. Medtem, ko migracije v tujino v nekaterih okoljih te regije (n.pr. v Mariboru) predstavljajo parmanentni selitveni proces urbane družbe, pa so drugod le stopnje v razvoju posameznika pri preselitvi iz agrarnih v neagrarne poklice in s tem prispevek k težnji po ustvarjanju širšega urbaniziranega območja.

Medtem, ko je občina Lenart pri samem dnu razvitosti v naši republiki, saj je imela leta 1975 komaj 9.763 dinarjev narodnega dohodka na prebivalca (SRS: 37.086 din), je občina Maribor med desetimi najbolj razvitimi občinami Slovenije z petkrat tolikšnim narodnim dohodkom na prebivalca. Druge občine Mariborske regije so v povprečju vrednosti za to regijo (23.440.- din), pri čemer pa je občina Ormož že bliže najnižjim vrednostim nacionalnega dohodka na prebivalca slovenskih občin (14,145 din). Zato imata občini Ormož in Lenart povsem svojsko strukturo začasno zaposlenih v tujini, saj razvitost lahko pogojuje odpiranje novih delovnih mest, ki se v gravitacijskih zaledjih Maribora, Ptuja in Slovenske Bistrice tudi resnično množe, medtem ko nerazvite regije komaj zmorejo zaposliti nara vni prirastek izven agrarnega sektorja dejavnosti. Za v kmetijstvu sproščeno delovno

silo ni delovnih mest za določeno strukturo ponudbe. Zakon o manj razvitih območjih je v zadnjih letih vseeno omilil disproporcijo med ponudbo delovne sile v teh območjih in delovnimi mesti, vendar izkazuje občina Lenart kar dve tretjini (63,9 %) delavcev v tujini iz kmečkih gospodinjstev (Ormož 52,1 %, Ptuj 50,6 %). Medtem je delež kmetov na delu v tujini iz mariborske in radeljske občine pod desetimi odstotki (6,3 % oziroma 8,2 %), pa čeprav je kmečko prebivalstvo v občini Maribor čez 12 in v občini Radlje čez 33 %. Medtem, ko v manj razvitih regijah moški iz agrarnega gospodinjstva išče zaposlitev v tujini (n.pr. Ormož, Lenart, Ptuj, 60 %) se v bolj urbaniziranih regijah oba spola enako zaposlujeta doma in v tujini. V povprečju je ženska delovna sila iz Mariborske regije zelo številčna pri zaposlovanju v tujino (ϕ /SRS: 40,1 %), predvsem zaradi odhoda skupin delavk na tuje iz občin Radlje (51 %) in Slovenske Bistrice (48 %).

Čeprav začasno zaposleni v tujini na vprašanje o vzrokih njihovega odhoda v tujino naštevajo celo vrsto subjektivnih in objektivnih faktorjev, lahko za Mariborsko regijo upoštevamo naslednje splošne odbojajoče dejavnike za odhod na delo v tujino in privlačujoče faktorje tujine.

a.) Povečanje števila delovnih mest ni bila v skladu s potrebami in ponudbo delovne sile, ki se je sprostila zaradi naravnega prirastka in v agraru sproščena delovna sila. Struktura delovne sile na eni strani in delovnih mest na drugi strani (makrostruktura in koncentracija del. mest) ni ustrezala, obenem pa je bila na voljo boljša ponudba iz tujine. Dnevna migracija je bila zaradi slabih prometnih zvez otežkočena. Urbanizacija prebivalstva je bila hitrejša od urbanizacije pokrajine.

b.) Na delovnih mestih v tujini so dobili zaposlitev tudi delavci, ki niso imeli formalne kvalifikacije. Boljši zaslužek v tujini in življenje od domačih proizvodov je omogočal relativno ugodno življenje, kljub permanentnemu potovanju. Določeno povpraševanje po delavcih v tujini se je pokrilo z ponudbo,

ki so jo lahko nudili delavci sproščeni v kmetijstvu in ženska delovna sila. Stanovanjski problemi in potrebe življenjskega standarda so bili lažje rešljivi z zaposlovanjem na tujem. Območje Mariborske regije je v nekaterih delodajalskih deželah imelo poseben prioriteten status. "Odprta meja" je omogočila svobodnejši pretok ljudi in blaga.

Glede na omenjene vzročnosti so se izoblikovale naslednje oblike zaposlovanja v tujini iz Mariborske regije: dnevne migracije na delo preko odprte meje, tedenska zaposlitev onstran meje (vse v glavnem kot oblika zaposlovanja v Avstriji), ter večmesečna zaposlitev v tujini, eno in večletna permanentna zaposlitev v tujini in dolgotrajna zaposlitev ali izselitev iz domovine (sprejem državljanstva druge države).

Medtem, ko statistika v glavnem ne spremlja prve tri kategorije zdomstva so ostale že predmet obravnave prejšnjih odstavkov v katerih je bilo predvsem govora o elementih, vzrokih in faktorjih odhajanja. Vendar s tem v zvezi sovpada tudi dejavnik oblikovanja funkcij življenja v začasnem bivališču, oziroma povezava dejavnosti človeka med krajem bivanja, začasne zaposlitve in krajem vračanja. Od trdnosti teh zvez in zadovoljevanja vseh funkcij življenja je odvisna oblika migracijskega cikla, njegova množičnost v posameznih komponentah mobilnosti in oblikovanje prostorskih odnosov nasploh.

2. Dejavniki vračanja v domovino - elementi povratka

Odnosi med prostorom in njegovimi povratniki so v neprestanem spreminjanju glede na možnosti izrabe prostora, družbeno ekonomske zahteve in spreminjajočih vrednotenja ter interesov prebivalstva. Migracije na daljše ali krajše razdalje so posredno vplivale tudi na odnos prebivalstva do prostora. Za posamezne funkcije človekovega delovanja so se odprle nove možnosti oziroma novi centri od koder lahko sledi svojim potrebam. Nemalo pomembno pri tem je, da so ustvarjeni pogoji za oblikovanje novih oziroma spremenjenih odnosov ter vozliščnih točk človekovega delovanja.

Za prebivalca Mariborske regije, ki živi že od nekdanj na prepihu med različnimi narodnostnimi prostori (ugrofinskim, nemškim in slovenskim) in je skozi stoletja gojil stike z njimi, vključevanje v migracijske tokove moderne dobe ni predstavljalo večjega problema, saj sta boljše ali manjše poznavanje jezika in stoletna tradicija zaposlovanja izven domačega kraja (delo v podjetjih in v rudarstvu Zg. Štajerske, sezonska pomoč na veleposestvih panonske in subpanonske regije, gradnja prometnice na ozemlju Avstro-Ogrske i.t.d.) vpeljala migracijo delavcev na delo preko državnih meja tudi v novejšem času. Prehod v drugo življenjsko okolje je bil zato veliko lažji kot za večino drugih jugoslovanskih zdomcev, saj so jim bile navade delodajalske družbe že bolj ali manj znane in vključevanje vanje povsem neboleč proces. Možnost hitre prilagoditve na tuje življenjske navade je velikokrat pripomoglo k temu, da se je del migrantov povsem identificiral z avtohtono družbo v tujini in se vanjo integriral.

V preteklih petih letih se je po podatkih Zavoda za zaposlovanje vrnila iz tujine le ena desetina zdomcev iz Mariborske regije (cca 1800) medtem, ko so druga slovenska območja beležila močnejši dotok povratnikov. V Slovenijo se je vrnilo v letih 1971 do 1976 11.856 delavcev, ki so bili poprej zaposleni v tujini kar predstavlja okroglo eno petino vseh slovenskih zdomcev. Mariborska regija je v povratništvu z 9,5 % povprečno zastopana.

Obenem se tudi znotraj regije pojavljajo razlike glede na nastanitev povratnikov iz tujine. Odkar se z letom 1977 povratni tok migracij podrobneje spremlja, je Mariborska regija registrirala območja vrnitve delavcev iz tujine: v mariborski občini se je ustalilo 218 gospodinjev, ali 54,4 % vseh povratnikov, v ptujski občini pa si je našlo zaposlitev

še 31,3 % bivših zdomcev; najmanj vrnitev iz tujine imajo občine Ormož (z 8,7 %), Slovenska Bistrica (z 5,5 %) in Lenart (z 0,3 %), kamor je prišlo le 14,5 odstotkov povratnikov. V preteklih šestnajstih mesecih se je v Mariborsko regijo vrnilo štiristo zdomcev: 272 v letu 1977 in 128 v prvih štirih mesecih 1978 leta. V glavnem se vračajo iz ZR Nemčije (75 %) in Avstrije (17 %) delavci brez kvalifikacij, ki v celotnem številu povratnikov predstavljajo slabi dve tretjini delovne sile, ki v domovini ponovno išče zaposlitev (63 %). To je tudi struktura delavcev, ki se v Mariborski regiji najtežje zaposli in zato ni preveč presenetljivo, če je še ena tretjina povratnikov nezaposlena.

Na pomlad leta 1975 je ekipa Geografskega inštituta Univerze v Ljubljani in Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo poizkušala v sedemindvajsetih naseljih mariborske regije - in podrobneje še v občini Slovenske Konjice - odkriti zakonitosti oziroma tendence vračanja iz tujine (Bavarska) v domovino. Rezultati globalne analize (brez občine Slovenske Bistrice) med gospodinjtvi, ki imajo delavce zaposlene na Bavarskem so pokazale na karakteristike, ki smo jih združili v tabeli. Diference napram slovenskemu prostoru (131 naselij) in v okviru same Mariborske regije so vidne že na prvi pogled. (Glej priloženo tabelo "Delni rezultati anketiranja prebivalcev Mariborske regije, ki so začasno zaposleni na Bavarskem).

Nekatera območja Mariborske regije so osiromašena mladega, aktivnega prebivalstva, saj so se, v kolikor jih ni zajel val selitev iz podeželja v mesto v petdesetih letih, vključili v migracijske tokove izven domovine najkasneje deset let za tem. Ta trend v iskanju spremenjenega prostora je viden predvsem v območjih številnejših migracijskih tokov v tujino, saj se vračajo delavci iz tujine (SRS cca 2-3 tisoč letno) v urbanistično urejene prometno odprte cone mestnega zaledja in ruralna območja redkokdaj izberejo kot kraj vrnitve. Na ta cikel se navezuje tudi izbira dejavnosti po vrnitvi, ki teži k delu z

osebnimi sredstvi (obrniki, gostilničarji, avto-servisi, prevozniki....) za katere je potrošnika najti le v večjih urbanih aglomeracijah. V takih območjih je tudi družbeni sektor večkrat usmerjen v zadovoljevanje potreb delavcev začasno zaposlenih v tujini oziroma povratnikom, saj jim nudi podpovprečno veliko izbiro specifičnega blaga (gradbeni material, reprodukcijski material, blago za osebno potrošnjo).

Na podlagi naših raziskav med zdomci na Bavarskem je komponenta vračanja v okviru migracijskega cikla v Mariborski regiji socialno in regionalno pogojena. Tako ločimo:

a) Konkretno vračanje, ki ga oblikuje tista socialna skupina prebivalstva, ki odhaja iz ruralnega okolja. Le-ta je v tujini dosegla socialno višji položaj in se kvalifikacijsko usposobila - priučila za delo v raznih industrijskih dejavnostih. Delavci živijo v tujini brez družine, v getu podobnih razmerah (domovi) in varčujejo za izgradnjo hiše v domovini in za sofinanciranje novega delovnega mesta, ki naj bi ga zanje odprli v njegovi občini v domovini. To je vse, kar so si zastavili kot cilj bivanja v tujini. Migracijski cikel je vodil to skupino stopenjsko iz podeželja v urbano cono in nato v tujino - v Avstrijo in zatem v Nemčijo, ter nazaj v zaledje mestnih aglomeracij v Sloveniji. Primer take interesne skupine delavcev - povratnikov nam nudijo obrati zgrajeni s sredstvi delavcev, kot je temu primer v Muti.

b) Abstraktno vračanje (kot izraz želje po vrnitvi, ki pa ji zaradi specifične zaposlitve, privezanosti na razmere - zaposlenosti soproga in šolanja otrok v tujini ni mogoče ustreči) je odraz druge ekstremne socialne skupine prebivalstva, ki je zapustila zaradi zanjo nefunkcionalnega prostora življenjskih dejavnosti v območju mariborske regije delovno mesto v Sloveniji. Ta delovna sila izhaja največkrat iz urbanizirane sredine in je visoko kvalificirana. Karakteristično za to skupino je, da kaže izredno pripadnost slovenski kulturi in narodu.

(največ otrok obiskuje dopolnilni pouk slovenščine ravno iz te socialne skupine). Ta skupina se le težko odloči za dokončno vrnitev v domovino. Raje idealizirajo svojo vrnitev v gradnjo hiše, ki traja dolgo časa in se spremeni v vikend, ali pa že sedaj gradi sekundarno počitniško bivališče v bližini kraja bivanja staršev, sorodnikov ali na za turizem atraktivnih območjih ob morju ali v planinah. Domov prihajajo predvsem le še zaradi rekreacije. V tujini le k delu usmerjenem okolju, si je omenjena socialna skupina že ustvarila družino (večkrat s partnerjem iz tuje emigrantske družbe) ali pa je pritegnila družino iz domovine in si uredila bivalno in oskrbovalno okolje povsem v skladu z avtohtono živečo skupino ljudi. Gre za specifično vrsto izseljenišтва.

c.) Nedifinirano vračanje oblikuje tista socialna skupina, ki si je v tujini uredila družbeni status, se usposobila za delo in je nadvse zadovoljna z zaslužkom. Vendar glede na riziko, ki ga ji predstavlja vrnitev v domovino ne more pretrgati odnosov z delodajalcem v tujini. Pripadniki te skupine so pritegnili družino iz domovine v delovno okolje šele pod pritiskom delodajalčeve zakonodaje (n.pr. višji otroški dodatek). Če živijo in delajo nedaleč od doma, mesečno potujejo domov in se ukvarjajo s fizičnim delom pri gradnji ali adaptaciji hiše ali na polju. Zaposleni delavci brez družine zaradi osamljenosti in domotožja smatrajo kot nujn-ost vrnitev v domovino, vendar vrnitve časovno ne definirajo. Pripadniki te skupine, kljub zasidranosti v tuji družbi, vedno govorijo o skorajšnji vrnitvi. Vedno manj pa svoj letni dopust izrabljajo za fizično delo na domu in vedno bolj se oskrbujejo s prehrano v tujini.

Omenjeni tipi vračajoče komponente migracijskega cikla svojstveno oblikujejo pokrajino v Sloveniji, predvsem pa v njenem severovzhodnem delu, kjer mariborska regija daje polovico delovne sile v tujino. Povratniki prve skupine se naslonijo pri vraščanju v izvorno okolje na minimalne izkušnje, ki so si jih pridobili v tujini, predvsem ker je bil cilj njihove zaposlitve

v tujini hitro dosegljiv. Ponavadi se oblikuje le moderniziran način prejšnje produkcije in življenja gospodinjstva. Druga skupina vrednoti prostor domovine predvsem v smislu rekreacijskih dejavnosti in včasih celo idealizira naravne in kulturne razmere v domovini, ker je kontinuiran stik z njo velikokrat že pretrgan. Tretja skupina delavcev v tujini špekulira s povratkom s posestjo v domovini in z sorodniškimi odnosi, a se pri tem vedno bolj vključuje v družbo v kateri sedaj živi in dela. To vodi do neorganiziranega stanja v kulturni pokrajini (zaraščanje, propadanje) in do konfliktov med različnimi interesi v tem prostoru.

III. Zaključek

Dandanes težko ločimo procese v pokrajini, ki so izključno izraz začasnega zaposlovanja v tujino, od tistih, ki niso tudi rezultat družbenih in urbanih vplivov širše matične regije. Vendar lahko v Jugoslaviji in Sloveniji zasledimo taka območja, kjer v preteklosti vseh dejavnikov v prostoru prevladuje tisti, ki ga povzroča direktno ali indirektno v tujini zaposlena delovna sila. Predvsem gre iskati primarno pod vplivom zdomstva transformirano pokrajino v občinah SR Slovenije, kjer je ta proces že dolgotrajen in ga lahko primerjamo le z vplivi, ki jih navzven širi industrijski center v svoje gravitacijsko zaledje. Na podoben način je tudi ta proces povzročil razkrajanje stare kmečke kulture na podeželju in pripomogel k temu, da je slovenska družba bolj urbana kot katerakoli druga v Jugoslaviji. V Sloveniji so se pod omenjenimi učinki migracij oblikovala območja razvoja kulturne pokrajine, območja koncentracije in zgostitve prebivalstva ter območja razseljevanja, razkroja in odmiranja kulturne pokrajine klasične agrarne družbe.

V mariborski regiji se srečujemo z vsemi naštetimi tipi kulturne pokrajine, ki jim je pečat vtisnila predvsem migracija na začasno delo v tujino. Čeprav se pripadniki interesne skupnosti, ki se je odločila zaposliti se v tujino, niso odrekli povezav z domovino in je vsaj na začetku tega procesa vsaka

Tabela: Delni rezultati anketiranja prebivalcev Mariborske regije,
ki so začasno zaposleni na Bavarskem

Občine	Struktura začasno zaposlenih				v odstotkih							
	starost				kvalifikacija gospodinjestev							
	20	20-30	30-40	40	NKV	KV	VKV	drugo	kmečka	delavska	drugo	
Slovenska												
Bistrica	8	67	25	-	67	25	-	8	42	50	8	
Radlje	50	50	-	-	50	50	-	-	-	100	-	
Maribor	4	53	21	21	23	45	4	28	28	49	23	
Ptuj	8	67	17	8	71	21	-	8	33	42	25	
Lenart	-	100	-	-	67	33	-	-	81	19	-	
Ormož	-	18	49	33	83	17	-	-	50	50	-	
regija	6	64	21	9	46	34	2	18	32	48	20	
SR Slove- nija	5	50	30	15	39	41	2	19	26	53	21	

Dejavniki, ki oblikujejo povratniški tok v %

doba zaposlitve v tujini občasnost obiskov doma varčevanje namen vrnitve v

Občina	4		1		5-9		1 nad 10		1 nikoli		2-5x		6-12x		več		hi-	opre-	ban-	k r a j			
	1	5-9	1	nad 10	1	nikoli	2-5x	6-12x	več	hi-	opre-	ban-	k	r	a	j	ša	ma	ka	isti	drug	ne	se
Slovenska																							
Bistrica	46	54	-	8					38	23	31	50	44	6	69	8	8	15					
Radlje	50	50	-	50					50	-	-	50	50	-	50	-	50	-					
Maribor	34	42	24	6					47	30	21	52	38	10	59	13	19	19					
Ptuj	42	54	4	21					38	29	12	44	44	12	50	21	17	12					
Lenart	33	34	33	-					67	33	-	43	57	-	33	33	-	34					
Ormož	50	33	17	-					34	17	49	50	40	10	50	17	33	-					
regija	38	47	15	11					44	28	17	44	46	10	56	15	13	16					
SR Slove- nija	22	69	9	4					39	30	27	34	60	6	50	30	8	12					

migracija povezana z zagotovili o povratku, pa objektivne in subjektivne okoliščine, ki jih ustvarjajo družbeno-ekonomski dejavniki vodijo veliko število zdomcev na pot izseljenišтва. Predvsem delavci iz Mariborske regije so si že izoblikovali tako popolne vozliščne točke v tujini od koder sledijo osnovnim funkcijskim potrebam človeka, da je povratek v okviru nekih možnosti (vsaj kar povedo rezultati naše raziskave) dan le dobri tretjini migrantov.

Mariborska regija, v kateri se je izoblikoval migracijski cikel na začasno delo v tujino v posebno močni obliki, kaže podobo pokrajine v kateri je zdomstvo element transformacije pokrajine in v kateri zdomec s svojim ravnanjem zavestno oblikuje prostor. Čeprav je v okviru cikla komponenta odhajanja najmočnejša in je povratništvo le ozka nit k domovini, pa vseeno ta zadnja komponenta migracijskega cikla v nemajhni meri, predvsem s posrednimi učinki (gradnja hiš; nakup opreme za gospodinjstvo; obrt; kmetijstvo; izgradnja vikendov; povečana poraba energije-benzin), vpliva na oblikovanje prostora v domovini. Neposredni učinki zdomstva se kažejo ne le v spremenjenem odnosu do kmečke zemlje in obdelovanja (izraba najugodnejšega zemljišča za specializirano in mehanizirano kmetijstvo), temveč tudi v naraščajoči opremljenosti prostora z urbano infrastrukturo (oskrba, storitvena dejavnost), ki je mnogokrat prav v mariborski regiji rezultat začasnega zaposlovanja v tujino.

POSEBNE KULTURE KOT DEJAVNIK SOCIOEKONOMSKE DIFERENCIRANOSTI
RURALNEGA PROSTORA V MARIBORSKI REGIJI

Uvod

Vinsko trto, sadje in hmelj štejemo med intenzivne trajne oz. t.i. posebne kulture, ki zahtevajo veliko kapitala in vloženega dela ter so močno odvisne od nihanja cen na tržiščih. Povojno pomanjkanje delovne sile, nezadostna nega in oskrba, problemi na tržišču ipd. so povzročili močno opuščanje teh kultur. Stroški reprodukcijskega materiala, obdelave in obnove so močno porasli, hkrati pa je zahteval trg vse kvalitetnejši pridelek. Čeprav je socialni prelog nastajal tudi v nižinskem svetu, je bilo opuščanje kmetijske zemlje vendarle najznačilnejše za gričevnat kmetijski prostor, posebno v območjih z izrazito drobnotlastniško strukturo. Prebivalstvo je iz vinogradniških in sadjarskih predelov hitro odtekalo v zaposlitvene centre, agrarni prostor se je zato demografsko močno izpraznil, preostalo prebivalstvo je ostarelo, socialna problematika se je zaostрила, regionalne razlike v socioekonomski razvitosti pa so se povečale.

Sodobna obdelovalna tehnologija, posebno v družbenem lastništvu, pa je v spremenjenih povojnih socialnopolsestnih razmerah kmalu postala nov in pomemben dejavnik razvoja, socioekonomske in fiziognomske transformacije ter diferenciranosti prostora. Nastale so značilne razlike med podružbljenim in transnacionalnim pokrajinskim tipom ter številni prehodi med njima. Posebno v podružbljeni pokrajini se je oblikoval pejsaž z vinogradniškimi in sadjarskimi terasnimi nasadi, ki jih subpanonska pokrajina dotlej ni poznala. Nasprotno se je v večini območij s tradicionalno kmečko zemljiškoposestno strukturo nadaljevalo nazadovanje ali propadanje tamkajšnjih posebnih kultur, še zlasti v tistih z manj izrazito koncentracijo vinogradništva in sadjarstva in s

Tab. 1: Valorizacija tipoloških elementov vinogradništva in sadjarstva

Zap. št.	Območje	površina v ha		% od sk.povr.	V	A		B		C		D		štev. točk		tip \neq	
		sadov.	vinogr.			S	V	S	V	S	V	S	V	S	V	S	
1.	Svečinske gorice	1550	322	30,2	5	5	4	5	4	4	3	2	16	16	IV	IV	
2.	Jereninske gorice	2931	243	20,3	4	5	2	5	3	3	2	2	11	15	II	III	
3.	Mariborske gorice	2116	487	24,4	4	5	3	5	5	4	3	2	15	16	III	IV	
4.	Cmureško-negovske g.lo49	193	193	14,1	3	4	2	4	3	3	2	2	10	13	II	III	
5.	Cerkvenjaške gorice	626	433	8,5	3	4	3	3	2	2	3	2	11	11	II	II	
6.	Ptujske gorice	965	245	9,2	3	5	2	4	3	4	2	2	10	15	II	III	
7.	Zah.Ljutom.-Orm-gor.	893	516	9,8	4	4	3	4	3	3	3	4	13	15	III	III	
8.	Vzh.Ljutom.-orm.ali																
	Jeruzalemske gorice	933	1245	26,9	5	5	5	5	5	5	4	2	19	17	IV	IV	
9.	Zgornje Dravsko polje	715	-	2,1	-	2	-	2	-	4	-	2	-	10	-	II	
10.	Spodnje Dravsko polje	79	-	0,9	-	2	-	1	-	1	-	1	-	5	-	I	
11.	Središko polje	202	-	3,3	-	2	-	3	-	2	-	2	-	9	-	II	
12.	Zgornje Haloze	291	234	4,7	3	3	2	2	2	2	2	5	9	12	II	III	
13.	Vinorodne Haloze	470	1196	12,4	5	4	4	3	4	5	3	2	16	14	IV	III	
14.	Slovenskokonjiške gorice	643	209	8,3	3	5	2	4	3	3	5	5	13	17	III	IV	
15.	Poljčansko-savinjske gorice	1040	317	6,7	3	4	2	3	1	2	4	4	9	13	II	III	
16.	Pekrske gorice	386	114	10,6	4	4	2	4	5	5	3	2	14	15	III	III	
17.	Fransko-slovensko-bistriške gorice	1204	276	13,0	4	4	2	5	4	3	3	3	13	15	III	III	
18.	Kozjak	591	43	8,3	4	4	1	4	4	3	4	3	13	14	III	III	

Mariborska regija 16684 6171 10,5

\neq 16 - 19 točk ali 80 - 95 % točk tip IV
 12 - 15 točk ali 60 - 75 % točk tip III
 8 - 11 točk ali 40 - 55 % točk tip II
 5 - 7 točk ali 25 - 35 % točk tip I

polikulturno usmeritvijo. Proces pokrajinske degradacije sta ponekod zaustavila le načrtno usmerjanje kmetij in vse tesnejša kooperacijska povezava obeh sektorjev lastništva.

Različno intenzivni družbenogeografski procesi z mnogovrstnimi učinki so torej pogojili zelo heterogeno socioekonomsko strukturo ruralnega prostora, še zlasti z vidika posebnih kultur. Tej problematiki je namenjena tudi ta razprava, s katero želim prispevati k kompleksni regionalni tipologiji območij Mariborske regije, izhajajoč iz različnih geografskih elementov, struktur in procesov, njihove funkcije ter razvojnih trendov. Preučitev tovrstnih problemov naj hkrati pripomore razreševati dileme skladnejšega socioekonomskega razvoja in hitrejšega napredka teh območij.

1. Naravna in sociokološka opredelitev tipov izrabe zemljišča s posebnimi kulturami

1. Valorizacija opredelitvenih elementov vinogradništva, sadjarstva in hmeljarstva

Tipi izrabe zemljišča s posebnimi kulturami smo opredelili s štirimi elementi, katerih valorizacija je razvidna iz tabele 1. To so naravne danosti (A), koncentracija (B), stopnja podružbljenosti (C) in spremembe površine določene kulture (D). Vsak element smo ovrednotili s stopnjami od 1 do 5 (1-3).

Število območij glede na tipološke elemente vinogradništva in sadjarstva za mariborsko regijo prikazuje tabela 2.

Tab.2: Tipološki elementi vinogradništva in sadjarstva

Panoga	P Ekološke razmere					Koncentracija					Stopnja podružbljenosti					Spremembe površine					Štev. območij
	a1	a2	a3	a4	a5	b1	b2	b3	b4	b5	c1	c2	c3	c4	c5	d1	d2	d3	d4	d5	
Vinogr.	-	-	6	6	3	1	8	3	2	1	1	2	5	4	3	-	4	8	2	1	15
Sadj.	-	5	1	8	6	1	2	4	6	5	1	4	6	4	3	1	11	2	2	2	18

Med 15 vinogradniškimi območji imajo nadpoprečno naravne danosti (tla, nagib zemljišča, ekspozicija ipd.) tri območja: Jeruzalemske in Svečinske gorice ter Vinorodne Haloze. V šestih območjih so te zelo ugodne, v šestih pa samo lokalno ugodne. Ustrezno pridelujejo v njih vrhunska, visoko kakovostna, kakovostna in konsumna vina. Najugodnejše naravne danosti za sadjarstvo se kažejo prav tako v šestih območjih, med katerimi jih je pet v Slovenskih in eno v Podpohorskih goricah (Slovenskokonjiške gorice). Osem območij ima sicer ugodne makroekološke razmere, čeprav s pogostejšim pojavom manj ugodnih mikroekoloških razmer, še nekoliko slabše razmere pa se kažejo v enem območju (Zgornje Haloze). Tri ravninska območja so makroekološko za sadjarstvo neugodna.

Največjo koncentracijo vinogradništva ugotavljamo v Jeruzalemskih goricah (15,4 %), zelo močno pa še v Svečinskih goricah (5,2 %) in v Vinorodnih Halozah (8,9 %). Sadjarske površine so najbolj koncentrirane v Svečinskih, (25,4 %), Jareninskih (17,3 %), Mariborskih (14,3 %), Ljutomersko-ormoških (11,2 %) in Fransko-slovenskobistriških goricah (9,6 %).

Stopnja podružbljenosti^{*} je največja v Svečinskih (45,1 % - 34,8 %), Mariborskih (57,3 % - 23,1 %), Pekrskih (82,2 % - 37,2 %), Fransko-slovenskobistriških (38,9 % - 14,8 %) in Jeruzalemskih goricah (65,8 % - 40,6 %) ter v Vinorodnih Halozah (34,2 % - 41,0 %).

Zelo značilne so spremembe v obsegu kultur. Razen v enem območju so se vinogradniške površine v Mariborski regiji v obdobju 1954-69 skrčile. V štirih območjih je bil umik nadpoprečen in to v Jareninskih, Cmureško-negovskih in Ptujskih goricah ter v Zgornjih Halozah. Zaradi obnove intenzivnih sadnih nasadov pa so v obdobju 1955-72 skupne površine sadovnjakov kljub nazadovanju tradicionalnih sadovnjakov v štirih območjih porasle celo prek 100 %, in to v Zahodnih Ljutomersko-ormoških goricah, Zgornjih Halozah, Slovenskokonjiških in Poljčansko-savinskih goricah.

^{*} Prvo število o oklepaju se nanaša na vinogradništvo, druga pa sadjarstvo.

Hmelj je v primerjavi z vinogradništvom in sadjarstvom v Mariborski regiji malo pomembna kultura. Leta 1976 je zavzemal 247 ha ali 10,6 % vseh hmeljskih površin v Sloveniji. Čeprav prekriva le 0,6 % njiv, pa je pokrajinsko zelo markanten. Je izrazita kultura družbenega sektorja.

Tabela 3: Tipološki elementi hmeljarstva

Kmetijski cenilni okoliš	A	B	C	D	štev. točk	tip ^{III}
Ruše	5	2	5	4	16	III
Radvanje	4	1	5	3	13	II
Hoče-Rogoza	3	1	5	4	13	II
Rogoza-Podova	3	1	5	5	12	II
Starše	4	2	5	5	16	III
Videm pri Ptujju	4	1	5	4	14	II
Ptuj	3	1	5	2	11	I
Dornava	3	2	5	5	15	II
Zavrč	4	1	5	5	15	II
Ormož	4	1	5	5	15	II

1. 2. Tipi posebnih kultur

Valorizacija opredelitvenih elementov sadjarstva in vinogradništva (karta, tab. 1) omogoča opredelitev:

- tipa s prevlado visoko razvite, podružbljene in komercializirane kulture (IV),
- tipa s prevlado razvite, lastniško mešane kulture (III),
- tipa s prevlado tradicionalne, nekomercializirane kmečke kulture (II) in
- tipa s prevlado slabo razvite posebne kulture (I.).

^{III}

16 in več točk ali 80 % in več točk tip III,
 12 do 15 točk ali 60 do 75 % točk tip II,
 11 in manj točk ali 55 % in manj točk tip I.

Po tej metodologiji uvrščamo z vidika vinogradništva v tip IV Svečinske in Jeruzalemske gorice ter Vinorodne Haloze, z vidika sadjarstva pa razen prvih dveh območij Mariborske in Slovenskokonjske gorice. V tip III sodi 6 vinogradniških in lo sadjarskih območij v preostalih pa še vedno prevladuje tradicionalna agrarna in produkcijska struktura

Ugotoviti je mogoče tudi tri tipe hmeljarstva (tab.3):

- tip z zelo ugodnimi naravnimi danostmi, zmerno koncentracijo kulture, visokim deležem družbenega sektorja in porastom površin (III)
- tip z ugodnimi naravnimi danostmi, majhno koncentracijo, izrazitim družbenim lastništvom in različnim gibanjem površin (II) in
- tip z manj ugodnimi naravnimi danostmi, majhno koncentracijo kulture, močnim nazadovanjem površin in različno stopnjo podružbljenosti (I).

Med desetimi cenilnimi okoliši pripadata tipu III le okoliša Ruše in Starše, preostali pa z izjemo enega tipa II.

2. Opredelitev tipov ruralnega prostora

2.1. Socioekonomski opredelitveni elementi in njihova valorizacija

Metodologija, s katero smo ovrednotili naravne danosti (A) in t.i. agrarni (B-D) kompleks nas je le delno zadovoljila, saj socioekonomski vidik ne prihaja dovolj do izraza. Zato smo tega analizirali na primeru treh izbranih območij, med opredelitvene elemente pa zajeli zmanjšanje intenzivno obdelanih površin (E), demografsko dinamiko (F), proces in stopnjo deagrarizacije (G,H), socialno strukturo (I) in razdrobljenost posesti (J).

Zmanjšanje intenzivno obdelanih površin kaže predvsem na pomanjkanje delovne sile v kmetijstvu, preslajanje gospodinjstev, spreminjanje tržne vloge določene kulture, na problem sredstev za obnovo ipd. V SR Sloveniji so se njive z vrtovi in vinogradi v obdobju 1954-74 skrčili za 23,3 %, v Mariborski regiji pa površine industrijskih in krmilnih rastlin ter vrtnin v obdobju 1961-74 za 13,2 %, od 21.465 ha na 18.621 ha.

Demografska dinamika odločilno vplina na razmere v kmetijstvu, depopulacija predvsem na ekstenzifikacijo obdelave in opuščanje zemljišč. Na Mariborsko regijo odpade 17,5 % slovenskega prebivalstva. Ta delež se od leta 1953 do danes ni spremenil, trend demografske rasti pa je od leta 1961 rahlo pod republiškim poprečjem. V obdobju 1953-76 je znašal indeks rasti v Mariborski regiji 120, v občini Maribor 135,9, v Slovenski Bistrici 109,2, v Ptujju 107,7, negativen pa je indeks v občini Lenart (96) in Ormož (90). Le občina Maribor je imela v obdobju 1961-71 zmerno koncentracijo prebivalstva in imigracijsko usmeritev, občini Slovenska Bistrica in Ptuj sta imeli depopulacijski tip prebivalstvene rasti, medtem ko je bila za občino Lenart in Ormož značilna izrazita depopulacija (4, 59, 62). V nekaterih krajevnih skupnostih je bil indeks posebno nizek, tako npr. v KS Voličina 78, Svečina 88, Kog 84, Žetale 80, in Šmartno na Pohorju 69. Naravni prirastek je bil v letu 1975 močno pod republiškim poprečjem 6,4; v občinah Lenart in Ormož je znašal le 3,4 oz. 3,3. Selitveni saldo je bil negativen v občini Ormož (-10,3), Lenart (-5,6), Ptuj in Slovenska Bistrica. Le mariborska občina je imela pozitiven selitveni saldo (2,6), vendar še vedno nižjega od republiškega (3,8).

Delež zdomcev je bil posebno visok v občinah Lenart in Ptuj, kjer je leta 1971 presegel 10 % aktivnega prebivalstva, v drugih občinah pa je še vedno 6 %, kar je prav tako presegalo republiško poprečje (5,4 %).

Proces deagrarizacije je v Mariborski regiji sicer intenziven, vendar počasnejši kot v poprečju v Sloveniji. Aktivno agrarno

prebivalstvo se je v obdobju 1961-71 skrčilo od 57.843 na 44.518 oseb ali od 41,4 % na 29,8 % (v SRS od 36,6 % na 24,5 %), pri tem pa se je delež aktivnega kmetijskega prebivalstva regije v razmerju do aktivnega kmetijskega prebivalstva Slovenije celo povečal od 20,5 % na 21,6 %. To je ena od značilnosti manj razvitih območij Slovenije, ki se kaže tudi v podatkih za vso Severovzhodno Slovenijo (5,57).

Delež agrarnega prebivalstva je bil leta 1971 zelo različen. V občini Maribor je dosegel le 10,9 % (1961 18,4 %), v Slovenski Bistrici 33,7 % (1961 43,5 %). Precej višji pa je bil v občinah Ptuj (51,7 %, 1961 65,5 %), Ormož (64,8 %, 1961 75,3 %) in Lenart (64,9 %, 1961 80,9 %). Število kmetijskega prebivalstva se je v obdobju 1961 - 71 zmanjšalo za 23 %, najmočneje v občini Maribor (32,8 %), najmanj pa v občini Ormož (za 18,9 %). Mariborska regija tako sicer ni odstopala veliko od republiškega poprečja zmanjšanja kmetijskega prebivalstva (27 %), pač pa predvsem od poprečja za zahodno Slovenijo (5,68).

Tudi socialna struktura gospodinjstev kaže na intenzivnost in stopnjo preslojevanja. Razmerje med kmečkimi, mešanimi in nekmečkimi gospodinjstvi se je bistveno spremenilo. Število gospodinjstev se je v obdobju 1961-71 povečalo od 78.659 na 88.092 ali za 12 %. Delež kmečkih gospodinjstev se je zmanjšal od 22,9 % (SRS 20,2 %) na 12,4 % (SRS 10,3 %), mešanih od 18,2 % (SRS 19,2 %) na 16,5 % (SRS 13,8 %), nekmečkih pa povečal od 58,9 % (SRS 60,6 %) na 71,1 % (SRS 75,9 %). Razlike med občinami so seveda precejšnje. Občina Lenart je imela leta 1971 še 38,3% kmečkih gospodinjstev, Ormož 33,2 %, Ptuj 27,9 %, Slovenska Bistrica pa le 11,6 % in Maribor komaj 3,8 %. Proces preobrazbe gospodinjstev iz kmečkih v mešana, teh pa v nekmečka je prav v zadnjih dveh občinah prešel v višjo fazo, ko delavsko kmečka gospodinjstva nazadujejo. V preostalih treh občinah je ta skupina gospodinjstev še vedno naraščala, v občini Lenart od 22,8 % v letu 1961 na 37,5 % v letu 1971 (6,66,67).

Razdrobljenost posesti je zelo močna. Na gospodinjstva z manj kot 3 ha zemlje odpade 27,7 % gospodinjstev (v SRS 26,9 %), v občini Maribor precej manj (18,9 %) kot v preostalih (Lenart 37,4 %, Ptuj 41,1 %, Ormož 42,4 % in Slovenska Bistrica 44,2 %).

Z obravnavanimi elementi pa še niso zajeti vsi dejavniki, s katerimi je mogoče kompleksno opredeliti tip ruralnega prostora. Mednje gotovo sodi stopnja socioekonomske razvitosti. Mariborska regija po družbenem produktu na prebivalca zaostaja za republiškim poprečjem (leta 1975 46.845 din), saj dosega le 39.625 din, od tega 36.560 din v družbenem in 3.035 din v zasebnem sektorju. Pri tem občina Maribor močno vodi (51.867 din), slede Slovenska Bistrica (28.817 din), Ptuj (26.312 din), Ormož (15.375 din) in Lenart (10.426 din). V občini Lenart in Ormož torej družbeni produkt ne dosega 50 % poprečnega družbenega produkta na prebivalca v SR Sloveniji, v občini Ptuj pa to vrednost komajda preseže, kar govori za relativno nerazvitost, posebno Slovenskih goric in Haloz. Nekatera takšna območja v obmejnem svetu smo opredelili v posebni študiji (7).

Mariborska regija daje 14,9 % vsega družbenega proizvoda v SR Sloveniji. Na primarno dejavnost odpade 7,7 %, na sekundarno 63,5 % in terciarno 28,8 %. To razmerje je sicer blizu republiškega poprečja, vendar so razlike med občinami zelo velike. V občini Maribor prispeva primarna dejavnost k družbenemu produktu le s 3,7 % v občinah Slovenska Bistrica s 12,6 %, Ptuj 17,2 %, Lenart 38,7 % in Ormož celo s 45,3 %.

Na Mariborsko regijo odpade 15,7 % vseh zaposlenih, vendar 19,4 % zaposlenih v primarni dejavnosti Slovenije. Poprečni delež zaposlenih v primarni dejavnosti znaša v Mariborski regiji 4,7 % (v SRS 3,8 %) in je najnižji v občinah Maribor (2,8 %) in Slov. Bistrica (5,9 %), v občini Lenart znaša 9,5 %, Ptuj 10,2 % in Ormož kar 25 %.

Če nakazane socioekonomske opredelitvene elemente ovrednotimo po uvodoma nakazani metodologiji na primeru Svečinskih, Zahodnih Ljutomersko-ormoških in Slovenskokonjiških goric, dobimo naslednje vrednoti (tab.4).

Tab.4: Socioekonomski elementi vinogradništva in sadjarstva v izbranih območjih

Območje	štev. točk		E	F	G	H	I	J	štev.točk	%	dosež. točk	
	A - D [⊗]										E - J	
	V	S									V	S
Slovensko-konj.gor.	13	17	3	2	3	3	5	2	18	31	35	
Zah.Ljut.-Orm.gor.	13	15	4	4	2	1	2	2	15	28	30	
Svečinske gorice	16	16	2	4	1	1	2	3	13	29	29	

Najvišjo vrednost elementov ugotavljamo v Slovenskokonjiških goricah, kjer je posebno visoka v sadjarstvu. Preostali območja sta precej izenačeni. Ker smo za analizo izbrali le tri vinogradniška in sadjarska območja, so vrednostne razlike tipoloških elementov znatno manjše, kot bi bile v primeru, če bi zajeli več območij, ki bi se gotovo strukturno med seboj bolj razlikovala. Pozornost vzbujajo tudi vrednostne razlike med posameznimi opredelitvenimi kompleksi.

2.2. Korelacija opredelitvenih elementov.

Posamezni tipološki elementi kažejo različno stopnjo korelacije, ugotovljene s Pearsonovim koeficientom kontingence. Po tej statistični metodi smo analizirali vrsto njihovih medsebojnih razmerij. Posebno visoko korelacijo smo ugotovili med naravnimi danostmi, koncentracijo kulture, stopnjo podružbljenosti, spremembami površin in razdrobljenostjo posesti, prav tako med stopnjo

[⊗] Elementi A - D so podrobneje razdeljeni v tab. 1.

podružbljenosti in spremembami površin. Tudi zmanjšanje intenzivno obdelanih površin močno korelira s spremembami deleža kmečkega prebivalstva in gibanjem prebivalstva, korelacijska stopnja pa je zelo visoka še med gibanjem prebivalstva in drugimi demografskimi elementi (1).

2.3. Tipi ruralnega prostora

Ko opredeljujemo tip ruralnega prostora, ne moremo mimo posebnega značaja deagrarizacije in urbanizacije podeželja v obliki razpršene urbanizacije ter policentričnosti, čeprav je stopnja urbanizacije v Severovzhodni Sloveniji kot tudi Mariborski regiji ponekod še zelo nizka (8, 30, 31). Posebej velja to za goriški svet. Hkrati ima urbanizacija značaj prikritosti, saj velik del neagrarnega prebivalstva prebiva na podeželju. V takšnem pseudoagrarnem prostoru se tesno prepletajo urbane in agrarne funkcije. ^(ruralno-urbani kontinuum) Nazorno nam ta pojav med drugim dokazuje preslojevanje prebivalstva, delovne migracije in transformacije naselij.

Ruralni prostor se pod vplivom urbanih funkcij centralnih krajev, tj. ruralnih centrov, centralnih in subcentralnih vasi, nenehno spreminja, intenzivnost inovacijskih sprememb pa je predvsem odvisna od možnosti zaposlitve in bivanja v zaposlitvenem centru ali od njegove prometne dostopnosti. Gravitacijski vpliv urbane mreže se kaže na različnih nivojih. Za Mariborsko regijo so značilni vsi nivoji hierarhične gravitacijske oz. funkcijske vplivnosti, od makro do mikronivoja (8-13). Kljub številnim problemom, kot ne npr. ugotavljanje stopnje intenzivnosti nekaterih pojavov in njihovega vpliva v posameznem prostorskem tipu, je mogoče s pomočjo sinteze opredelitvenih elementov, njihovega celovitega ovrednotenja in medsebojne korelacije izločiti v Mariborski regiji naslednje tipe in podtipe ruralnega prostora:

a) Tip socioekonomsko relativno nazadujočega ali nerazvitega RURALNEGA oz. agrarnega prostora. Označujejo ga depopulacija, staranje in odmiranje prebivalstva, opuščanje intenzivnih

kultur ter šibka gospodarska aktivnost. Policentri kot žarišča neagrarne dejavnosti so slabo razširjeni in razviti, njihovi inovacijski vplivi pa šibki. Stara agrarna struktura se je razkrojila, do podružbljanja zemlje pa skoraj ni prišlo. Nekdanja obrt je propadla.

Tudi ustrezne oblike rekreacije se tod še niso mogle uveljaviti. Vse to je privedlo do nastanka izrazitega socialnega preloma oz. procesov ozelenjevanja in degradacije kulturne pokrajine, čeprav so naravne danosti za kmetijstvo ugodne.

Ta prostorski tip je značilen predvsem za prometno odmaknjena območja brez vplivov inovacijskih središč, npr. za gričevnato osredje Slovenskih goric med Pesnico in Ščavnico, Zgornje Haloze in Dravinjske gorice. V zadnjem obdobju se sorazmerno hitro umika drugim prostorskim tipom.

b) Tip ruralnega prostora s pričetki inovacijskih procesov.

Demografski in socioekonomski profil je ugodnejši kot v prejšnjem tipu, saj se kažejo vplivi inovacijskih središč v večjih možnostih neagrarne zaposlitve in migracijah, čeprav so tudi ta območja prometno še vedno precej odmaknjena. Zaradi obnavljanja in preurejanja kmetij je zdomstvo ponekod precej razširjeno. Posebne kulture močnejše ne nazadujejo, v primerih spremenjenega vrednotenja ali nove funkcije zemljišč (vikendi) pa prihaja tudi do pojavnosti njihove reinovacije. Stopnja podružbljenosti je majhna, sodobna tehnologija pa se le počasi uveljavlja. Koncentracija posebnih kultur navadno ni posebno izrazita, zato so socialne in fiziognomske spremembe tradicionalnega prostora manj vidne, sodobni inovacijski procesi pa pokrajine še tudi niso močnejše spremenili.

V ta tip ruralnega prostora uvrščamo predvsem Svečinske, Podpohorske in Ormoške gorice ter Vinorodne Haloze. Vikend naselja so zaznavnejša v območju Zavrha, Podlehnik, Cirkulan, Zg. Poljske in Kamnice. V transformacijo je zajet tudi sredogorski

svet Pohorja in Kozjaka, kjer se sekundarnim bivališčem pridružuje še turistično-rekreacijska infrastruktura.

c) Tip socioekonomsko relativno razvitega obmestno-ruralnega prostora

Demografsko in socioekonomsko močno odstopa od drugih tipov. Prebivalstvo ob možnostih neagrarne zaposlitve v inovacijskih središčih narašča in se intenzivno preslojuje. Delež nekmečkih in mešanih gospodinjstev je zelo visok. Pojavljajo se izraziti tokovi dnevne migracije. Površine posebnih kultur ob uvajanju sodobne obdelovalne tehnologije naraščajo in se zaokrožujejo v celote, socialna in fiziognomska transformacija sta zelo intenzivni. Tradicionalna vinogradniška in sadjarska območja so zajeli inovacijski procesi, njihova tržna usmeritev se stopnjuje. Podružbljanje zemlje je doseglo visoko stopnjo, z usmerjanjem kmetij in kooperacijo le-teh z družbenim sektorjem pa je napredovalo tudi podružbljanje zasebne proizvodnje. V nižinskem in dolinskem svetu se ob prevladujoči usmerjenosti v poljedelstvu in živinorejo pojavlja tudi hmeljarstvo.

V tem prostorskem tipu razlikujemo glede na stopnjo urbanega vplivanja vsaj dva podtipa: 1. Suburbani podtip se oblikuje v neposredni bližini mest in centralnih krajev in je zato pod njihovim posebno močnim vplivom. Delež agrarnega prebivalstva je nizek, dnevne delovne migracije izredno močno izstopajo. Sporadično se javlja usmerjenost v pridelovanje povrtnine, hkrati pa se obseg kmetijske zemlje zaradi potreb urbanizacije krči; značilna je prometna povezanost z mestom itd. Nekdanja agrarna fiziognomija naselij se zaradi novogradenj mestnega videza močno izgublja, ponekod dobivajo naselja tudi funkcijo t.i. spalnih naselij. Primeri reinovacije posebnih kultur, ki jih pogojujejo sekundarna bivališča, so prav to najpogostejši. V ta podtip sodi predvsem obmestna cona Maribora, v manjšem obsegu pa se pojavlja tudi okrog drugih občinskih središč.

2. Suburbano-ruralni podtip kaže nekoliko šibkejši urbani vpliv in se oblikuje v širšem vplivnem območju mest ali centralnih krajev, predvsem ob prometnicah, ki vodijo v njihovo ruralno zaledje. Pojavlja se tudi v prometno nekoliko bolj odmaknjenih okoliših in v gravitacijsko šibkem območju zaposlitvenega križanja. Učinki urbanega vplivanja so sicer podobni, vendar manj izraziti kot pri prvem podtipu. Sub-urbano-ruralni podtip pogosto prehaja v tip ruralnega prostora s pričetki inovacijskih procesov, meja med obema pa je navadno zelo zabrisana. Značilen je posebno za območja ob prometnih poteh iz Maribora proti Rušam, Slov. Bistrici in Ptuju, deloma proti Šentilju in Zg. Kungoti, a tudi za gričevje, ki zaposlitveno gravitira v Maribor.

d) Prostorski tip s podružbljenim kmetijstvom.

Opredelimo ga lahko kot poseben tip, ker mu dajejo nekatere značilnosti dokaj individualizirano obeležje. Označujejo ga predvsem visoka stopnja koncentracije in podružbljenosti posebnih kultur ter izrazit delež prebivalstva, zaposlen v družbenem kmetijstvu. Značilne so delovne migracije v družbene kmetijske obrate. Površine posebnih kultur so se zaradi intenzivne obnove hitro večale, docela sta se uveljavili tudi sodobna obdelovalna tehnologija in infrastruktura. Modernizirana proizvodnja je pripomogla k demografskemu praznenju, ki pa ni imelo negativnih učinkov, kot jih lahko ugotavljamo v zasebni, posebno drobno-lastniški kmečki agrarni strukturi. Tukajšnji prelog je zato največkrat tehnološke narave.

Ta prostorski tip je omejen na manjša, vendar značilna območja v različni oddaljenosti od inovacijskih središč. Srečujemo ga tako v neposredni bližini mest kot v še močno agrarnih območjih, saj sta njegov nastanek in razvoj posledica načrtne družbene agrarne politike. Zato se povezuje z vsemi prostorskimi tipi, posebno pa je pogost v Jeruzalemskih, Pekrskih, Mariborskih in Svečinskih goricah ter Vinorodnih Halozah. Vanj uvrščamo tudi regulirana in meliorirana dolinska dna, npr. v poprečju Pesnice in Dravinje, z usmerjenostjo v družbeno poljedelsko proizvodnjo na velikih zaokroženih kompleksih.

e) Tip ruralnega prostora v obmejni varianti označujejo sicer nekateri svojstveni elementi, ki pa mu vendarle ne dajejo posebno individualiziranega poudarka. Še najizrazitejši je element zaposlovanja v neposrednem zamejstvu, ki pa je v zadnjem času precej oslabil, posebno mlajša delovna sila se je zaposlila doma, največ v Mariboru. O pomembnejši oskrbovalni in prometni opremljenosti, pogojeni s turistično-rekreativno funkcijo, kot to lahko opazamo onstran državne meje, vsaj za zdaj ne bi mogli govoriti.

V ta prostorski tip uvrščamo predvsem obmejni pas Svečinskih goric, ki pa je v podrobnem diferenciran v pestre prostorske različice (14).

Literatura in viri:

1. Borut Belec: Metodologija istraživanja specijalnih poljoprivrednih kultura u Sloveniji (Problemi tipologije i regionalizacije). Zbornik X. jubilarnog kongresa geografa Jugoslavije, održanog u Srbiji od 15. do 20. septembra 1976. Beograd 1977.
2. Borut Belec: Prostorski razvoj sadjarstva na Slovenskem v zadnjih sedemdesetih letih, njegovo sedanje stanje in perspektive v luči regionalno-gospodarske in regionalno-funkcionalne transformacije. Prispevek k problematiki socialnogeografskega spreminjanja slovenske pokrajine. II. del IGU, Ljubljana 1976.
3. Borut Belec: Prostorski razvoj posebnih kmetijskih kultur na Slovenskem. III. del (kmetijstvo). Prispevek k problematiki socialnogeografskega spreminjanja slovenske pokrajine, IGU, Ljubljana 1977.
4. Milan Natek: Osnovni tipi rasti prebivalstva v SR Sloveniji. GV XLVII, Ljubljana 1975.
5. Milan Natek: Kmetijsko prebivalstvo v SR Sloveniji glede na zemljiškoposestne skupine, GV XLVIII, Ljubljana 1976.

6. Marijan Klemenčič: Socialna in ekonomska struktura mešanih delavsko kmečkih gospodinjstev na kmečkih gospodarstvih. GV XLVI, Ljubljana 1974.
7. Vladimir Bračič: Opredelitev obmejnega območja v Severovzhodni Sloveniji po krajevnih skupnostih. Problemi obmejnih področij Slovenije. I. faza. Obmejna območja v Severovzhodni Sloveniji. IGU, Ljubljana 1976.
8. Igor Vrišer: Mesta in urbano omrežje v SR Sloveniji. Značilnosti njihovega razvoja in družbenogospodarskega pomena s posebnim ozirom na mala mesta. GZ XIV. Ljubljana 1974.
9. Vladimir Kokole: Centralni kraji v SR Sloveniji. Problemi njihovega omrežja in njihovih gravitacijskih območij, GZ XII. Ljubljana 1971.
10. Vladimir Klemenčič: Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva. GZ XII. Ljubljana 1971.
11. Svetozar Ilešič: Slovenske pokrajine (Geografska regionalizacija Slovenije). GV XLIV. Ljubljana 1972.
12. Igor Vrišer: Vplivna območja slovenskih mest. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije. Stanje v prostoru in razvojne težnje. Dokumentacijsko gradivo II. Zavod SR Slovenije za regionalno prostorsko planiranje. Ljubljana 1973.
13. J. Maier - R. Paesler - K. Ruppert - F. Schaffer: Sozialgeographie. Das Geographische Seminar. 1977.

UVELJAVLJANJE DRUŽBENEGA SEKTORJA KMETIJSTVA NA MELIORIRANIH POVRŠINAH V PESNIŠKI DOLINI

Obsežna strokovna literatura obravnava boje slovenskogoriškega prebivalstva za vodo in proti njej. Ti boji so bili zaključeni leta 1968, ko je bil po enotnem načrtu urejen hidrografski režim reke Pesnice, s tem pa tudi ustvarjeni pogoji, da se okoli 3300 hektarov nekdanjih zamočvirjenih zemljišč usposobi za kmetijsko proizvodnjo. Pesnica je dobila novo umetno strugo in nov podolžni profil, ki je bil preračunan tako, da more prevajati petdesetletne visoke vode oziroma zagotavljati petdesetletno varnost pred poplavami. Vzporedno z regulacijo Pesnice so bili urejeni tudi njeni pritoki. Sprejemu visokih valov poplavne vode so namenjeni tudi umetni zbiralniki (akumulacije) vode. Zbiralnike so projektirali tam, kjer so naravne depresije, ki bi jih bilo zelo težko izsušiti. S hidrološko ureditvijo odtoka Pesnice in njenih pritokov pa še ni bila odpravljena zamočenost kmetijskih zemljišč. To nalogo so reševale podrobne hidromelioracije in agromelioracije zemljišč, opravljene v naslednjem desetletju. Lahko rečemo, da je v letu 1977 bila vsa Pesniška dolina pripravljena za intenzivno kmetijsko proizvodnjo.

V melioracijska dela za izsušitev Pesniške doline so bila vložena velika družbena sredstva, zato so bila ta dela posebnega družbenega pomena. Družbeni interes se je kazal že pri dodeljevanju kreditov, za katere je bil določen pogoj, da je najmanj 50 % zemljišč v družbenem sektorju lastništva. Četudi so se izsuševalna dela izvajala ob Pesnici navzdol, se je družbeni sektor kmetijstva vanje vključeval enotno. Vsepovsod so začeli z obsežnimi arondacijami in odkupi zemljišč, zaradi katerih je bila Pesniška dolina v razmeroma kratkem času socializirana. Nekdanjo parcelacijo v obliki dolgih in pravilnih delcev so zamenjali veliki bloki zemljišč družbenega sektorja. Družbena

gospodarstva kažejo v tem času absoluten porast svoje posesti in proces zaokrožanja ter koncentracije zemljišč v obliki velikih blokov. V nasprotju z dolinskim osredjem so na robu doline agrokombinati svoja razmetana zemljišča prepuščali privatnemu sektorju. Žal pa se v privatnem sektorju ni izvršila prepotrebna komasacija, zato so ostala zasebna gospodarstva še naprej razkosana.

Meliorirano območje Pesniške doline pripada teritoriju občin Maribor, Lenart v Slovenskih goricah in Ptuj. Kmetijske površine upravljata agrokombinata Maribor in Lenart ter Kmetijski kombinat Ptuj, ki so s samoupravnim sporazumom povezani v sestavljeno organizacijo združenega dela. Vse tri kmetijske organizacije so notranje organizirane v več TOZD, poleg lastne proizvodnje pa imajo razvite kooperativne odnose z zasebnimi kmetijskimi proizvajalci. Na melioriranih zemljiščih imajo sicer največji del njivskih površin, vendar katastrski podatki niso povsem točni. Posamezne kmetijske organizacije imajo njive tudi na nemelioriranih površinah, manjše ploskve meliorirane zemlje pa so tudi v privatnem lastništvu. Po preglednicah vodnogospodarskega podjetja v Mariboru (prejšnje vodne skupnosti Drava-Mura) je bilo do konca leta 1976 melioriranih 3316 hektarov mokrotnih zemljišč v Pesniški dolini. Po občinah so ta zemljišča razporejena takole:

občina Maribor	898 ha
občina Lenart	1137 ha
občina Ptuj	1281 ha
<u>Skupaj</u>	<u>3316 ha</u>

Po podatkih, s katerimi razpolagajo kmetijske organizacije združenega dela pa gojijo njivske kulture na naslednjih površinah melioriranih zemljišč:

Agrokombinat Maribor	680 ha
Agrokombinat Lenart	950 ha
<u>Kmetijski kombinat Ptuj</u>	<u>1014 ha</u>
<u>Skupaj</u>	<u>2644 ha</u>

Iz zadnje preglednice izhaja, da je okoli 80 % melioriranih površin spremenjenih v njive, poleg tega pa so znatne površine pod intenzivnimi travniki. Proces osvajanja zamočenih tal je šel od zgornjega toka Pesniške doline navzdol. Medtem ko so bile melioracije na območju mariborske občine dokončane pred letom 1970, so se v ptujski občini razmahnile po letu 1974. V Lenarški občini izhaja približno polovica melioracij iz obdobja pred letom 1972, zaključene pa so bile melioracije v letu 1977. Razmeroma enotno organiziran proces melioracij pa ni spremljalo hkratno osvajanje kmetijskih zemljišč. Tudi razporeditev kultur in uvedbe plodoreda še do danes nista zaključena. V novo izsušenih tleh so se prva leta menjavala le žita, kar pa ni bila dolgoročna rešitev niti z ekološkega, niti iz ekonomskega vidika. Četudi je bila prst bogata z rudninskimi snovmi, te niso mogle priti do veljave zaradi pomanjkanja organskih snovi in neugodne strukture prsti. Tudi dveletni plodored (koruza-pšenica) ni prinesel bistvenih izboljšav. Pomanjkanje humosa skušajo nadomeščati s podoravanjem slame in z zelenim gnojenjem. Produkcijo organske mase pospešujejo tudi z uporabo velikih količin umenih gnojil. Z uvajanjem rastlin križnic (npr. oljna repica), ki imajo globok koreninski sistem pa rahljajo zemljo in omogočajo dostop zraka v globlje plasti. Skratka: potreba po izboljšanju prsti je zahtevala menjavo kultur, podobne zahteve pa so narekovale tudi tržne razmere. Agrokombinati so predvsem tržni proizvajalci, zato morajo svojo proizvodnjo prilagajati potrebam trga. Kako se je spreminjala struktura posevkov na melioriranih zemljiščih najbolje predstavijo podatki za agrokombinat Lenart, kjer je bilo menjavanje kultur na melioriranih tleh še najbolj enakomerno.

Kultura	L. 1970		L. 1977	
	ha	%	ha	%
pšenica	204	49,8	200	19,4
rž (rožički)	-	-	240	23,3
oves	21	5,1	-	-
koruza	185	45,1	460	44,7
oljna repica	-	-	90	8,7
sladkorna pesa	-	-	40	3,9
Skupaj	410	100,00	1030	100,00

Iz preglednice je razvidno, da sta se v začetni fazi izkoriščanja melioriranih zemljišč na poljih menjavali v glavnem le koruza in pšenica. To je bila največ posledica takratnih edafskih pogojev, to je zaglejenih, zbitih in malo humasnih prsti ter za zahtevnejše kulture neugodne talne klime. Od teh kultur je svoj pomen obdržala le koruza, ki je v obliki zrnja ali pitnika odlična krma za mesno in mlečno živino. Obenem je koruza tista kultura, katere proizvodnje v glavnem ni namenjena prodaji na tržišču. Površine, posejane s koruso so se v družbenem sektorju celo podvojile, četudi je ostal njihov delež med poljščinami približno enak (45 %). Tudi površine pšeničnih polj so ostale približno enake, njih delež med posevki pa se je zmanjšal za polovico. Kljub temu, da je pšenica pretežno komercialna kultura, njena proizvodnja ni rentabilna zaradi nizkih odkupnih cen. Med te v preteklosti osnovne posevke se danes vrivajo nove kulture, ki so jih poprej gojili v neznatnem obsegu. Med temi je zanimiva rž (23 % površin), nekdanje krušno žito, ki danes daje surovino za farmacevtsko industrijo. Še zelene klase rži okužijo s posebnimi glivicami, da se namesto zrnja razvijejo tako imenovani rožički. Rožički vsebujejo poseben alkaloid iz katerega proizvaja ljubljanski Lek zdravila. Pridelovanje rženih rožičkov v kooperaciji z Lekom bi lahko imenovali kmetijsko proizvodnjo po naročilu. Zdravila, ki jih na ta način pridobijo, uporabljajo po vsej Jugoslaviji, alkaloid kor polproizvod pa gre tudi na zunanja tržišča. Proizvodnja rožičkov pomeni torej povezavo med kmetijsko proizvodnjo, industrijsko proizvodnjo in trgovino ter je primer, ki bi ga kazalo posnemati tudi pri drugih kulturah. Proizvodnja rožičkov je ekonomsko rentabilnejša, tehnološko pa ni veliko zahtevnejša od proizvodnje rži za zrnje. Na zemljiščih agrokombinata Maribor obsega proizvodnja rožičkov zato kar 45 % vseh polj. Podobno inovacijo v kulturah pomeni tudi oljna repica, ki pa se je v manjšem obsegu tudi doslej gojila. Posebnost je ta, da osvaja vsako leto večje površine in je z njo posejanih že skupaj okoli 400 hetarov polj. V proizvodnji oljne repice pa so agrokombinati poslovno povezani z oljarno v Slovenski Bistrici,

ki je prav tako interesirana za stalne količine kvalitetne surovine. Oljna repica se prav dobro vključuje v proizvodni cikel, saj dozoreva pred krušnimi žiti, uporablja pa isto "strojno linijo". Poleg tega sodi med rastline, ki s svojim koreninskim sistemom rahljajo zemljo in bogatijo še vedno reven kolo-bar. Najnovejša smer pospeševanja industrijskih rastlin pa je uvajanje sladkorne pese. Tudi ta rastlina ni v Podravju več tujka, šele z graditvijo sladkorne tovarne v Ormožu pa se ji odpirajo nove razvojne možnosti. Posebnosti surovine zahtevajo, da so proizvodna območja sladkorne pese in predelovalni obrati čim bližje ter da je poskrbljeno za dober transport. Potencialna pesna polja v Pesniški dolini so oddaljena 50 - 70 kilometrov od Ormoža, tovarna pa je projektirana tako za železniški kot kamionski prevzem surovine. Dolgoletni poizkusi so pokazali, da je Severovzhodna Slovenija izbrano območje za pridelovanje sladkorne pese. Pri vseh poizkusih so bili doseženi visoki hektarski donosi in dobra kvaliteta sladkorne pese. Načrtovana proizvodnja sladkorne pese pa je hkrati zasnovana na izkoriščanju rastlinskih listov za krmo živine. Listi in vršički rastline namreč marsikje propadajo, lahko pa pomenijo dobro krmilno osnovo za hlevsko živinorejo. Ker je v Pesniški dolini obiranje krmske pese že udomačeno, jo bodo lahko prav uspešno nadomeščali odpadki pri proizvodnji sladkorne pese. V poizkusni d fazi proizvodnje gojijo vsi trije kmetijski kombinati sladkorno peso na okoli 160 ha, že v naslednjih letih pa jo nameravajo izdatno razširiti (do 6000 ha).

Od prve proizvodnje na izsušenih tleh Pesniške doline je proizvodna usmerjenost na podružbljeni zemlji znatno napredovala v smislu boljšega izkoriščanja ekoloških pogojev in večjega prilagajanja tržnim razmeram. Napredek pa se ne kaže samo v povečevanju obdelovalnih površin in uvajanju donosnejših kultur. O kvalitativnih spremembah govori večanje hektarskih donosov in s tem v zvezi celotne proizvodnje. Samo v letih 1970 - 1974 se je večal hektarski donos poprečno za 14 q letno in dosegel pri pšenici 40 - 50 q, pri koruzi pa čez 61 q suhega zrnja na hektar.

V privatnem sektorju kmetijstva ni bilo podobnega napredka. Melioracije so le izjema, hektarski donosi pa znašajo komaj tretjino vrednosti iz družbenega sektorja. Predvsem pa v privatnem sektorju ni vidnega napredka niti v pridobivanju novih zemljišč niti v večanju proizvodnje. Ob relativnem gospodarskem zaostajanju v privatnem sektorju se postavlja vprašanje prihodnosti zemljišč na robu Pesniške doline in v stranskih dolinah. Tu so ostala še zadnja kmetijska zemljišča, ki so potrebna melioracij. S sodobno agrarno tehniko jih je tudi mogoče kultivirati brez posebnih težav. Pri urejanju teh zemljišč pa se pojavlja več socialnih problemov. Razdrobljeno kmečko posest bi bilo potrebno najprej komasirati. Komasačije pa ovira drobnoposestniška agrarna struktura in ostarelost kmečkega prebivalstva. Ostarelo prebivalstvo ni niti fizično niti ekonomsko sposobno za kakršnekoli spremembe. Poseben problem so zemljiški lastniki iz bolj oddaljenih goric, ki niso pripravljeni na komasačijo niti na prodajo zemljišč. Dobra pot k združevanju proizvajalnih sredstev v zasebnem sektorju se zdijo melioracijske, strojne in sorodne skupnosti, v katerih se združujejo zasebni kmetje. Take skupnosti nastajajo tako v gričevnati pokrajini slovenskogoriških dolov (Gačnik, Jarenina, Vukovski dol) kot v dolinskih vaseh. Lepe možnosti za združevanje zasebnih sredstev in dela se odpirajo prav pri načrtovanju proizvodnje sladkorne pese. Strojna skupnost za proizvodnjo sladkorne pese bo zajela do 25 ha zemlje, imela pa bo obvezne (sejalniki, brane, škropilniki, kombajni, nakladalniki) in fakultativne stroje (okopalnik). Za nabavo teh strojev bodo lahko kmetje najemali kredite preko agrokombinatov ^{ali} hranilno-kreditne službe pri KS.Edino tako združeni in mehanizirani zasebni kmetje bodo lahko ustvarili primeren družbeni proizvod in se bo njihov zaslužek približal dohodku zaposlenih zunaj kmetijstva.

Glavni viri in literatura

1. Analiza razvoja kmetijstva in razvijanje srednjeročnega plana v obdobju 1970-1973, Skupščina občine Lenart, oktober 1974
2. Kert Božidar: Prikaz nekaterih družbeno pogojenih učinkov pokrajinske transformacije Pesniške doline. Geographica Slovenica 3, Ljubljana 1974
3. Kert Božidar: Socialnogeografska proučitev Pesniške doline s posebnim ozirom na pokrajinsko transformacijo pod vplivom hidromelioracij. Inštitut za geografijo Univerze, Ljubljana 1977
4. Podatki razvojnih oddelkov agrokombinatov Maribor in Lenart ter Kmetijskega kombinata Ptuj
5. Pregled izdelane projektne dokumentacije za izvedbo melioracij na področju HMS Pesnice do konca leta 1976. Vodno-gospodarsko podjetje Maribor TOZD Projektivni biro. Maribor december 1976
6. Srednjeročni program 1976 - 1980 za Agrokombinat Lenart, sprejet s soglasjem sveta kooperantov in delavskega sveta delovne organizacije dne 10.9. 1976.

POMEN MARIBORSKE (PODRAVSKE) REGIJE V SLOVENSKEM GOSPODARSTVU

V tem poročilu želimo prikazati položaj in pomen mariborske ali podravske regije v slovenskem gospodarstvu v luči povojnih sprememb in premikov, ki jih je doživela SR Slovenija v minulih tridesetih letih. Analizo tega razvoja smo napravili na osnovi nekaterih sintetskih ekonomskih kazalcev, kolikor nam je gradivo dopuščalo. Zaradi težav z gradivom se nismo spuščali v podrobno ekonomskogeografsko analizo mariborske regije, čeprav bi bila takšna pot najbolj pravilna. Pri sestavi tega poročila smo naleteli na dve že običajni oviri: na težave s podatki in na metodološke težkoče. Glede gradiva je treba povedati, da je močno fragmentarno in da se je njegova metodologija zbiranja spreminjala ter da so se tudi teritorialne enote, pokaterih se je zbiralo gradivo, pogosto spreminjale. Veliko težavo so pomenile inflacijske težnje v našem gospodarstvu, ki močno pačijo vse vrednostne kazalce (npr. družbeni proizvod, vrednost osnovnih sredstev). Uporaba le-teh je bila nujna, saj edino z njihovo pomočjo lahko na celovit način izrazimo in izmerimo iz zelo različnih elementov sestavljeno ekonomsko dejavnost. Druga ovira je bila posledica nerazvitosti gospodarske geografije, ki ji doslej ni uspelo izraziti celovite lastne metodologije in smo zato prisiljeni uporabljati nekatere ekonomske metode ali pa na posreden način prikazati gospodarsko stanje (npr. v luči demografskih sprememb).

V poročilu obravnavamo naslednje teme:

- 1) pojem mariborske ali podravske regije in njena opredelitev;
- 2) primerjava razvoja SR Slovenije, posameznih slovenskih regij in mariborske regije ter stopnja njene gospodarske razvitosti;

- 3) ocena razvoja mariborske regije in njenih občin v luči nekaterih ekonomskih kazalcev;
- 4) analiza nekaterih sestavin regionalnega razvoja mariborske regije: naravni viri in druge regionalno-razvojni pogoji (infrastruktura);
- 5) sklepi.

1.) Območje mariborske ali podravske regije

Kljub določeni tradiciji območje mariborske ali podravske regije ni tako ustaljen teritorij, da bi bil že sam po sebi razumljiv. V tej študiji smo se opredlili za območje mariborske regije v obsegu petih občin: Lenart, Maribor, Ormož, Ptuj in Slovenska Bistrica. Skorajda enako ozemlje so zajemali pred vojno okraji Maribor desni in levi breg, Ptuj in mesti Maribor in Ptuj ter med leti 1948 in 1955 okraja Maribor in Ptuj in mesto Maribor. Meja tako orisane regije je doživela nekaj nihanj v Dravski dolini, med Ormožem in Ljutomerom in na jugu, kjer je nekaj let obstajal poseben okraj Poljšane. Glede na to je bilo mogoče izdelati enotne serije statističnih podatkov za čas po l. 1958, ko je pričel slovenski statistični zavod zbirati podatke po sedanjih občinah. Do določene mere so bili uporabljivi tudi podatki za obdobje 1952-1955, če smo združili podatke za vse tri okraje, vendar ozemlje ni bilo povsem enako sedanji mariborski regiji.

Območje podravske regije v navedenem obsegu so obravnavali v svojih strokovnih raziskavah tudi sodelavci zavoda za družbeno planiranje. Navedeno ozemlje so večkrat uporabili kot študijskoplansko regijo ali kot ekonomsko regijo. Tudi v organizaciji šolskega, zdravstvenega in socialnega omrežja je bilo navedeno ozemlje upoštevano kot enotna regija. V zadnjih letih povezuje to ozemlje poseben medobinski svet¹, kar opravičuje tezo o obstoju posebne podravske regije v navedenem obsegu. Na enak način sta mariborsko regijo opredelila tudi S. Mrzlikar in A. Briški². Nasprotno tem tezam pa je S. Ilešič³ prištel k mariborski regiji še ozemlje občine Slovenske Konjice.

2) Primerjava razvoja SR Slovenije in njenih regij z razvojem mariborske (podravske regije

Že od avstroogrške dobe sem, še bolj pa iz časov bivše Jugoslavije, je v slovenski širši in tudi strokovni javnosti obstajalo mnenje, da sodi mariborska regija med najbolj razvita območja Slovenije in da nanjo odpade pomemben delež slovenskih proizvodnih zmogljivosti in ustvarjenega družbenega proizvoda. A Melik⁴ pravi v svoji knjigi "Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino": "Za celotno gospodarsko strukturo Podravja s Pomurjem je značilno, da kljub temu, da tako prednjači v kmetijstvu, tudi v industriji zelo veliko pomeni. Saj predstavlja vendarle 20,9 % vseh industrijskih podjetij LR Slovenije, medtem ko ima vseh zaposlenih v industrijskih podjetjih 25,9 %, a industrijskih delavcev samih 25,8 % Če po vsem tem primerjamo Podravje z ostalo LR Slovenijo po višini na sedanjih načelih izračunanega narodnega dohodka se nam pokaže naslednje razmerje. V letu 1954 je znašal narodni dohodek na območju Štajerskega Podravja s Pomurjem 27,1 % celotne slovenske vsote". (V resnici je odpadlo na podravsko regijo 1.1953 21,1 % družbenega proizvoda LR Slovenije). S. Ilešič⁵ je v svoji študiji o regionalnih razlikah v družbenogospodarski strukturi SR Slovenije uvrstil v "osrednje razvojne ogrodje Slovenije" zahodni del podravske regije (občini Maribor in Slovenska Bistrica).

Primerjava pomena podravske regije z ostalo SR Slovenijo

pokaže, da so ta mnenja in sodbe le deloma upravičene. Zaradi pospešenega razvoja nekaterih drugih slovenskih regij, napredka nekaterih manj razvitih območij in zlasti zaradi sprememb ali premikov v regionalni strukturi slovenskega gospodarstva je mariborska regija v minulih dvajsetih letih v marsikaterem pogledu izgubila svoj nadpoprečni pomen. To se najbolje vidi iz nekaterih kazalcev, ki smo jih zbrali za leti 1953⁺ in 1971 oziroma 1975.

⁺L. 1953 smo uporabili, ker smo imeli za to leto na razpolago ustrezne podatke. Razen tega je bil obseg takratnih okrajev Maribor, Maribor mest in Ptuj približno enak ozemlju sedanjih petih občin z nekaterimi razlikami, ki smo jih uvodoma omenili.

Tab. 1. Strukturni deleži mariborske (podravske) regije v prebivalstvu oziroma gospodarstvu celotne SR Slovenije (v %)

	1953	1971/1976
Površina	...	10,71
Prebivalstvo (1.1975)	17,6	17,58
Zaposleni (1.1976)	17,7	15,69
Zaposleni v industriji (1.1976)	20,6	15,28
Aktivni kmečko prebivalstvo (1.1971)	19,3	21,33
Urbano prebivalstvo (1.1971)	20,7	18,90
Družbeni proizvod (1.1975)	21,3	14,93
Vrednost osnovnih sredstev (1.1975)	17,3	14,38

Med temi kazalci o socialnoekonomskem stanju so prav ^{se} p^obno zaskrbljujoči tisti, ki kažejo na nazadovanje gospodarskega pomena, kar zlasti velja za družbeni proizvod in vrednost osnovnih sredstev. S temi premiki bi se verjetno sprijaznili, če bi to pomenilo, da so bile izvršene spremembe v korist manj razvitih regij ali nekaterih drugih še ne dovolj razvitih regij z ugodnimi možnostmi. Pregled razvoja družbenega proizvoda po posameznih regijah pokaže, da vsi premiki niso bili takšne narave. Prav zaprav imamo v SR Sloveniji le dve območji, kjer je prišlo do znatnega upada regionalnega deleža v ustvarjenem družbenem proizvodu, to sta podravska in gorenjska regija. Nasprotno temu pa deleži nekaterih drugih razvitih regij niso nazadovali, čeprav bi to lahko upravičeno pričakovali. Med temi regijami vzbujata pozornost zlasti osrednjeslovenska in savinjska regija, do določene mere pa tudi oblana in goriška regija. Očitno je šel razvoj predvsem v korist osrednjeslovenske ali ljubljanske regije, ki je uspela osredotočiti na svojem ozemlju znatno akumulacijo kapitala, si zagotoviti znatne naložbe in povečati produktivnost. (Osebnost smo prepričani, čeprav tega ne moremo dokazati, da je ta napredek osrednjeslovenske regije šel predvsem v korist Ljubljane in znatno manj v korist drugih občin). Tabela in grafikon te medregionalne premike dobro ilustrirata (glej tabelo 2 in grafikon 1).

Tab.2: Družbeni proizvodi v SR Sloveniji (po cenah 1.1972 v milijonih din) in spremembe deležev (v %) posameznih regij v vsakoletnem ustvarjenem družbenem proizvodu.

Leto	SRS	Pomur- ska	Podrav- ska	Koroš- ka	Savinj- ska	Posav- ska	Dole- njska	Zasav- ska	Osred- nja sloven.	Gorenj- ska	Goriš- ka	Notra- njska	Obala
1953	9876	3,11	21,26	3,82	12.86	2.71	2.41	5.36	20.56	19.46	4.58	1.60	2.21
1954	11082	2.95	19.43	4.36	13.17	2.29	2.25	5.58	22.12	18.66	4.89	1.61	3.37
1955	12392												
1956	12185												
1957	13626												
1958	15150												
1959	16007	3.23	17.90	4.39	11.56	2.74	3.00	3.22	28.25	14.37	4.68	2.23	4.40
1960	18321	3.40	18.16	4.26	11.25	2.67	3.13	3.21	28.84	13.75	4.81	2.23	4.28
1961	20040	3.63	17.45	4.09	11.15	2.67	3.54	3.20	29.60	12.45	4.78	2.38	5.04
1962	20904	3.70	17.12	3.97	11.67	2.84	3.66	3.27	30.22	11.49	4.79	2.43	4.97
1963	23300	3.75	16.76	3.78	12.10	2.67	3.76	2.85	30.32	11.24	5.03	2.62	5.09
1964	25482	3.70	16.09	3.44	12.00	2.54	3.42	2.92	31.65	11.14	5.09	2.53	4.94
1965	25636	3.68	15.64	3.81	12.23	2.68	3.74	2.86	31.10	10.81	5.63	2.57	5.15
1966	27041	3.83	15.25	3.62	11.33	2.67	3.78	2.86	31.12	10.26	6.03	2.69	5.85
1967	27953	3.62	15.07	3.17	11.48	2.79	3.66	2.80	32.26	10.26	6.29	2.62	5.97
1968	29704	3.49	15.00	2.94	11.36	2.80	3.85	2.87	31.30	10.10	6.42	2.73	5.98
1969	32527	3.43	14.30	2.77	11.10	2.83	3.91	2.71	32.28	10.00	6.24	2.79	5.99
1970	35598	3.32	14.57	2.58	11.07	2.68	4.10	2.63	33.14	10.22	6.41	2.86	6.44
1971	38235	3.47	13.88	2.98	11.28	2.58	4.35	2.47	33.02	10.53	6.22	2.81	6.41
1972	40205	3.86	13.66	3.10	12.09	2.63	4.39	2.49	31.58	10.70	6.27	2.82	6.39
1973	42752	3.88	14.32	3.10	12.48	2.69	4.45	2.57	30.68	10.72	6.20	2.65	6.22
1974	46876	3.81	14,60	3.18	12.82	2.79	4.66	2.70	30.60	10.61	5.86	2.53	5.83
1975	49422	3.69	14.93	3.37	11.95	2.83	4.35	2.59	31.56	10.82	5.95	2.34	5.59

Še bolj neugodno izpadejo te primerjave, če jih napravimo med celotno SR Slovenijo in mariborsko (podravsko) regijo. Medtem ko je razvoj prebivalstva v glavnem sledil gibanju slovenske populacije, je razvoj proizvodnje oziroma družbenega proizvoda (ali narodnega dohodka) in zaposlenih znatno zaostajal. Resda se v republiških vsotah zrcalijo kumulativni učinki napredka celotnega slovenskega gospodarstva, toda razlike so vendarle prevelike (glej grafikon 2). Dejansko sta se začela družbeni proizvod in zaposlenost popravljati šele v zadnjih letih, to je od l. 1972 dalje. Čeprav zaposlenost, zlasti ekstenzivna zaposlenost, prav gotovo ni dober kazalec gospodarskega napredka, jo v primeru podravske regije morajo upoštevati, saj je v občinah Lenart, Ormož in Ptuj še veliko kmečkega prebivalstva ter imamo nizko stopnjo zaposlenosti in s tem določeno "Brezposelnost". Po ocenah L. Gosarja⁶ je imela ta regija poleg pomurske največje presežke v kmečki delovni sili in sicer:

Lenart	2.653	Mariborska regija	16.800
Maribor	1.531		
Ormož	2.635		
Ptuj	8.750		
Sl.Bistrica	1.231		

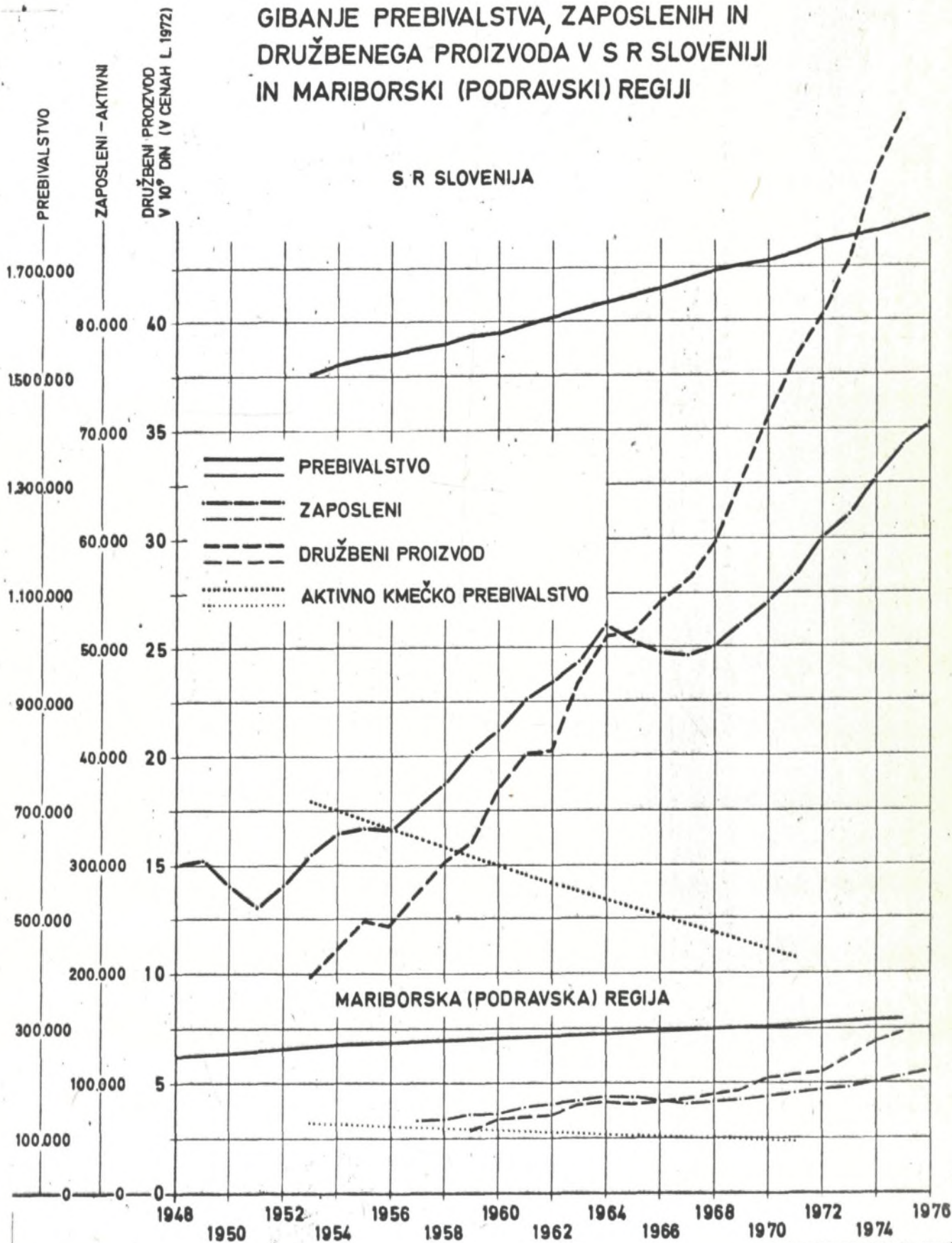
Upoštevajoč te ugotovitve nas ne preseneča, da je podravska regija v razvrstitvi slovenskih regij glede na stopnjo razvitosti zdrknila na spodnjo polovico te lestvice. Ocena, ki sta jo napravila na osnovi 23 variabel S. Mrzlikar in J. Šumi⁷, je dala pri skupnem ovrednotenju na osnovi faktorske analize naslednje faktorske vrednosti po regijah:

Tab. 3. Faktorske vrednosti stopnje razvitosti regij v SR Sloveniji

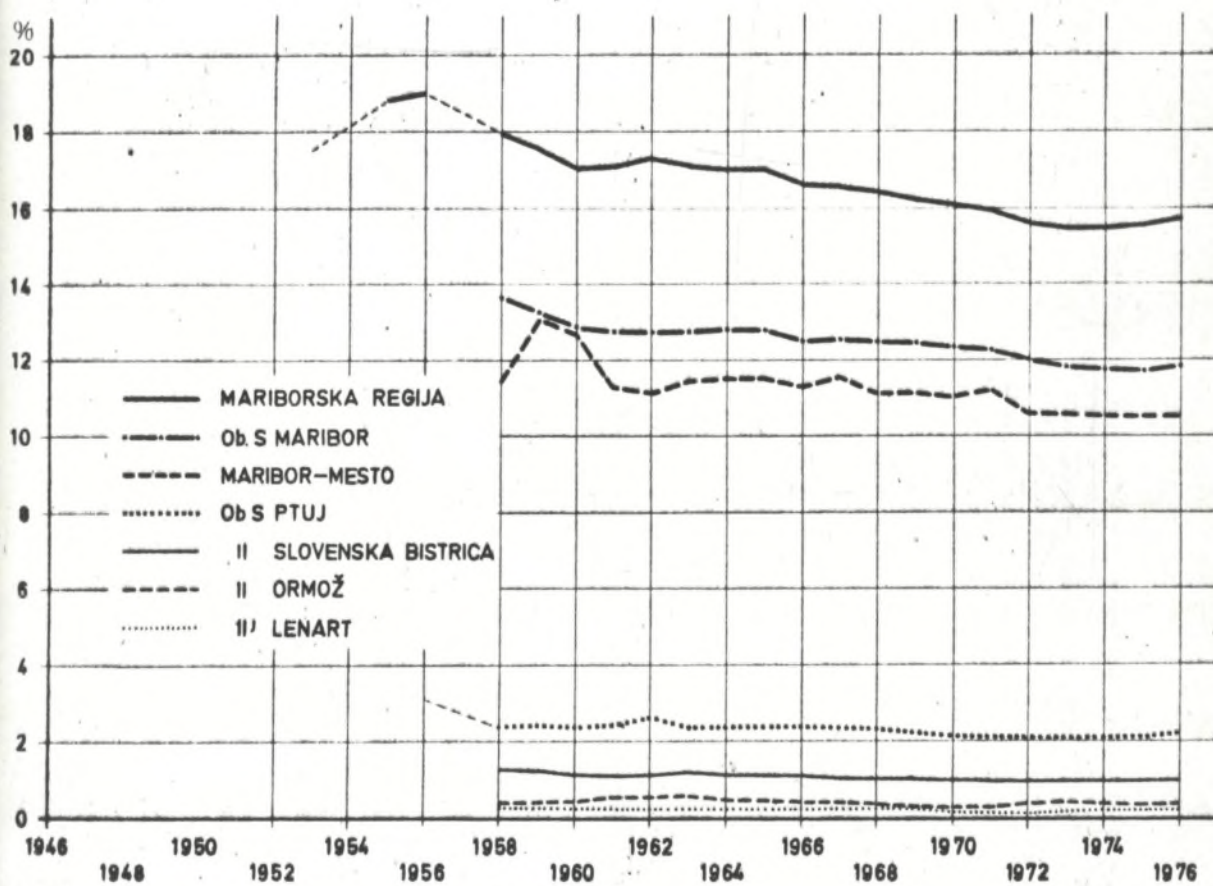
1. pomurska	- 5.7289	12. osrednjeslovenska	5.892
8. podravska	- 0.4091	11. gorenjska	4.4737
6. koroška	- 1.5553	4. goriška	-2.0868
7. savinjska	- 0.6546	9. kraška	-0.1588
2. posavska	- 3.5354	5. kočevska	-1.8530
10. zasavska	1.3365	13. obmorska	5.7556
3. dolenjska	- 2.9727		

GIBANJE PREBIVALSTVA, ZAPOSLENIH IN DRUŽBENEGA PROIZVODA V S R SLOVENIJI IN MARIBORSKI (PODRAVSKI) REGIJI

S R SLOVENIJA

% ZAPOSLENIH V MARIBORSKI REGIJI OD VSEH ZAPOSLENIH V SRSLOVENIJI

(Pripomba: v podravsko regijo je všteta tudi občina Radlje, v osrednjeslovensko občina Kranj, Škofja Loka in Tržič, Cerknica in Idrija, v kraško pa Sežana, Postojna in Ilirska Bistrica).

Do podobnih izsledkov pridemo, če razvrstimo regije na osnovi osmih kazalcev⁸, ki jih je uporabil republiški izvršni svet pri pripravljajanju zakona o pospeševanju skladnejšega regionalnega razvoja v SR Sloveniji. Razmestitev glede na rang pokaže naslednjo podobo:

Tab. 4. Razvrstitev regij v SR Sloveniji glede na stopnjo razvitosti na osnovi podatkov uporabljenih pri snovanju zakona o pospeševanju skladnejšega regionalnega razvoja v SR Sloveniji

1. posavska	5. podravska	9. zasavska
2. pomurska	6. savinjska	10. osrednjeslovenska
3. dolenska	7. koroška	11. gorenjska
4. notranjska	8. goriška	12. obalno-kraška

Pri razvrstitvi so bili upoštevani naslednji kazalci:
družbeni proizvod na prebivalca, indeks 1975;
delež zaposlenih v skupnem prebivalstvu, indeks nivoja 1975;
dinamika prebivalstva, indeks 1975/1961;
delež kmečkega prebivalstva, indeks 1971/1961;
delež predšolskih otrok v vzgojnovarstvenih zavodih, indeks nivoja 1975/61
delež slušateljev višjih in visokih šol v skupnem prebivalstvu, indeks nivoja 1975;
delež moderniziranih cest od skupnih cest, indeks nivoja 1975;
delež gospodinjstev s stanovanji, ki so opremljena z vodovodom v skupnem številu, indeks nivoja 1971.

Posledica počasnejšega razvoja mariborske regije je bila, da so se tudi socialne spremembe na tem ozemlju počasneje odvijale. Stopnji deagrarnizacije in urbanizacije sta ostali še dalje blizu republiškega poprečja. Če bi pa iz teh računov izločili občino

Tab. 5. Deagrarizacija in urbanizacija mariborske regije v primerjavi s SR Slovenijo

Leto	Stopnja deagrarizacije v %		Stopnja urbanizacije v %			
	SRS	Mariborska regija	SRS	Mariborska regija		
	a	a	a	b	a	b
1948	51,1	...	27,0	26,3	27,30	28,05
1953	58,9		29,2	29,1	32,98	34,36
1961	68,4	69,1	33,3	34,4	41,32	42,07
1971	79,6	75,6	38,7	42,7	52,47	54,74

Stopnja deagrarizacije = delež neagrarnega prebivalstva

a) uradna ocena zavoda za statistiko⁹

b) po razpravi I. Vrišer: Mesta in urbano omrežje v SR Sloveniji¹⁰
 ali mesto Maribor, bi bila slika več kot neugodna, kot je to razvidno iz podatkov po občinah za l. 1971:

Tab. 6. Stopnja deagrarizacije in urbanizacije v občinah mariborske regije

	Stopnja deagrarizacije	Stopnja urbanizacije
	v %	v %
Lenart	34,38	-
Maribor	88,53	70,62
Ormož	34,86	17,24
Ptuj	47,88	9,15
Slovenska Bistrica	64,33	18,22

3) Ocena razvoja mariborske (podravske) regije v luči nekaterih ekonomskih kazalcev

Prav gotovo je eden od poglobitnih razlogov za zaostajanje ali stagnacijo mariborske regije njena velika gospodarska nekon-
sistentnost. Dobro polovico regije tvorijo izrazito gospodarsko manj razvita območja občin Lenart, Ormož in Ptuj. Drugi dve občini, Maribor in Slovenska Bistrica, veljata za razvitejši ozemlji, vendar je tudi na njihovem ozemlju nekaj manj razvitih krajevnih skupnosti. Posledice te nekonsistentnosti se kažejo tudi v šibkejši socialnoekonomski rasti osrednjega središča tega

S R SLOVENIJA — MANJ RAZVITA OBMOČJA

 MANJ RAZVITA OBMOČJA

PO ODLOKU IZVRŠNEGA SVETA SKUPŠČINE
S R SLOVENIJE O OBMOČJIH, KI SE ŠTEJEJO
ZA MANJ RAZVITA OBMOČJA V S R SLOVENIJI
(URADNI LIST SRS ŠT. 14/78)

Vir: GOSPODARSKI VESTNIK 76 (posebna št.)

RE-PZE GEOGRAFIJA V-1978

območja - Maribora, ki pač ni moglo uveljaviti vseh možnosti v nerazviti okolici.

Z nekaterimi navedbami želimo opozoriti na ta nesoramerja.

Analiza družbenega razvoja, vrednosti osnovnih sredstev in naložb (investicij) po občinah podravske regije za čas od 1959 do 1975, to je za zadnjih 18 let, pokaže, da se medsebojna razmerja, kot tudi odnos do celotne SR Slovenije, niso bistveno spremenili (glej grafikone 3,4 in 5). V večini primerov ostajajo posamezni deleži ves čas enaki in šele v zadnjih letih se kažejo prvi znaki izboljševanja razmer v manj razvitih občinah, kae je verjetno treba pripisati politiki pomoči manj razvitim območjem.

Tab. 7.: Poprečni in maksimalni deleži (v %) občin mariborske (podravske) regije med 1. 1959 in 1975 v celokupnem družbenem proizvodu, vrednosti osnovnih sredstev in naložb ustvarjenih v SR Sloveniji in mariborski regiji

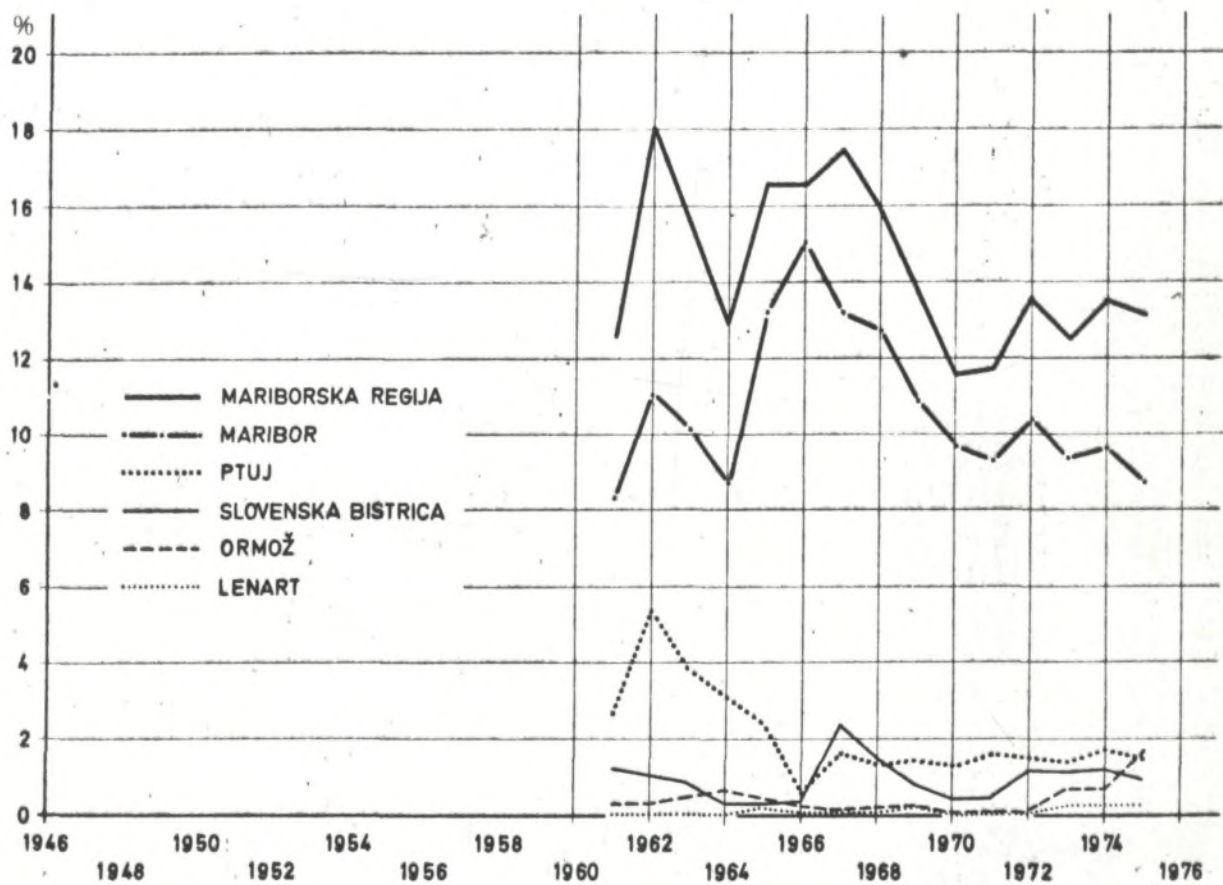
Občina	Delež družbenega proizvoda			Delež osnovnih sredstev			Delež naložb		
	SRS %	Marib. reg. %	reg. max.	SRS %	Marib. reg. %	reg. max.	SRS %	Marib. reg. %	reg. max.
Lenart	0,22	1,54	1,99	0,13	0,76	1,11	0,23	1,74	2,09
Maribor	10,67	73,87	75,98	13,98	79,18	85,91	9,90	73,31	91,05
Ormož	0,35	2,52	2,88	0,13	0,77	2,25	0,71	5,27	13,48
Ptuj	2,05	14,74	17,43	2,27	12,87	24,45	1,67	12,40	30,36
S. Bistrica	1,02	7,32	8,23	0,82	4,65	7,40	0,98	7,25	13,88

max. = maksimalni delež, ki ga je imela občina v obdobju 1959-1975.

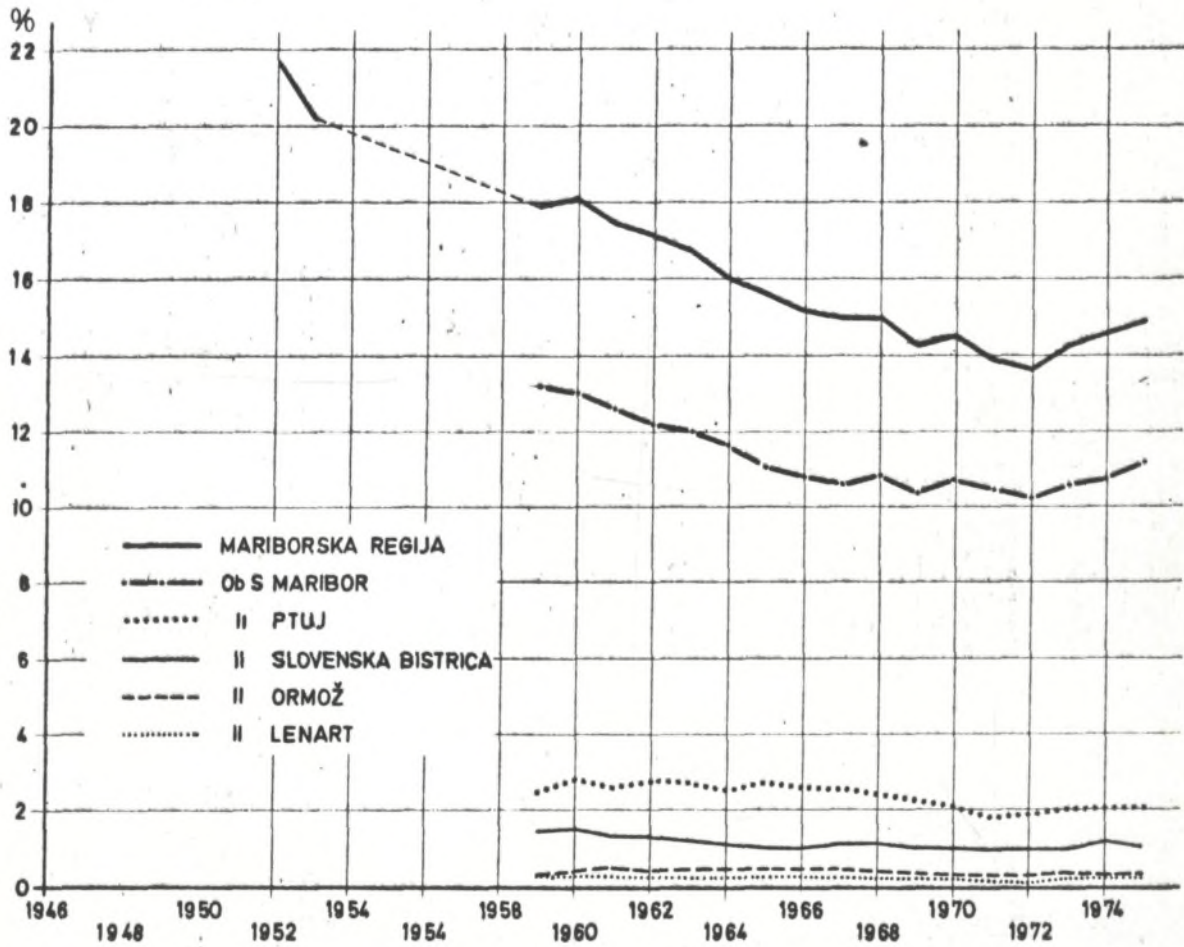
V teh strukturah so občine Lenart, Ormož ter bolj ali manj Ptuj izredno slabo udeležene. V bistvu so razmere, ki smo jih spoznali glede odnosov med SR Slovenijo in mariborsko regijo, v še bolj zaostreni obliki ponavljajo v sami mariborski regiji.

Opisane razmere se v še bolj neugodni luči pokažejo, če analiziramo, katere gospodarske dejavnosti so bile v posamezni občini temeljnega pomena za njeno ekonomijo. To so bile v prvi vrsti primarne dejavnosti. Le-te so šele v nedavni preteklosti izgubile svoj primat. Nadomestile so jih sekundarne in v manjši meri

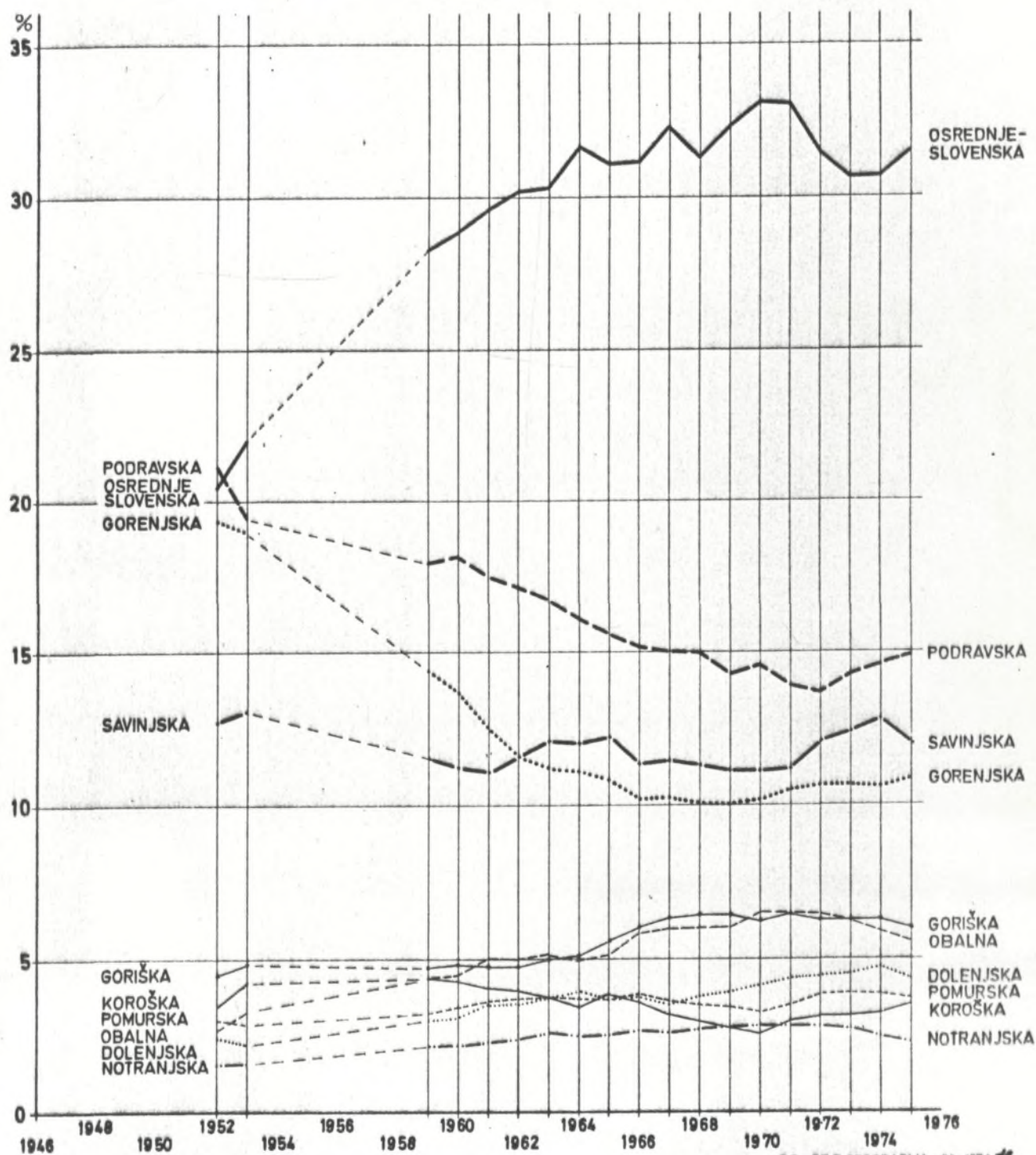
**% NALOŽB V MARIBORSKI REGIJI OD CELOTNIH NALOŽB
V S R SLOVENIJI**

**% DRUŽBENEGA PROIZVODA USTVARJENEGA V MARIBORSKI
REGIJI OD CELOTNEGA DRUŽBENEGA PROIZVODA SRS**

SPREMEMBE DELEŽEV SLOVENSКИH REGIJ (v %),
V VSAKOLETNEM USTVARJENEM DRUŽBENEM PROIZVODU

terciarne dejavnosti (glej grafikon 6).

Tabela 8: Deleži (v %) posameznih skupin gospodarskih dejavnosti v ustvarjenem družbenem proizvodu v občinah mariborske (podravske) regije med leti 1959 in 1975 in primerjava s SR Slovenijo

Telo	Lenart	Maribor	Ormož	Ptuj	S. Bis- trica	Mari- borska regija	SR Slo- venija
P r i m a r n e d e j a v n o s t i							
1959	80,28	6,28	72,74	31,97	21,59	13,79	15,82
1963	62,36	6,98	55,78	27,63	24,38	13,31	14,43
1967	65,06	6,98	54,36	28,11	25,30	14,36	13,17
1971	56,34	4,29	50,09	24,89	18,04	9,82	8,51
1975	38,65	3,74	45,25	17,17	12,60	7,69	7,19
S e k u n d a r n e d e j a v n o s t i							
1959	11,32	81,68	10,92	58,90	69,43	73,99	68,63
1963	20,61	76,57	19,53	61,29	63,30	70,16	65,25
1967	11,95	68,53	24,85	53,48	58,09	62,90	57,12
1971	18,28	67,30	23,65	51,08	63,05	63,11	59,18
1975	37,54	66,46	27,43	54,58	66,02	63,48	62,30
T e r c i a r n e d e j a v n o s t i							
1959	8,39	12,03	16,34	9,12	8,97	11,29	15,54
1963	17,03	17,13	24,68	11,07	12,26	15,86	20,31
1967	22,99	24,48	20,78	18,40	16,60	22,73	29,70
1971	25,37	28,40	26,25	24,03	18,91	27,06	32,30
1975	23,80	29,79	27,31	28,24	20,37	28,83	30,50

V resnici te navedbe celo nekoliko pōlepšujejo podobo, saj zaradi strukture cen in nekaterih drugih razlogov dajejo sekundatnim dejavnostim večji poudarek, kot bi ga zaslužile (npr. občina Ptuj). Srtuktura aktivnih po skupinah dejavnosti to podobo nekoliko korigira, čeprav tudi ta ni najbolj nepristranski indikator. Podatki zadnjih treh popisov prebivalstva povedo, da je edino mariborska občina bila zares industrializirana, ostale pa komajda. Študija o industrializaciji Slovenije¹¹ razvršča vse slovenske občine in katastrske občine glede na doseženo stopnjo industrializacije in

Tab. 9: Deležji aktivnega prebivalstva (v %) v primarnih, sekundarnih, terciarnih in kvartarnih dejavnostih ob popisih l. 1953, 1961 in 1971 v občinah mariborske regije in primerjava s

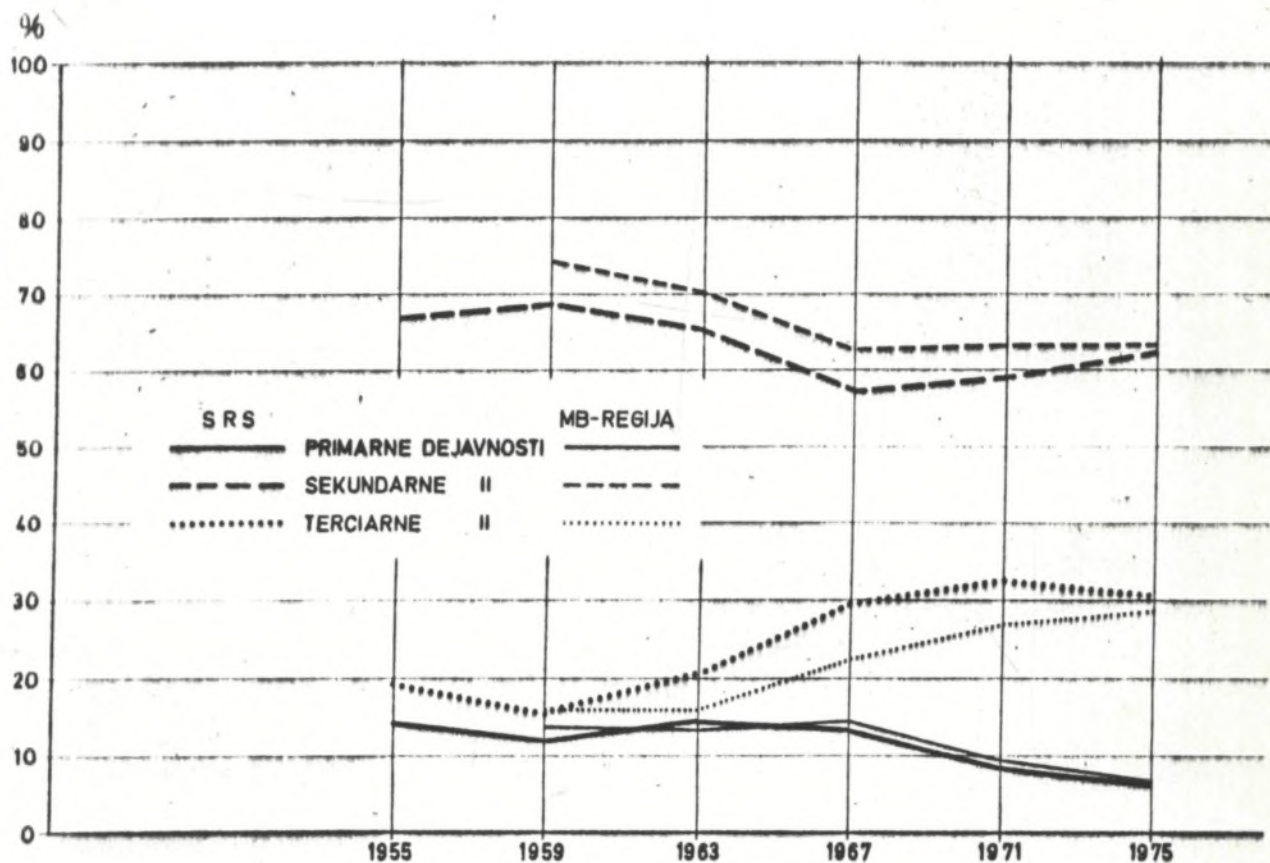
SR Slovenijo

Leto	Lenart	Maribor	Ormož	Ptuj	S. Bistrica	Mari-borska regija	SR Slovenija
P r i m a r n e d e j a v n o s t i							
1953	86,78	29,58	80,99	73,33	58,45	52,87	53,03
1961	81,04	19,20	75,66	66,07	45,93	42,15	37,87
1971	65,22	11,47	65,14	52,12	35,67	30,38	25,46
S e k u n d a r n e d e j a v n o s t i							
1953	1,53	9,54	3,09	4,08	6,48	6,55	7,74
1961	1,91	10,96	3,51	4,51	8,53	7,90	9,44
1971	4,79	13,67	6,43	6,13	10,71	10,54	12,71
K v a r t a r n e d e j a v n o s t i							
1953	2,26	9,44	2,78	4,02	3,32	6,20	8,01
1961	4,14	11,61	3,99	5,55	5,21	8,38	9,98
1971	4,52	12,78	5,20	6,63	6,89	9,75	12,01

porast industrializacije med l. 1953 in 1971 ter glede na slovensko poprečje v več tipov. Po tej kategorizaciji sta bili občini Ptuj in Slovenska Bistrica le šibko, občini Lenart in Ormož pa povsem neindustrializirani. Industrializacijsko stopnjo smatramo v manj razvitem gospodarstvu za dokaj ustrezno merilo o stanju gospodarstva. Podatki o storitvenih dejavnostih ne dajo prave slike in lahko celo zavedejo. V nerazvitem gospodarstvu so visoki deleži teh dejavnosti anomalija. Edino v visoko produktivni ekonomiji je zaželeno, da se njihov delež postopoma povečuje (vendar ne administracija!). Vsekakor so podravske občine z izjemo mariborske še daleč od tega stanja, ko razvita industrializacija izziva tudi napredek storitvenih dejavnosti.

V ilustracijo šibkosti industrializacije mariborske regije navajamo še podatke o instalirani moči strojev in motorjev (v KW).

**SPREMEMBE DELEŽEV PRIMARNIH, SEKUNDARNIH IN
TERCIARNIH DEJAVNOSTI V USTVARJENEM DRUŽBENEM
PROIZVODU V SRSLOVENIJI IN MARIBORSKI REGIJI**

Na podravsko regijo je odpadlo od celokupnih zmogljivosti SR Slovenije 14,51 %, od tega na občino Lenart 0,14 %, Maribor 10,12 %, Ormož 0,10 %, Ptuj 2,37 % in Slovenska Bistrica 1,76 %. Očitno je, da le v primeru mariborske občine lahko govorimo o pravi industrializaciji.

4) Analiza nekaterih sestavin regionalnega razvoja mariborske regije: naravni viri in infrastruktura

Pri vsem tem so naravni viri in infrastruktura, ki jih pogosto smatramo kot podlago nadaljnjemu regionalnemu razvoju, v mariborski (podravski) regiji med najboljšimi v SR Sloveniji.

Površine rodovitnih tal, ki so prav gotovo eden od najpomembnejših in najprvotnejših naravnih virov v razvoju človeštva, sodijo s ca 120.825 ha med najboljše v SR Sloveniji. Razen tega je tudi njihov delež nadpoprečen, saj odpade nanje 13,55 % vseh slovenskih kmetijskih površin. Ob analizah za regionalni prostorski plan SR Slovenije so ugotovili, da je mogoče uvrstiti med "zelo primerna" in "primerna" območja za kmetijstvo v mariborski regiji 53 območij z 31.085 ha, to je 25,11 % vseh kmetijskih tal v regiji¹². Edino pomurska in posavska regija sta imeli večje deleže teh najkvalitetnejših tal. Glede na nezadovoljivo lastno proizvodnjo kmetijskih pridelkov in živil v Sloveniji so to nedvomno zelo dragocena in perspektivna območja. Tudi sedanja kmetijska raba oziroma njena struktura je ugodna, saj je odpadlo na njive in vrtove 46,393 ha (38,39 %), 18.587 ha na vinograde in sadovnjake (15,38 %), 55.450 ha na travnike in pašnike (45,89 %) in na močvirja in ribnike 395 ha (0,32 %). Ob tem pa je treba poudariti na območju mariborske regije prevladuje tradicionalno polikulturalno kmetijstvo, ki smo ga v razpravi o agrarnih sistemih v SR Sloveniji opredelili kot "mešani sistem". Edino na Dravškem in Ptujskem polju obstaja donosnejši in intenzivnejši "okopavinski sistem". Specializirani "vinogradniški ali sadjarski" sistem pa nastopa edino okoli Maribora in v Spodnjih Halozah. Tako celotni učinek kmetijske proizvodnje ni najboljši. Do podobnih ugotovitev je prišel tudi J. Medved¹⁴ v raziskavi o tržnosti slovenskega kmetijstva.

Gozdovi, ki so prav tako naravni vir, obsegajo v podravski regiji 83.628 ha, to je 8,35 % gozdnih površin v SR Sloveniji. Večina teh gozdov je po študiji zavoda za družbeno planiranje¹⁵ na najboljših ali dobrih rastiščnih pogojih z rastiščnimi koeficienti 7 - 13. Razen tega je tudi velik del gozdov ekonomsko uporabljev, saj sodijo med gozdove "stabilnih ekoloških kompleksov" ali pa so na "labilnih tleh", zaradi česar njihov varovalni pomen in s tem njihovo izkoriščanje niso strogo obvezujoči. Kot znano je bilo to gozdno zaledje surovinska osnova lesne industrije v Mariboru, Lovrencu, Ptujju in Slovenski Bistrici.

Z reko Dravo se mariborska regija uvršča med naša najbolj aktivna energetska območja v sicer energetske pretežno revni Sloveniji. L. 1976 je odpadlo na mariborsko regijo od skupnih 1320 MW 218 MW instaliranih proizvodnih zmogljivosti v elektrogospodarstvu. V proizvodnji je bila regija udeležena istega leta s 14,77 %.¹⁶ Na njenem ozemlju so bile tudi nekatere pomembne transformatorske postaje: Cirkovce, Pekre, Radvanje in Dogošje. Z dograditvijo hidrocentrale Formin, kjer bo instaliranih novih 531 MW, bo potenciral reke Drave izkoriščen do kraja, vendar energetska bilanca SR Slovenije predvideva, da bo do leta 2000 na tem območju zgrajena še nova črpalna hidroelektrarna Pohorje z močjo 300 MW.¹⁷

Pri obravnavanju naravnih virov na tem območju se nam zdi pomembno opozoriti še na enega, na katerega sicer pogosto pozabljamo, to je na vodo. Podravska regija sodi v SR Sloveniji med območja, ki imajo velike zaloge vode in še posebej pitne vode (podtalnico na Dravskem polju ocenjujejo z 2,4 m³/sek in na Ptujjskem polju z 0,6 m³/sek). Vodne vire so ocenili s 4.940,6 l/sek (od tega izviri 120,3 l/sek in podtalnica 4820,3 l/sek, kar pomeni, da ima regija 13,2 % vseh slovenskih zmogljivosti.¹⁸ V času, ko postaja voda bistvena za oskrbo mestnega prebivalstva in čedalje bolj surovina ter je nenadomestljiva v tehnološkem procesu in ko nekaterim regijam že sedaj primanjkuje vode, je to vodno bogastvo lahko pomemben vir gospodarskega napredka.

Drugih naravnih virov, kot so rude ali rudnine, toplice ali mineralni vrelci, podravska regija nima.

Smiselno bi to obravnavo naravnih virov kazalo vključiti še eno možnost, ki jo v primeru podravske regije pogostoma pre-malo vrednotimo: to je njen geografsko-prometni položaj. Na tem območju se križajo nekatere pomembne evropske ali vsaj makroregionalne poti. Poleg Ljubljane in Kopra je prometni po-ložaj Maribora v SR Sloveniji najbolj zanimiv, čeprav ni dovolj in tudi ne najbolj smiselno izkoriščen.

V sodobnih regionalno-razvojnih teorijah se pogosto naglaša, da je eden od pomembnih pogojev za napredek izgrajeno infra-strukturno omrežje. Podravska regija je glede infrastrukturnih omrežij in koridorjev dokaj dobro oskrbljena. V elektro-gospodarskem sistemu pomeni eno od najpomembnejših slovenskih vozlišč, je v zanki 380 KV daljnovoda in ima več drugih daljno-vodov. Prek njenega ozemlja poteka plinovod. V njeni bližini bo povečana lendavska rafinerija nafte s priključkom na Jadran-ski naftovod. Tudi v celotnem omrežju regija ne zaostaja za slo-venskim poprečjem. Ima 160 magistralnih in 357 km regionalnih cest, vendar je med njimi le 50,83 moderniziranih. Na dobrem je regija tudi glede železniškega in letalskega prometa.

Medtem ko v poprečju infrastrukturno omrežje ustreza, obstaja-jo znatne razlike med posameznimi občinami. Zlasti manj razvita območja so dokaj na slabem. Razen teka so v posameznih infra-strukturnih omrežjih nekatere šibke točke, ki močno zmanjšuje-jo njihovo zmogljivost. Spomnimo se samo na nekatera ozka grla v cestnem prometu, kot je na primer Maribor, nerekonstruirani cestni odsek med Mariborom in Šentiljem, borlski most itd.

5. Sklep

V sklepu teh naših razmišljanj, s katerimi smo skušali opozo-riti na nekatere gospodarske probleme mariborske regije v celko-ti oziroma prikazati njen pomen v današnjem slovenskem gospo-

darstvu, bomo skušali na kratko povzeti poglobitne ugotovitve poročila.

1. Mariborska ali podravska regija v minulih tridesetih letih ni napredovala ustrezno njenemu pomenu in položaju v slovenskem prostoru in gospodarstvu. V skorajda vseh poglobitnih kazalcih o njenem gospodarskem stanju je mogoče razbrati relativno in ponekod tudi absolutno nazadovanje v primerjavi s celotno republiko ali z drugimi slovenskimi regijami.
2. Posledicettega zastoja so, da je podravska regija glede na stopnjo gospodarske razvitosti zdrknila med manj razvite regije SR Slovenije. Počasnost gospodarskega napredka je imela za posledico počasnejšo socialno preobrazbo. Velik del mariborske regije je zato še agraren in ima večje rezerve delovne sile na kmetih.
3. Poglobitni razlog za ta zastoj vidimo v razdvojenosti mariborske regije in v stagnaciji gospodarsko manj razvitih območij na njenem ozemlju, ki zajema več kot polovico teritorija in 27 % prebivalstva. Prav za prav je v regiji napredoval edino Maribor, vendar njegov napredek ni dovolj oplajal bižnje in širše okolice. Istočasno pa tudi nerazvita okolica ni dajala svojemu središču in "razvojnemu polu" dovolj spodbude. Tako je prišlo do razmer, ki jih v regionalni razvojni politiki označujemo kot nevsklajene: na eni strani močan razvojni pol, ki srka iz okolice najboljšo delovno silo, kapital, iniciativo itd., ki pa po drugi strani premalo vrača in njegovi razvojni dosežki ne najdejo pravega odziva v okolici. Zlasti industrija, ki bi morala v prvi vrsti prebiti zaprti krog stagnacije na nerazvitih območjih, je bila odločno premalo iniciativna in vse preveč zaprta v svojo staro tehnološko miselnost in podjetnost. Ni dajala spodbud in ni znala ustvariti povezav oziroma kooperantskih obratov na podeželju. Tako se je ta stari dualizem mariborske regije še poglobljal in postopoma škodoval celoti. Opozoriti je treba, da so se razmere v zadnjih letih pričele zboljševati, vendar kar je bilo v prejšnjih desetletjih zamujenega, ni mogoče tako v kratkem nadomestiti. Znano je, da se regionalne razlike, stagnacija

ali nazadovanje, oblikujejo postopoma in da se jih prav zaradi tega ne zavemo pravočasno. Ko pa jih opazimo, je pogosto že prepozno in zdravljenje je dolgotrajno in težavno.

4. Ob vsem tem ima podravska regija glede naravnih virov in infrastrukture dokaj ugoden položaj in teh dveh dejavnikov regionalnega razvoja ni znala dovolj izkoristiti za svoj napredek. Osebno sodimo, da je območje mariborske regije celo eno najbolj perspektivnih v SR Sloveniji.

Literatura:

1. Komentarji in skice upravne in sektorske delitve območja SRS, Zavod SRS za regionalno prostorsko planiranje, Ljubljana, 1973
2. Mrzlikar S., A. Briški: Poskus rajonizacije gospodarskega prostora SR Slovenije, Ljubljana, 1964
3. Ilešič S.: Slovenske pokrajine. (Geografska regionalizacija Slovenije). Geogr. vestnik, XLIV (1972), str. 13-14.
4. Melik A.: Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Slovenija. II/2, str. 414.
5. Ilešič S.: Regionalne razlike v družbenogospodarski strukturi SR Slovenije. Geografski vestnik, XL (1968), str. 7
6. Gosar L.: Vpliv gibanja kmečke delovne sile na oblikovanje agrarnega prostora. Doktorska disertacija. Ljubljana, 1976, ter ustno sporočeni podatki.
7. Mrzlikar S., J. Šumi: Ekonomski aspekt dolgoročnega razvoja SR Slovenije. IER. Ljubljana 1973, str. 5-6
8. Briški A.: Gospodarno in hitro izkoristiti razvojne pogoje. - Zakon o pospeševanju skladnejšega regionalnega razvoja v SR Sloveniji. - Nekateri kazalci razvoja občin v SR Sloveniji. Gospodarski vestnik, 76, od 2.12.1976, str. 1 - 19.
9. Družbeni razvoj SR Slovenije 1947-1972. Zavod SR za planiranje in Zavod SRS za statistiko. Ljubljana 1974, str. 179-180
10. Vrišer I.: Mesta in urbano omrežje v SR Sloveniji. Geografski zbornik, XIV/3. Ljubljana, 1974, str. 69.
11. Vrišer I.: Industrializacija Slovenije. Zavod SRS za družbeno planiranje, področje za prostorsko planiranje, Ljubljana 1977, str. 74
12. Jeršič M., M. Pleško: Zasnova uporabe prostora SR Slovenije - Kmetijstvo. Zavod SRS za regionalno prostorsko planiranje. 3/1. Ljubljana 1975, str. 47
13. Vrišer I.: Sistemi agrarnega izkoriščanja tal v SR Sloveniji. Ekonomska revija. 1967/2, str. 208
14. Medved J.: Izraba zemljišč in tržna usmerjenost kmetijstva v SR Sloveniji leta 1969. Geografski vestnik, XLV (1973), str. 11.
Medved J.: Razvoj tržne usmerjenosti kmetijstva v SR Sloveniji

- med leti 1969-1974. Geografski vestnik XLIX (1977), str. 174-175
15. Košir Ž.: Zasnova uporabe prostora - Gozdarstvo. Zavod SRS za družbeno planiranje. 3/2. Ljubljana 1975
 16. Poslovno združenje energetike SR Slovenije: Elektrogospodarstvo-Premogovništvo-Plinarstvo-Nafta-Poraba energije. Letno poročilo. Ljubljana 1976.
 17. Predlog energetske bilance SR Slovenije za obdobje od leta 1981 do konca leta 2000 in okvirni plan razvoja energetskih zmogljivosti na območju SR Slovenije za obdobje od leta 1981 do leta 2000. Priloga poročevalca skupščine SR Slovenije in skupščine SFR Jugoslavije za delegacije in delegate. Ljubljana 1978, IV/1.
 18. Zasnova urbanizacije. Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije. Zasnova regionalnega prostorskega razvoja. Zavod SRS za regionalno prostorsko planiranje. Ljubljana 1974, str. 242 in tabela lo.
 19. Srednjeročni plan vzdrževanja in izgradnje magistralnih in regionalnih cest v SR Sloveniji za obdobje 1976-1980. Priloga poročevalca skupščine SR Slovenije in skupščine SFR Jugoslavije za delegacije in delegate. Ljubljana 1977, III.

PROMETNA VLOGA MARIBORA

Prometni položaj Maribora, največjega sekundarnega središča SRS, je že po splošni geografski oceni tako pomemben, da je potrebno njegove učinke upoštevati daleč mimo zgolj središčne vloge v severovzhodni Sloveniji.

I

Predvsem gre za severno-južno smer, kjer je tukaj prvi možni prehod preko Drave vzhodno od Pohorja, nato pa za križišče z zahodno-vzhodno smerjo po Dravski dolini. Severno-južna (dravski prehod) in delno vzhodna smer je v oddaljeni preteklosti, ki so se v Rimskem imperiju oblikovale glavne, po večini še danes veljavne prometnice pri nas, potekala prek Ptuja in delno tudi preko Slovenjgradca. Srednji vek, tovorništvo in nato furmanstvo med Dunajsko kotlino in morjem, pa je izoblikoval mariborski prehod, križišče, pristanišče, centralno naselje. Vse to je močno utrdila še Južna železnica. Poznejše politično-geografske razmere so različno vplivale na makroprometni položaj Maribora. V stari Jugoslaviji se je mesto znašlo na meji in dobilo važno mejno-prometno funkcijo, železniško omrežje in njegove linije, prikrojene prejšnji državi, pa so spremenile funkcije. Prej ob glavni prometni liniji velike države, se je Maribor naenkrat znašel ob sicer pomembni sekundarni progi. Proga preko Poljčan in Mestinja ter ob Sotli do Zagreba bi tedaj vsekakor bolj poudarila prometno navezanost na jugoslovansko omrežje. In ko je z razvojem modernega cestnega prometa nastajalo pomlajeno cestno omrežje, se je Maribor spet znašel sredi raznih funkcionalnih težav.

1) Staro, prirodno in historično utemeljeno dunajsko-tržaško smer je začel spreminjati nov koncept izgradnje avstrijskih avtocest, predvsem s cesto Autobahn Sud, ki teče od Dunaja in zavije pod Gradcem na zahod, da se preko prirodnih težav prebija v Celovško kotlino in naprej preko Beljaka proti Kanalski dolini.

2) Okoli Maribora se je sicer dograjevalo regionalno prometno omrežje, vendar pa so transverzalne, dolgopotezne ceste zastajale v izgradnji. Kakor smo že prej nakazali, je dobil Maribor v Jugoslaviji nekoliko spremenjeno funkcijo prometnih smeri. Promet iz severa, severozahoda ali severovzhoda se tu usmerja proti jugozahodu (v Celjsko in Ljubljansko kotlino in proti sev. Jadranu) in jugu (proti Zagrebu, Splitu ali Beogradu). Dejansko pa je bilo omrežje zelo slabo. Šele v zadnjem času smo delno uredili jugozahodno smer z novo polovično avtocesto. Že davno smo pričakovali ureditev južne smeri, ki se je prirodno in družbeno-geografsko nakazovala od Maribora, preko Poljčan, Mestinja, Sotelskega, do Zagreba ali Krške kotline. Ta bi hkrati navezovala Maribor na jugoslovanski prometni in gospodarski prostor, pa tudi razvojno povzdignila predele vzhodne Slovenije, npr. Sotelsko in Kozjansko. No, to potezo je rešila pozneje Hrvatska s svojo zelo uspelo hitro cesto skozi Hrvatsko Zagorje do Maclja in Maribor se je nato lahko prek Ptuja priključil nanjo.

3) Tudi trenutni geografsko-politični položaj v Srednji Evropi vpliva na prometni položaj Maribora. Preko Maribora vodi eden od pomembnih turističnih tokov sever - jug, od Skandinavije, Poljske, Nemčije, ČSSR, Avstrije naprej proti južnim prometnim variantam. Ta tok pa je v znatni meri okrnjen spričo političnih meja med Vzhodom in Zahodom, spričo avtarkičnih prometnih in turističnih teženj vzhodnoevropskih dežel in omejenega prometa tistega turističnega potenciala, katerega silnice potekajo vsekakor preko Maribora. To omenjamo zato, ker gre za prihodno nakazano gravitacijo, ki lahko ob določeni politični sprostitvi v trenutku oživi in eksplozivno poveča prometno turistične tokove, pa tudi prometno gospodarske tokove, ki zdaj od severa proti jugu potekajo vzhodno od meja zahodno-vzhodne Evrope.

Za ilustracijo le nekaj podatkov.

Šentilj je najbolj obremenjen cestni mejni prehod v Sloveniji s preko 6 milijonov potnikov samo na cestnem prehodu v letu 1976 (prevaja 14,4 % vseh prehodov brez maloobmejnega prometa, v konicah pa celo do 20 %; k temu pa še 12,4 % vseh prehodov v železniškem prometu). Anketa 1976 je pokazala, da prečka v konici (1. avgusta 1976) mejo v Šentilju preko 10.000 vozil dnevno (od tega: 56,1 % z oznako D, 14,8 % A, 11,6 % YU, 6 % I, 4,2 % F, 3,5 % S, 2,8 % B, 2,4 % NL, 1,9 % CH).

Glede gravitacije na mejne prehode je "Anketa 76" pokazala zanimivo sliko, da uporablja od vseh vozil iz neke države mejni prehod Šentilj 25,7 % Avstrijcev - bilo je tega dne 1598 vozil. 39,2 % Nemcev - 6063 , 38,1 % Belgijcev - 303 vozil, 0,04 % Italijanov - 6 vozil, 11,2 % ČSSR - 14 vozil (v tako izraziti konici!), 21,5 % Francozov - 450 vozil, 25,2 % Nizozemcev - 262 vozil, 69 % Švedov - 377 vozil, 9,3 % Jugoslovanov - 1255 vozil.

Podatek ilustrira močno gravitacijo na Šentilj s severa severozahoda in obenem preseneča sorazmerno nizek odstotek Avstrijcev, ki porablja ta prehod. Ali se tu že pozna vpliv Autobahn Süd? Poljskih vozil je tako malo, da so upoštevana v rubriki "ostale države", vozil ČSSR je bilo npr. v konici le 14 (med npr. 6.000 Nemci). Že to, da uporabljajo vozila ČSSR ta prehod le s svojimi 11,2 %, vsa ostala njihova vozila pa madžarsko-jugoslovanski prehod, govori o političnih vzrokih, še bolj pa število vozil samo po sebi, ki bi se utegnilo ob sprostitvi predvsem na tem prehodu povečati v tisoče.

II

Toliko o historiškem in makroprometnem položaju Maribora. Za vsako pomembnejše, posebno pa še industrijsko pomembnejše mesto je važen njegov položaj do pristanišč. Kakor nam kaže priložena matrica in skice, je med desetimi največjimi mesti Jugoslavije Maribor med prvimi tremi po dosegljivosti do treh luk. Tri luke smo vzeli zaradi vse večje specializacije luk, zaradi

MATRICA RAZDALJ (cestne razdalje v km)

	BAR	PLOČE	SPLIT	RIJEKA	KOPER	TRST	SOLUN	SKUPAJ DO: VSA PRISTANIŠČA	JUGOSL. PRIST.	3 NAJBLIŽJA PRIST.
LJUBLJANA	827	635	500	122	114	104	1211	3521	2206	390
MARIBOR	893	701	637	255	247	237	1199	4169	2733	739
ZAGREB	771	579	452	173	240	230	1077	3530	2223	659
BANJA LUKA	500	396	269	356	431	421	1006	3469	2040	1021
SARAJEVO	500	189	316	541	643	633	783	3613	2197	1013
BEOGRAD	497	523	650	557	632	622	693	4074	2759	1577
NOVI SAD	572	584	711	610	693	603	760	4629	3170	1774
NIŠ	635	661	780	794	869	859	450	5056	3747	1719
PRISTINA	346	530	665	916	991	901	336	4773	3456	1220
SKOPJE	434	626	753	996	1071	1061	240	5189	3000	1300
SKUPAJ:	6071	5432	5749	5320	5930	5039	7773			

DOSEGLJIVOST TREH
NAJBLIŽJIH PRISTANIŠČ

PRIMER UPORABE MATRICE DOSEGLJIVOSTI

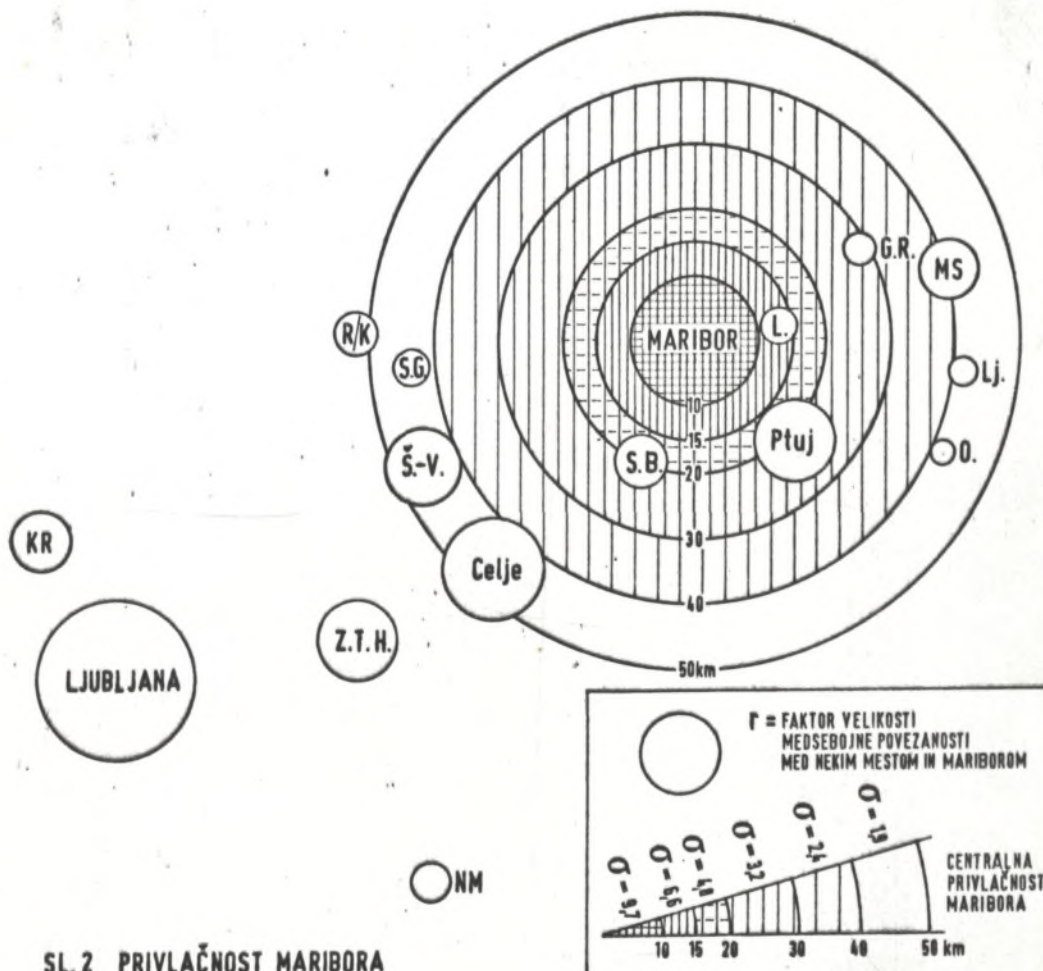
- PRISTANIŠČE
- MESTA Z VEC KOT 150.000 PREB.
- NAJBOLJ DOSEGLJIVA PRISTANIŠČA

SL.1 POLOŽAJ JUGOSLOVANSKIH MEST DO TREH NAJBLIŽJIH PRISTANIŠČ

česar ena ne zadovoljuje več enega mesta. To, da je v Mariboru ena od najbližjih luk Trst, mu za tranzit še posebno dviguje prednost.

Zaradi pomanjkanja drugih, bolj primernih podatkov (pretakanje blaga, prodane vozovnice, pretakanje vozil med mesti, število telefonskih pozivov med mesti), smo si zamislili približno medsebojno privlačnost na osnovi navadne enačbe o gravitaciji, kjer je "G" (medsebojna privlačnost) enaka $P_1 \cdot P_2 / d_{1,2}$ (P_1 in P_2 je število prebivalstva dveh mest, npr. Maribora in nekega drugega mesta, $d_{1,2}$ pa je razdalja med njima.) Predvidevamo, da je tok med dvema mesti direktno proporcionalen produktu števil prebivalstva dveh središč in obratno proporcionalen razdalji med njima Tako smo dobili za osnovo neke faktorje kot približne pokazatelje, ki bi jih še bilo potrebno popravljati in soočiti s konkretnimi, prej nakazanimi kazalci gravitacije. Vsekakor bi to pokazalo razlike med mesti, kjer je medsebojna privlačnost zaradi nekih dejavnikov večja in kjer tega ni. Med Mariborom in Ljubljano pospešujejo medsebojne tokove republiške centralne funkcije, drugje izmenjava dobrin, turizem, pristaniške funkcije itd. Koncentrične kroge pa smo dobili z enačbo $Ga P/d$ (P je prebivalstvo Maribora, d pa oddaljenost na 10,15, 20,30,40 in 50 km). Koncentrični krogi do 50 km so nam v pomoč, da vidimo, kako daleč sega in kako upada gravitacija središča za npr. dnevnih opravil (vsakdanji opravki, nakup dosega letališča in pod.). Priložena skica nakazuje predvidene privlačne silnice med večjimi mesti v Sloveniji in Mariborom in pa centralnost Maribora v odnosu do okolice.

Prej slabo cestno povezanost Maribora z osrednjo in zahodno Slovenijo je močno izboljšala polovična avtocesta Maribor-Arja vas. Zanimal nas je vpliv na dosegljivost pokrajine od Maribora v Osrednjo Slovenijo. Kakor je razvidno iz priložene skice, smo začeli raziskavo potovanja v Mariboru (točka A) in jo nadaljevali preko vseh odsekov. Od točke A naprej smo primerjali čase potovanja po navadnem cestem omrežju s časi potovanja, če smo se posluževali avtoceste. Za poskus smo določili,

SL. 2 PRIVLAČNOST MARIBORA

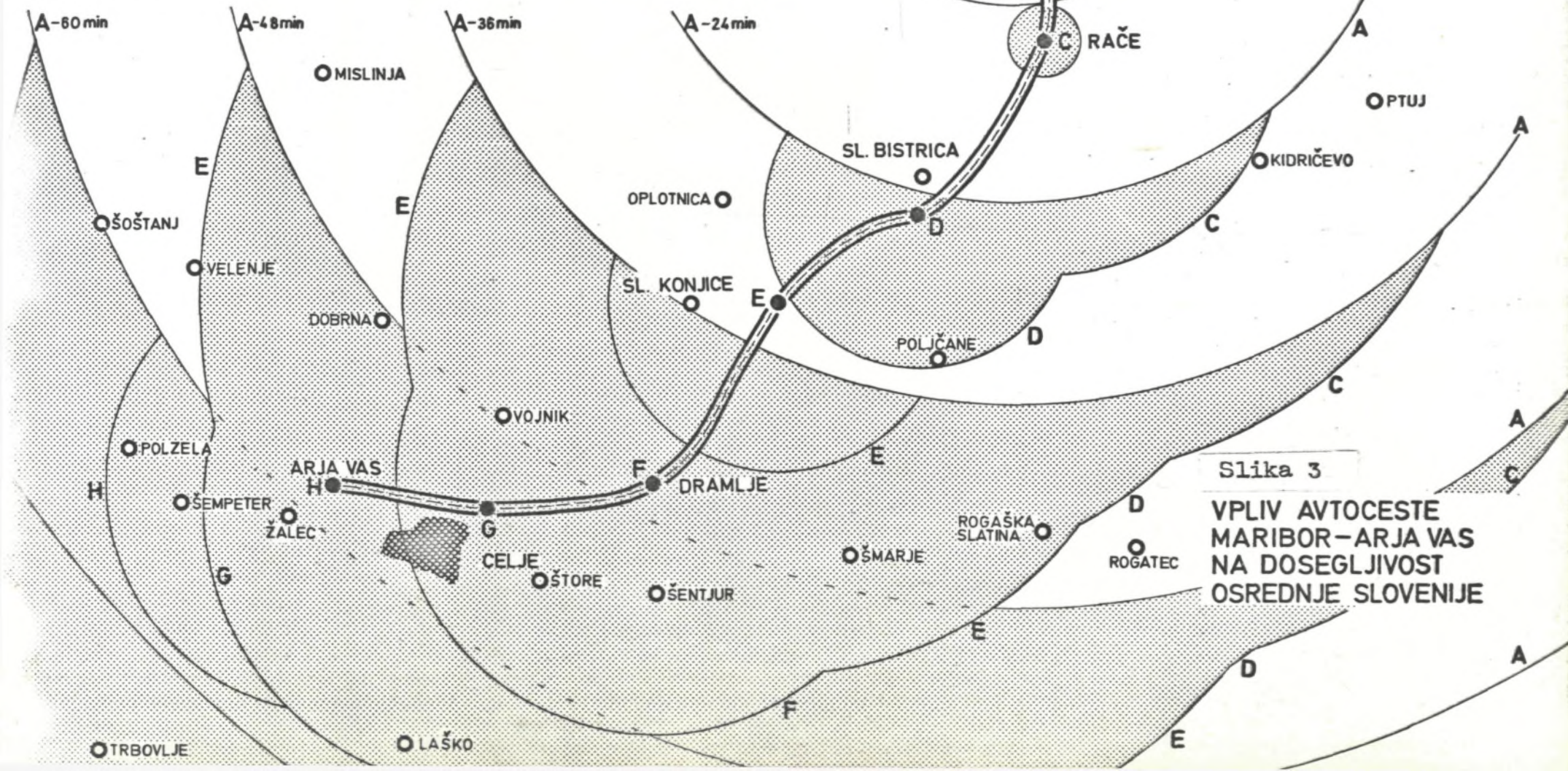
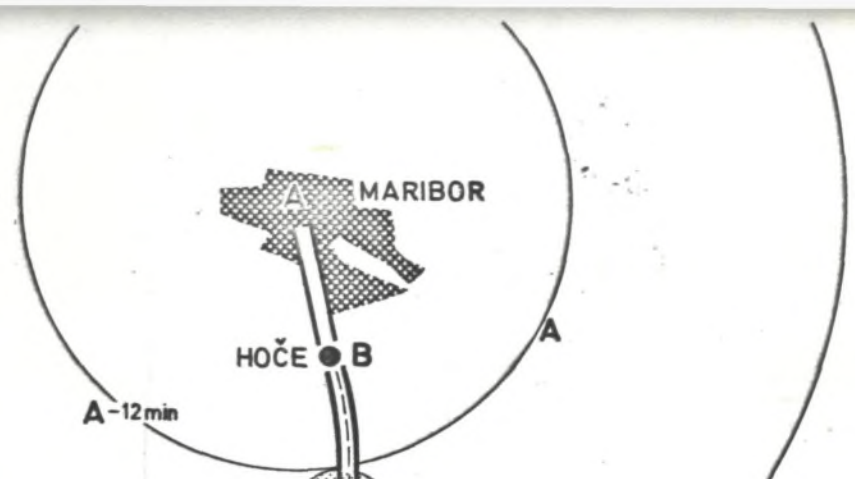
da je možno doseči razdaljo 50 km zračne črte po navadnem cestnem omrežju v eni uri in da je poprečna hitrost na avtocesti 90 km.

Iz točke A smo vrisali zaporedne kroge, ki povedo, koliko časa potrebujemo, da jih dosežemo po navadnih cestah (npr. A-12 min). Te kroge prekinjajo v bližini avtoceste drugi krogi s središči v posameznih odcepih. Ti krogi povedo, koliko dalje pridemo istočasno, če se poslužujemo avtoceste in raznih njenih odcepov. Vsaka krožnica je označena z znakom odcepa do koder jo najhitreje dosežemo. Osenčeno področje pove, koliko dalje dopotujemo v istem času od krogov A, če potujemo po avtocesti in katerega odcepa se moramo poslužiti. Osenčeno področje pomeni dejansko prihranjen čas in povečano dosegljivost s pomočjo avtoceste.

Upoštevati moramo, da smo primerjali konkretno pot po avtocesti, kjer so nam vsi parametri znani, z več ali manj abstraktno ocenno (50 km dosežene razdalje v zračni črti po navadnih cestah). Pa vendar je analiza zelo poučna. Najprej nam v pasu v bližini avtoceste precej točno pove, koliko daljšo pot nam je omogočila avtocesta, ali koliko časa smo prihranili, v širšem pasu pa pokaže vplivna območja posameznih odcepov. Ta cesta je izredno približala Maribor Osrednji Sloveniji.

Za letališčno privlačnost pravzaprav še nimamo dovolj podatkov, da bi jo lahko analizirali na osnovi prometa. Vsekakor promet še vedno narašča (prvi teden jan.-205 potnikov, prvi teden junija - 1049 potnikov), ne le zaradi centralnosti, temveč tudi zaradi privajenosti okolja na to obliko prometa. Maribor s svojo centralnostjo tudi prenese določene redne linije (npr. Beograd) in določeno število čarter poletov. Vprašanje pa je, koliko jih mora imeti, da so naprave ekonomične in kakšen je odnos do bližnjih letališč (Ljubljane in Zagreba)? Dokler so cestne povezave med Mariborom in Ljubljano ter Zagrebom tako slabe, je težko misliti na izmenični linijski promet (npr. en dan Ljubljana-London), če nista Ljubljana in Maribor med seboj redno povezana z manjšimi, lahkimi, dostavnimi letali. Npr. iz

LEGENDA

Slika 3
VPLIV AVTOCESTE MARIBOR-ARJA VAS NA DOSEGLJIVOST OSREDNJE SLOVENIJE

Ljubljane v Bruselles je potrebno potovati preko Zagreba (2 uri z avtomobilom), za potovanje v Amsterdam pa preko Ljubljane (2 uri Zagreb-Ljubljana).

III

Naslednj-e poglavje je ožje regionalno omrežje Maribora. Upoštevali smo prometno omrežje Mariborske regije, predvsem tako, kot ga predvidevajo. Na omrežju smo preizkusili sodobna merila za oceno stopnje povezanosti in dosegljivosti omrežja.

POVEZANOST. Beta indeks - odnos med številom vezi (linije) in vozlišč v omrežju $l:v$. Staro, sedanje stanje 1,58 (slov. popr. 1,48), predloženo stanje 1,86 (slov. popr. 1,63) pove, da je stanje po predlogu boljše in da je povezanost nad povprečjem. Alfa indeks je število osnovnih zaključenih krožnih sistemov v omrežju, izraženo kot ulomek maksimalnega možnega števila krožnic (t.j. cest, ki obkrožajo v zaključnem krogu neko regijo).

Alfa indeks = $1 - v+1/2v-5$

Dosedanje stanje: 29,8 (slov. poprečje 26,2)

Po predlogu: 47,8 (slov. poprečje 45,6)

Pove, da je povezanost nad slovenskim poprečjem in se bo z novim stanjem še močno izboljšala.

DOSEGLJIVOST pove, kako so posamezna vozlišča med seboj dosegljiva in kako je omrežje med seboj funkcionalno povezano, da bi bila medsebojna dosegljivost čim večja. Pomagamo si z matrico najkrajše poti. Metode smo preizkusili na predvidenem stanju omrežja (priložena matrica in skelet omrežja mariborske regije).

Vezno število je število vezi, potrebnih, da od nekega vozlišča dosežemo najbolj oddaljeno vozlišče v omrežju.

Poprečno vezno število za Maribor = 4,8 (slov. poprečje je 6,1).

MARIBORSKA REGIJA - MATRICA NAJKRAJŠE POTI

ZAPOREJE
DOSEGLJIVOSTI
ŠT. VOZLIŠČA

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1		1	2	3	4	3	2	2	3	4	1	5	4	3
2	1		1	2	3	2	1	1	2	3	2	4	3	2
3	2	1		1	2	2	2	2	3	4	3	4	3	3
4	3	2	1		1	1	2	3	4	5	4	3	2	3
5	4	3	2	1		2	3	4	5	6	5	4	3	4
6	3	2	2	1	2		1	2	3	4	4	2	1	2
7	2	1	2	2	3	1		1	2	3	3	3	2	1
8	2	1	2	3	4	2	1		1	2	3	4	3	2
9	3	2	3	4	5	3	2	1		1	4	5	4	3
10	4	3	4	5	6	4	3	2	1		5	6	5	4
11	1	2	3	4	5	4	3	3	4	5		6	5	4
12	5	4	4	3	4	2	3	4	5	6	6		1	4
13	4	3	3	2	3	1	2	3	4	5	5	1		3
14	3	2	3	3	4	2	1	2	3	4	4	4	3	

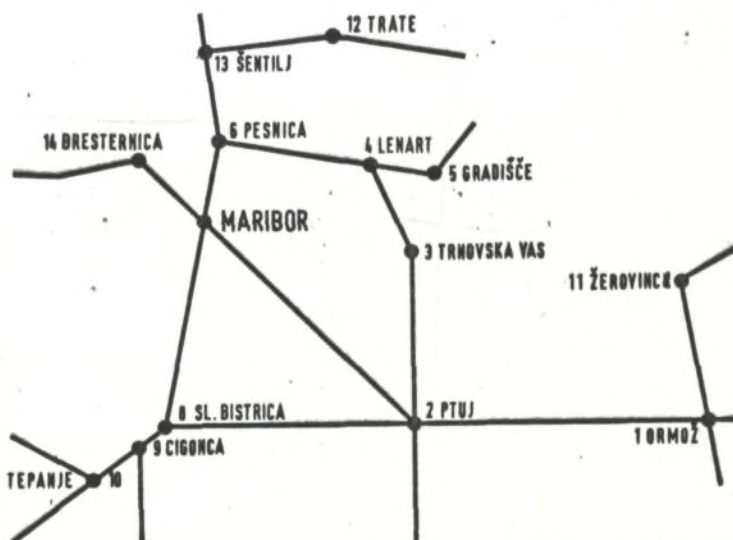
VEZNA ŠTEVILA	SHIMBELOV INDEKS
5	37
4	27
4	32
5	34
6	46
4	29
3	26
4	30
5	40
6	52
6	49
6	51
5	39
4	38
<hr/>	
$\frac{67}{14} = 4,8$	$\frac{530}{14} = 37,8$

POVEZANOST:

$\beta_1 = 1,06$
 $\alpha_1 = 47,0$
 $N^{\circ} \text{CIKL} = 11$

DOSEGLJIVOST:

SHIMBELOV INDEKS = 37,8
 INDEKS DISPERZNOSTI = 530
 POPREČNO VEZNO ŠT. = 4,8

SL. 4 PREDLOG CESTNEGA OMREŽJA MARIBORSKE REGIJE

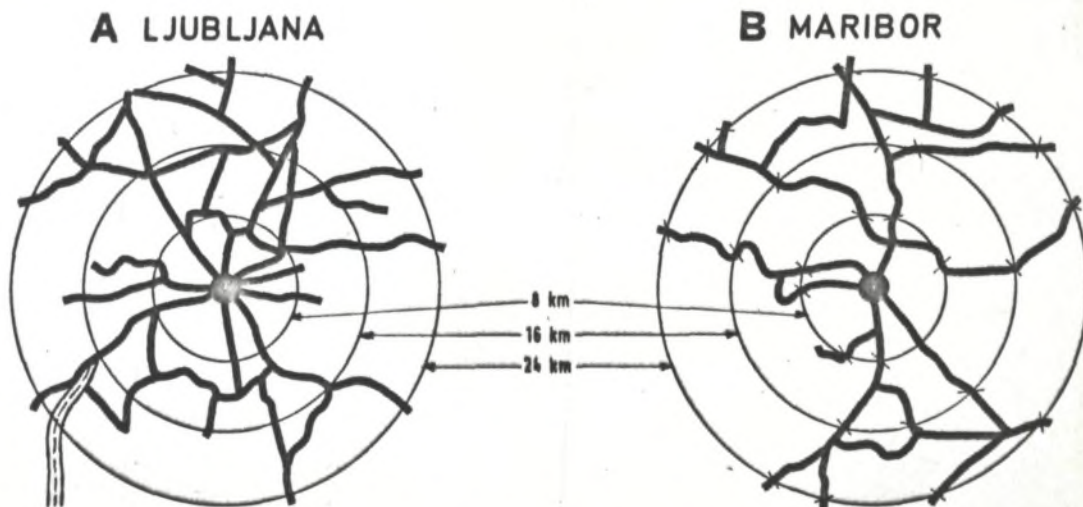
Shimbelov indeks je število vezi, ki so potrebne, da povežemo vsako vozlišče z vsemi ostalimi. Za Maribor = 37,8 (slov. popr. = 64,5).

Indeks disperznosti je vsota vseh shimbelovih indeksov. Za Maribor = 530 (slovensko poprečje = 2109).

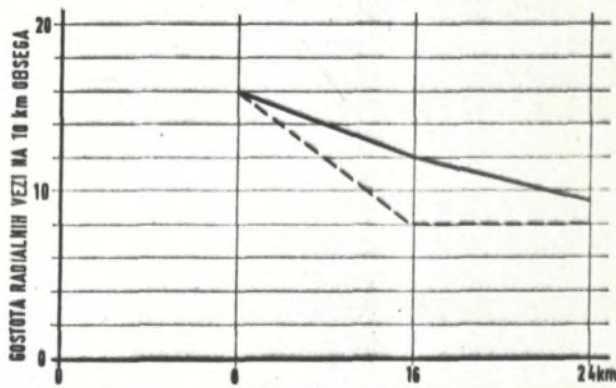
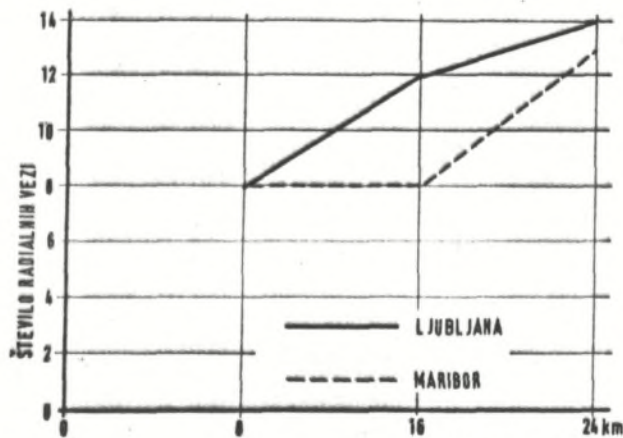
Vsi trije pokazatelji dosegljivosti kažejo, da je omrežje relativno dobro organizirano in je nad slovenskim poprečjem (3 str. 6 - 33).

Končno nas je še zanimalo obmestno omrežje Maribora. Kako je mesto povezano navzven s svojo okolico? Kakšno je razmerje med radialnimi, tangencialnimi in orbitalnimi obmestnimi vezmi? Vsaka od njih ima namreč nek določen pomen, funkcijo. Osnovno privlačnost osnažujejo radialne vezi, za višjo stopnjo organizacije obmestnega omrežja je značilna potreba po orbitalnih (obvoznih) linijah, ki preprečujejo pretirano zgostitev v mestnem središču; tangencialne vezi pa so lahko del nepopolnih obvoznic, ali pa znak, da jih slaba mestna privlačnost še sploh ni pritegnila. Za večja ali prometno razvita mesta spada vsekakor med kriterije ocene funkcionalnosti mestno-obmestnega omrežja, kako ima urejeno ali razvito obvozno omrežje (Ring, kolco).

Zaradi primerjave smo izbrali dve mesti in prikazali njihova primestna omrežja (slika 5). Grafe mest smo opremili s koncentričnimi krogi oddaljenosti od mestnih središč. Izbrali smo radije 8,16 in 24 km, to je, kroge z 50, 100 in 150 km obsega. S pomočjo radialnih vezi na določenih razdaljah smo izračunali "razmerje razvejavanja" (Branching ratio) z oddaljenostjo od središča tako, da smo ugotovili, koliko radialnih vezi seka notranji krog in koliko naslednji krog. Nato smo število sečišč zunanjega kroga delili s številom sečišč notranjega kroga in tako dobili, kolikšno je razmerje razvejavanja v kolobarju na določeni oddaljenosti. To smo opravili tudi še za naslednji kolobar. S pomočjo teh podatkov smo tudi dobili gostoto radialnih vezi na različnih oddaljenostih od mestnega

SL.5 CESTNI OMREŽJI OKOLI LJUBLJANE IN MARIBORA

SL.6 MEDMESTNI RADIALNI SISTEMI

središča (t.j. število radialnih vezi na 10 km obsega na določeni razdalji).

Ljubljana:	Oddaljenost od mestnega središča	8	16	24
	Število radialnih vezi	8	12	14
	Razmerje razvejavanja	1,5	1,16	
	Gostota na 10 km obsega	1,6	1,2	0,93
Maribor:	Oddaljenost od mestnega središča	8	16	24
	Število radialnih vezi	8	8	13
	Razmerje razvejavanja	0,0	1,62	
	Gostota na 10 km obsega	1,6	0,8	0,8

Iz priložene tabele in obeh grafikonov na slikah 5 in 6 razberemo precejšnje razlike med radialnimi sistemi obravnavanih primerov. Grafikona, ki sta izdelana na osnovi skic radialnih sistemov dveh mest kažeta, kako se v načelu povečuje število radialnih vezi z oddaljenostjo od središča in pa, kako z oddaljenostjo pada gostota radialnih vezi na 1 km obsega.

Med primerjanimi mesti so znatne razlike. Pri omrežju Ljubljane z oddaljenostjo hitro narašča število radialnih vezi, medtem ko pri Mariboru v začetku, od 8 do 16 km, sploh stagnira in šele nekoliko pozneje, na večji oddaljenosti, močno narašča. Pa tudi v gostoti prometa so razlike, pri Ljubljani z oddaljenostjo normalno in enakomerno pada, pri Mariboru pa v začetku znatno pade, nato pa sploh stagnira.

Orbitalne ceste pa pravzaprav še nikjer v Sloveniji niso zadovoljivo rešene. Najnovejši koncepti jih že predvidevajo in čuti se potreba po čimprejšnjem reševanju. Na priloženih skicah je tudi že zapažena težnja in parcialno nastajanje okoli Ljubljane. To, da Maribor tudi v tem pogledu še ne kaže takih sledov, mu utegne povzročati v nadaljnjem razvoju prometa in omrežja še znatne težave.

Obraunavani kazalci so lahko opozorilo, da gre za posebno notranjo strukturo ali za posebno morfologijo mesta, lahko pa so tudi kaŹipot, v kateri smeri moramo iskati vzroke in reŹitve.

PROSTORSKI PROBLEMI MARIBORA S POSEBNIM OZIROM NA
INDUSTRIJSKO DELOVNO SILO

I

Nagla urbanizacija in še posebej hitra rast mest in obmestnih naselij nalaga tudi urbani geografiji nove naloge teoretičnega, vsebinskega, metodološkega in problemskega značaja. Prebivalstvo se v mestih vedno hitreje kopiči, število prebivalstva v večjih mestih raste po vsem svetu hitreje kot v malih mestih. Podobno je z ekonomskim potencialom, predvsem industrijo in poslovnostjo, ter z vsemi drugimi sekundarnimi, terciarnimi in kvartarnimi dejavnostmi. Takšna koncentracija povzroča rast mest v širino in v višino, ter številne spremembe v njihovi strukturi in fiziognomiji. Osnovno gibalno tega pa je ekonomski potencial nosilcev mestnega razvoja in stopnja razvitosti proizvodnih sredstev (gradbene tehnologije). Iz tega izhaja seveda niz problemov neskladja med kratkoročnimi in dolgoročnimi potrebami prebivalstva in njihovimi hotenji, med družbenimi interesi, med interesi gospodarskih dejavnikov ter med naravnim potencialom. Vsak izmed naštetih dejavnikov pa je sestavljen iz vrste elementov, ki so vsi v tesni medsebojni neodvisnosti. Kompleksne študije mest sicer vključujejo večino teh elementov, zaradi objektivnih okoliščin pa ostane marsikateri obravnavan le na stopnji informacije za potrebe poznavanja nekega drugega elementa, ki pa največkrat tudi ne poseže mnogo dalje. Zato se v urbani geografiji uveljavlja vedno bolj takozvana prostorska analiza enega ali več elementov, odvisno od obsega predmeta in globine analize ter od razpoložljivih virov, oziroma podatkov. Ob takšni poglobljeni prostorski analizi posameznih elementov, pa je seveda potrebno upoštevati tudi vse relevantne dejavnike in jih uporabiti. Na koncu koncev silijo urbano geografijo v to tudi vedno večja potreba po smotrnem načrtovanju mestnega razvoja in permanentnem usmerjanju njegovega razvoja v smislu zastavljenega razvojnega načrta.

Teh nekaj uvodnih besed sem zapisal zato, ker je pri nas v Sloveniji in v Jugoslaviji na splošno bilo malo storjenega na področju urbane geografije in ker poteka hiter razvoj mnogih naših mest brez načrtovanj na osnovi poglobljenih urbano-geografskih regionalnih analiz kot sestavnega dela interdisciplinarnih raziskovanj za potrebe planiranja razvoja mestnega prostora. Na drugi strani pa bi želeli opozoriti, da ima referat namen obdelati enega od socioekonomskih elementov mestnega prostora, to je razvoja in strukture mestnega prebivalstva in še posebej industrijskega prebivalstva kot dejavnika prostorske socioekonomske členitve mesta. Obsežnost osnovnega gradiva in z gradivom povezana vrsta objektivnih težav ni omogočila celotno realizacijo zastavljenega programa. Zato temelji ta sinteza le na nepopolni analizi predhodnih podatkov okrog 90 % v industriji zaposlenih 1975. leta.

II

Razvoj Maribora so narekovali nam vsem dobro znani dejavniki, ki so se jim pridružili novi, izmed katerih sta v ospredju koncept policentričnega razvoja Slovenije in bližina enega izmed najbolj frekventiranih evropskih mejnih prehodov. Omeniti je potrebno še splošen socioekonomski razvoj prebivalstva mariborske regije in SV Slovenije v celoti, ki v veliki meri gravitira k Mariboru kot makroregionalnemu središču. Vse to je v radnjih letih vodilo k ekspanziji zazidave, ki je prodrla na severu v doline, ki vodijo v Slovenske gorice, na jugu pa do vznožja Pohorja. To in s tem združeni infrastrukturni problemi so narekovali izdelavo novega urbanističnega načrta razvoja mesta, ki je mestni prostor določneje razčlenil in ob vseh drugih elementih načrtno zahteval že zdavnaj potrebne nove prometnice in nove soseske stanovanjskih blokov.

Na drugi strani pa je dvig življenjskega standarda in ekonomska krepitev prebivalstva privedla do hitrejšega razvoja terciarnega sektorja, predvsem trgovsko-poslovne funkcije in v okviru mestnega jedra. To vodi k transformaciji mestnega jedra, ki spreminja svojo funkcijo in fiziognomijo, in k skladnejšemu fiziognomskemu, funkcijskemu in strukturnemu razvoju mestnega

teritorija, kar v sedemdesetih letih še ni bilo opazneje prisotno¹. Predvsem gre za selitev iz mestnega jedra na njegovo obrobje in z levega na desni breg Drave.

Ob tem pa se sama funkcija in pomen industrije v mestu ni zmanjšal. Število v industriji zaposlenih je celo poraslo od 28.000 leta 1968 na sedanjih 34.000. In če odštejemo od tega okrog 11.000 v industriji Maribora zaposlenih okoličanov, je še vedno skoraj vsak drugi aktivni Mariborčan zaposlen v industriji.² Leta 1975 je dajala industrija v mariborski občini še vedno 46,6 % družbenega produkta.

III

Število prebivalstva Maribora je od 70.815 leta 1953 porastlo za 14,3 % do leta 1961 in do leta 1971 še za nadaljnih 17,4 % na 96.895 prebivalcev. Podatki za leto 1976 kažejo za ožje mestno območje 110.338 prebivalcev. Zaradi že navedenih prostorskih razlik razvoja mesta in naravnih možnosti njegovega nadaljnjega širjenja, se kažejo razlike že med obema bregovoma Drave. Na levem bregu je med letoma 1961-71 prebivalstvo celo nazadovalo za 1,3 %, med letoma 1971-76 pa je stagniralo. Na desnem bregu Drave je v prvem obdobju prebivalstvo naraslo za 29,9 % in v drugem za 12,0 % kar pomeni, da se je že v preteklih 15 letih število prebivalstva večalo hitreje na desnem kot na levem bregu Drave, kjer pa so še dolgo ostale skoraj vse centralne dejavnosti.³ Takšen prostorski razvoj mestnega prebivalstva je šel vzporedno s stanovanjsko gradnjo in s spreminjanjem gostote prebivalstva v že obstoječem stanovanjskem fondu.

Najvišja gostota prebivalcev nad 150 na ha je le v nekaterih predelih starega mestnega jedra na levem bregu Drave, v celotnem

¹ Pak Mirko: Oskrba kot dejavnik transformacije mestnega prostora na primeru Maribora. Geographica Slovenica 2, Maribor 1973, str. 33-42.

² Pak Mirko: Structurele differentiatie in een central-euroleese Stad Maribor. De Aadrijkskunde, 24 Jaar, No 99, Leueven 1973, str. 317-325.

³ Demografski razvoj v občini Maribor. Novelacija urbanističnega programa občine Maribor, Maribor 1976.

območju mestnega jedra pa domala ni predela z manj kot 70 preb. na ha. Takšno gostoto dosežejo še nekateri najbolj gosto naseljeni predeli na desnem bregu Drave. Skoraj vsi drugi mestni predeli sodijo v kategorijo v manj kot 38 preb. na ha, med njimi tudi Tezno, Pobrežje in Studenci. To sovпада s starostjo hiš, saj je največja gostota prebivalstva predvsem v predelih z več kot 87 % hiš zgrajenimi pred letom 1960.

Različno hitra rast prebivalstva znotraj mestnega prostora pa odseva tudi v razvoju prebivalstva obrobnih in obmestnih predelov ter še zlasti obmestnih naselij, ki so zaposlitveno, pa tudi v vseh drugih oblikah dejavnosti prebivalstva tesno povezana z mestom. Vsi ti predeli kažejo v obeh obdobjih, 1953-61 in 1961-71, različne tendence razvoja prebivalstva. Hitra rast števila prebivalstva je bila vedno odvisna od neposredne bližine in hitre dostopnosti, to pomeni v prvem obdobju bolj od železniške povezave.⁴ Ker pa je bilo v prvem obdobju priseljevanje prebivalstva iz okolice odvisno od zazidavo razpoložljivega kmetijskega zemljišča, so naraščala predvsem nekatera večja agrarna naselja. Izredno močno je število prebivalstva (nad 30 %) porastlo v Bresternici, Dogošah, Hotinji vasi, Miklavžu, Rogozi in Zrkovcih, nazadovalo pa v Ciglenci, Ribniškem sedlu, Slivnici in Šobru. V regionalnem pogledu je najbolj porastlo število prebivalstva v naseljih na Dravskem polju, najmanj pa na obronkih Slovenskih goric.

Za drugo obdobje je že značilna gradbena ekspanzija, ki je vsaj do leta 1971 generalno šla v podobnih smereh, se je pa že izoblikoval model sedanjega prostorskega razvoja mesta, seveda od ureditvenih načrtov. Najmočneje se je število prebivalstva povečalo v Dogošah, Košakah, Limbušu, Miklavcu, Rogozi, Zg.Hočah, kar pomeni na eni strani krepitev naselij z največjim povečanjem števila prebivalstva iz prejšnjega obdobja in porast v nekaterih oddaljenih predmestjih, ki jih je v preteklosti urbanizacija

⁴Pak Mirko: Transformacija vangradskih naselja u gravitacionom području Maribora - neki elementi pitanja dominance i subdominance. Zbornik na jugoslovanskiot simpozium za problemite na seškite naselbi i zemljodelskoto proizvodstvo.Skopje 1972, str. 159-168.

pustila močno ob strani, predvsem zaradi neprimernih naravnih in s tem povezanih socialnih struktur. V bistvu se v takšnih predelih, h katerim sodijo tudi številni v preteklosti homogeni delavski predeli, spreminja vrednost bivalnega okolja. Zmanjšalo se je število prebivalcev v obdobju 1961-71 v Bresternici, Dolnji Počehovi, Malečniku, Metavi, Rošpohu, Vinarjah in Vodolah.

IV

Strukturna transformacija mestnega prostora pa je močno prisotna tudi v starostni strukturi prebivalstva, ki se je po vojni močno spremenila zaradi odseljevanja in priseljevanja mladega prebivalstva. Prav zaradi teh intenzivnih selitev, ki pa so povezana s spreminjanjem socialne strukture, ni prišlo do ekstremnih primerov slabe starostne strukture prebivalstva znotraj mesta. Danes ima mestno jedro sicer najvišji odstotek nad 65 let starega prebivalstva, ki pa nikjer ne presega 15 %. Podobno starostno strukturo prebivalstva pa imajo tudi nekatera stara industrijska predmestja, kot Melje in na Taboru ter Studencih. To je med drugim povsod tam, kjer je zelo močno zastopana takoj po vojni priseljena generacija. Še najmanj starega prebivalstva imajo predeli na Teznem. Na splošno je starostna struktura prebivalstva bila 1971. leta bolj ugodna v predmestjih in obmestnih naseljih, kot v ožjem mestnem območju.

Industrijski značaj mesta se zrcali v dejavnostni strukturi njegovega prebivalstva. V Mariboru je bilo 1971. leta 42,4 % aktivnega prebivalstva zaposlenega v industriji, 7,2 % v gradbeništvu, 5,4 % v prometu, 6,3 % v trgovini in gostinstvu, 10,8 % v kulturi in prosveti itd. Med posameznimi deli mesta so bistvene razlike. Ta segregacija kot posledica funkcijskega razvoja mesta v preteklosti, nizkega ekonomskega stanja industrijskega prebivalstva in družbene diferenciacije, je še danes izrazita, se ponekod obnavlja, ponekod pa se seveda v blažji obliki ohranja. Leta 1961, ko je mesto še bilo razdeljeno na tri občine, je bilo v občini Center (levi breg Drave) v industriji zaposlenega

52,5 % aktivnega prebivalstva, v terciarju 18,4 in v kvartarju 27,2 %. Na območju občine Tabor (zahodno od ceste Maribor-Ljubljana na desnem bregu Drave) pa je bilo v industriji zaposlenih 64,9 %, v terciarju 15,9 % in v kvartarju 17,6 %. V občini Tezno (vzhodno od občine Tabor) pa je bilo v industriji zaposlenega 78,3 %, v terciarju 11,4 % in v kvartarju 11,1 % aktivnega prebivalstva.⁵

Takšna je bila struktura aktivnega prebivalstva po treh velikih enotah. Do leta 1971 se je podobna struktura ohranila s to razliko, da se je nekoliko spremenila prostorska distribucija kvalifikacijske strukture aktivnega prebivalstva, predvsem industrijskega. Tako je središče mesta še vedno ohranilo visok odstotek industrijskega prebivalstva, vendar v svojstvu uslužbencev, podobno pa je tudi v nekaterih novo nastalih obrobni delih mesta. Odstotek v industriji zaposlenih je bil nad 70 % v nekaterih predelih industrijskega tezna, kjer praktično ni nikjer manj kot 50 %. Nad 50 % je tudi v Melju. Skoraj ves ostali del desnega brega Drave ima odstotek zaposlenih v sekundarnih dejavnostih med 40 in 50 %, medtem ko prevladuje na levem bregu od 30 do 40 %. Odstotek v terciarnih dejavnostih zaposlenega aktivnega prebivalstva znaša v večini predelov na levem bregu Drave ter na Taboru in na Studencih med 26 in 32 %, medtem ko je na Teznem mnogo nižji. Podobno kot zaposleni v sekundarnih dejavnostih pa so polarizirani zaposleni v kvartarnih dejavnostih. Med 22 in 29 % jih je v največjem delu na levem bregu Drave, povsod drugod pa največkrat med 8 in 15 %. Nedvomno vpliva na takšno prostorsko distribucijo bližina delovnih mest.

Medsebojno součinkovanje zazidalne strukture, poklicne in starostne strukture prebivalstva ter vrednosti bivalnega okolja so potrdile pred leti opravljene raziskave v Mariboru.⁶

⁵ Pak Mirko: Structurele differentiati..... o.c.

⁶ Pak Mirko: Notranja regionalna diferenciacija v mestih Slovenije na primeru Ljubljane in Maribora. Biro za regionalno prostorsko planiranje - zeleni zvezek št. 9, Ljubljana 1970.

V

Nedvomno daje industrija že vrsto desetletij glavni dohodek mestu ter njegovemu prebivalstvu in tudi osnovo razporeditvi prebivalstva glede na zaposlitev in kvalifikacijsko strukturo. Medtem ko so se v preteklosti uslužbenci in višje kvalificirani delavci naseljevali predvsem v središču mesta in še posebej na levem bregu Drave, se danes že močno decentralizirajo predvsem v nove soseske individualne gradnje. Na drugi strani pa so se blizu industrijskih obratov naselili delavci, kar je zlasti na Teznem stopnjevalo gradnjo stanovanjskih blokov. Ugotovimo lahko, da se je tudi ta homogena struktura do neke mere razrahljala, vendar ne povsod enako. To se je zgodilo zlasti na Studencih, medtem ko Tezno in Pobrežje še vzdržujeta princip zaposlitve blizu bivališča. Čim nižja je kvalifikacijska struktura industrijskih delavcev, tembolj so navezani na bližino obrata v katerem so zaposleni. Vse to pa je seveda odvisno tudi od strukture industrijskih obratov samih. Spodnja tabela kaže razporeditev delovnih mest v industriji v okviru mesta in družbeni produkt, ki ga ta industrija daje.

Industrijski predel	Zaposleni 1975 štev.	%	Družbeni prod. %
Melje	8.943	26,8	16,9
Tezno	10.919	32,7	19,8
Studenci	3.810	11,4	6,7
Limbuš	1.521	4,6	5,1
Hoče	673	2,0	2,4
drugod v regul.območju	5.224	15,6	
Skupaj	33.370	86,3	87,8
zunaj reg. obm.	5.282	13,7	12,2
Skupaj občina	38.625	100,0	100,0

Podrobnejša analiza navedenih prostorskih razlik je bila opravljena na osnovi podatkov o bivališču, kvalifikaciji in spolni strukturi v industriji zaposlenega prebivalstva za leto 1975. Zajeto je bilo 15 industrijskih podjetij v vseh predelih mesta z okrog 23.000 zaposlenimi, od tega v Melju 57,2 %, na Teznem

32,2 % in na Studencih 10,5 %. Analiza razporeditve teh zaposlenih v ožjem mestnem območju pa je zajela 11.740 ali 51 % zaposlenih.

Največ industrijskih delavcev je bilo na Pobrežju, na Teznem, v nekaterih delih Tabora in Studenc na obrobju mestnega jedra. Značilna je občutna razlika med temi predeli (statistični okoliši) in med drugimi vmesnimi ter zlasti številnimi na robu mesta, kjer živi do 200 delavcev zaposlenih v petnajstih, predvsem velikih industrijskih podjetjih. (Karta 1).

Podobno prostorsko razporeditev v industriji zaposlenih kaže tudi odstotek žensk ter odstotek polkvalificiranih in nekvalificiranih industrijskih delavcev. Izjema je samo ta, da je odstotek obojih poleg že omenjenih predelov mesta visok še v mestnem jedru, kjer se je vsa povojna leta socialna struktura slabšala. Še zlasti visok odstotek ženskega industrijskega prebivalstva pa beležijo še nekateri tradicionalni industrijski predeli mesta Melje, Pobrežje, Tezno in v novozgrajene soseske blokov vzhodno od Tržaške ceste, kamor se je priselilo mnogo mladih, vendar kvalificiranih delavskih družin. Predeli novjših enodružinskih hiš izkazujejo najmanjši odstotek žensk zaposlenih v raziskanih industrijskih podjetjih. (Karta 2)

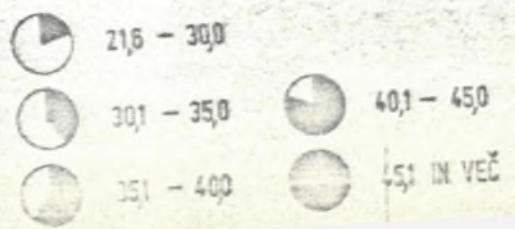
Distribucija PKV in NKV industrijskih delavcev pa kaže še močnejšo polarizacijo v mestnem jedru, na Studencih, Pobrežju in na Teznem, kjer dosežejo v številnih statističnih okoliših nad 50 % in v skoraj polovici nad 40 % industrijskih delavcev. Prava analiza se najbolj približa tradicionalni prostorski razporeditvi industrijskega prebivalstva, ki odseva še iz podatkov popisa 1971. leta. (Karta 3)

Na koncu lahko ugotovimo veliko soodvisnost med industrijo in razporeditvijo v industriji zaposlenega prebivalstva, kar ustvarja v Mariboru določeno prostorsko strukturo prebivalstva in zazidave. To je bilo v preteklosti še veliko bolj poglobljeno in vsebinsko obsežnejše. Izredno močna je koncentracija v meljski industriji zaposlenih v središču mesta na levem bregu Drave, kjer kar 10 statističnih okolišev doseže nad 70 % zaposlenih v industriji, medtem ko je odstotek v industriji Tezna zaposlenih

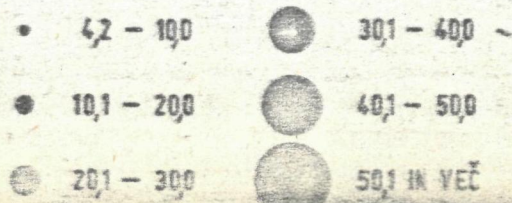
ŠTEVILO ZAPOSLENIH V INDUSTRIJI
MARIBOR

ODSTOTEK ŽENSK
OD VSEH ZAPOSLENIH V INDUSTRIJI
MARIBOR

TEZNO-ODSTOTEK ZAPOSLENIH V INDUSTRIJI
MARIBOR

mnogi višji v statističnih okoliših na desnem bregu Drave, še zlasti na Teznem. (Karta 4 in 5). Takšne rezultate, ki bodo seveda še kvantitativno ovrednoteni, daje analiza industrijskega prebivalstva. Podobno strukturo in tendence pa so pokazale vse dosedanje raziskave socioekonomskih strukturnih problemov Maribora.⁸

⁸ Pak Mirko: Socialnogeografska transformacija u gradovima Slovenije. Geographica Slovenica 1, Jugoslovanski simpozij o urbani geografiji, Ljubljana 1971, s. 147-161.

Pak Mirko: Socialnogeografska transformacija nekaterih mestnih četrti Ljubljane in Maribora. Geografski vestnik XXXIX, Ljubljana 1967, s. 123-142.

Pak Mirko; Bervar Gojmir: Geografski učinki socialne deformacije v nekaterih predelih slovenskih mest. Geografski vestnik XLIII, Ljubljana 1971, s. 123-133.

Pak Mirko: Sodobni procesi v preoblikovanju mestnih četrti. Zbornik na VIII kongres na geografite od SFRJ vo Makedonija, Skopje 1968, s. 285-296.

INDUSTRIJSKO PREBIVALSTVO:
ODSTOTEK PKV IN NKV
MARIBOR

MELJE-ODSTOTEK ZAPOSLENIH V INDUSTRIJI
MARIBOR

- 20,0 - 30,0
- 30,1 - 40,0
- 40,1 - 50,0
- 50,1 - 60,0
- 60,1 - 70,0
- 70,1 IN VEČ

NEKATERI ELEMENTI GEOGRAFSKEGA RAZVOJA SVEČINSKIH GORIC

Uvod

Svečinske gorice so doživele v zadnjih tridesetih letih korenite spremembe v kmetijski in populacijski strukturi. Kmetijsko gospodarstvo se je začelo vključevati v procese modernizacije specializiranega kmetijstva - vinogradništva in sadjarstva, na drugi strani pa doživlja območje deagrarizacijo, zaradi drobne posesti, ostarelega prebivalstva in prestrukturiranja.

Za razvoj prebivalstva so značilne oblike depopulacijo s tendenco po razseljevanju prebivalstva iz odročnih predelov in koncentracijo v centralnih naseljih, ki so pritegovala prebivalstvo k preselitvi z nastajanjem neagrarne dejavnosti in možnosti dnevne migracije v gravitacijski center Maribor. Te procese populacijskega razvoja so spremljali procesi socialne in prostorske mobilnosti, ki so dobile odraz v spremembi gostote, socialne strukture in prirodne rasti prebivalstva.

Na transformacijo Svečinskih goric je vplivala močna družbena posest, ki zavzema v posameznih KO od 40 % do 75 % zemljišč. Posebnost tega območja so tudi usmerjene kmetije.

Tu nastaja vprašanje severnozahodne meje Slovenskih goric. Sölch prišteva k Slovenskim goricam vso ozemlje do doline Gomilice, ki se pri Ernovžu izliva v Muro ter do Karnarjevega vrha in Lučan. Na jugozahodnem delu se Svečinske gorice naslanjajo na Kozjak, ki je docela drugačne geološke sestave.

Prirodne danosti.

Svečinske gorice so tipično območje relativno mladih, terciarnih slabo kompaktnih kamenin, ki so jih vode razrezale v razgibane gorice, tod se podolgovata, po vrheh navadno lepo zaobljena in uravnana slemena, hrbti in kope menjavajo s števil-

nimi dolinami in gračami. Geološko sestavljajo to pokrajino marinski in foraminiferski laporji, ki se menjavajo s polami peščenjaka in peskov. Med terciarnimi kameninami so tudi litotamnijski apnenci, ki se vlečejo v ozkem pasu ob državni meji na Ciringi, Plačnem vrhu in se širijo proti Šentilju, večje komplekse pa najdemo zopet na Tratah. Na Ciringi ležijo apnenci na laporjih, na Plačnem vrhu na peskih, oziroma na konglomeratih (kraški pojavi). Nižinski svet ob Pesnici in njihovih pritokih sestoji iz ilovnatih naplavin; poleg laporne gline je tod precej gleja.

Na prvi pogled so Svečinske gorice le številna množica gričev, posejanih brez reda po pokrajini, natančnejša opazovanja pa pokažejo nekatere zakonitosti v orografiji. V Svečinskih goricah so tudi največje višine v Slovenskih goricah (Kamenik 517 m in Plački vrh 508 m). Od glavnega slemena Svečinskih goric, ki poteka v smeri zahod-vzhod, se razvijejo nižja stranska slemena v smeri SSZ - JJV. Za gospodarstvo goric je pomembno hidrografsko omrežje. Glavni recipient je Pesnica, ki s svojimi pritoki odmakata Svečinske gorice. Značilnost te reke je, da so se njeni pritoki razvili izrazito nesimetrično; levi so daljši in jih je več kot desnih, tekočih v vzporednih tokovih od SSZ proti JJV. Povizja levih pritokov Pesnice segajo v bližino Mure, saj je razvodje na Plačnem vrhu komaj nekaj več kot kilometer oddaljeno od Mure. Nobeden od potokov pa ni zarezal znatnejše globeli v razvodni hrbet, edino takšno zarezo je opaziti pri Šentilju na razvodju med potokom Cirknico in Mejnim potokom, kar je dalo prirodno traso za izgradnjo železnice in ceste. Na obravnavanem območju se pojavlja erozija v različnih oblikah. Območje je slabo poraslo z gozdom ca 25 %. Erozijski pojavi so pogosti na kmetijskem zemljišču. Na laporjih se erozija pojavlja v obliki zemeljskih plazov (plazovi zlasti pogosti na opuščenih tleh). Pogosti so tudi pojavi podtalne erozije - vrtačasti ugrezi (domači izraz "ženkalce").

Pedološko-klimatske razmere

Največji vpliv na tvorbo tal ima na tem območju poleg klime in

reliefu še matična osnova. Težko bi bilo poiskati vzročno zvezo med posameznimi tlotvornimi dejavniki in delež njihovega vpliva. Razporejenost talnih oblik kaže neko zakonito zaporedje: v dolinah so tla zamočvirjena - tu je nastal glej, na iztekih pobočij je vlažnost manjša, tu so rjava zaglejena tla; v sredini pobočij pa zasledimo rjava in pod vrhovi siva karbonatna tla.

Klima je najvažnejši prirodni faktor, ki vpliva na življenje človeka in njegovo gospodarstvo, prav posebno vlogo pa ima klima v sadjarski-vinorodni pokrajini. Žal je to območje premalo oskrbljeno z vremenskimi opazovalnicami. Na nadmorski višini 313 m v Svečini je sicer meteorološka opazovalnica, vendar pa ne more dati dovolj natančnih podatkov za sfero, v kateri uspeva vinska trta. Vremenski podatki so primerjani s podatki Mariborske meteorološke postaje za 10 letno povprečje.

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	Let.p.
Svečina	2,6	1,2	3,6	9,0	13,1	17,3	18,5	18,7	13,9	8,9	3,4	0,6	8,6
Maribor	2,2	1,0	3,1	9,1	14,1	17,8	19,5	18,3	14,6	9,7	3,5	1,1	9,2

Za uspevanje vinske trte in sadnega drevja so zelo važne ugodne temperature v aprilu in oktobru, pa tudi sončnost. V Svečinskih goricah je okoli 1800 sončnih ur, torej ne zaostajajo dosti za področjem Južne Tirolske, ki ima 2060 sončnih ur. Na kvaliteto pridelkov vplivajo tudi lege vinogradov (mikroklimatski vplivi). Najboljše lege so: J, slede JJZ, JJV, JZ, Z, ZSZ in V (vzhodne lege so slabe zaradi pogostih pozeb).

Padavin dobivajo Svečinske gorice - desetletno povprečje:

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	Letno
Svečina	44	49	68	65	90	118	123	105	93	91	76	70	992
Maribor	50	51	59	76	105	121	122	108	106	97	72	77	1054

Težak problem območja je preskrba z dobro pitno vodo. Nikjer ni dovolj izdatnih izvirov za preskrbovanje večjega predela (le lokalna zajetja), edino Šentilj ima vodovod napeljan iz Ceršaka. V načrtu je razširitev vodovodnega omrežja iz Maribora proti Pesnici in Zg. Pesniški dolini (Zg.Kongota, Svečina).

Izraba tal - kmetijstvo

Na območju Svečinskih goric so prirodne danosti za razvoj specialnih agrokultur in sicer je v prvi vrsti vinogradništvo, sledita pa mu sadjarstvo in živinoreja; v nižinskih in melioriranih tleh ob Pesnici je razvito tudi poljedelstvo (predvsem družbeni sektor). Na splošno je značilno, da se intenzivno usmerja v vinogradništvu le predel Svečine in dela Zg. Kungote, na območju KS Šentilj, Pesnice in dela Zg. Kungote pa so usmerjeni v sadjarstvo, živinorejo in poljedelstvo. Pedološke osnove (rjava tla na glinastih laporjih), ugodne posestne strukture (velikost od 6 do 10 ha) in mikroklimatski pogoji (zaprtost proti severu in ugodne vinogradniške lege) so dokaj ugodni v severozahodnem in zahodnem območju (KS Svečina in del Zg. Kungote). Pri Šentilju je večja odprtost proti severu, negativna posledica tega je vdor hladnega zraka (pogoste pozebe), pa tudi posestniške strukture (od 2 do 6 ha) in pedološke osnove (rjava tla na peščenih laporjih in apneno kremenih peskih) so v tem predelu slabše.

Druga ugotovitev za območje Svečinskih goric je ta, da je kmetijstvo doživljalo in doživlja močno transformacijo, na eni strani usmerjeno v specialno proizvodnjo (vinogradništvo, sadjarstvo in živinoreja), na drugi strani pa opuščanje kmetijske dejavnosti zaradi drobne parcelacije, ostarelosti lastnikov in prestrukturiranja precejšnjega dela prebivalstva, oziroma odselitve. Naslednji argument je močna družbena posest, ki ima pravitako vpliv na spremembe v kulturni pokrajini.

Specializirane kmetije

Svečinske gorice so doživele tudi močne spremembe v smeri usmerjanja kmetij. Za nastajanje usmerjene kmetije morata biti dana dva pogoja: dovolj velika obdelovalna površina in zadostna aktivna delovna sila ter strokovna usposobljenost. Na območju Svečinskih goric je 75 usmerjenih kmetij, ki so po KS razporejene takole:

1. KS Svečina ima 34 usmerjenih kmetij (vinogradništvo 5, vinogradništvo-sadjarstvo 19, vinogradništvo-živinoreja 9 in živinoreja - poljedelstvo 1);
2. KS Zg. Kungota - 19 usmerjenih kmetij (vinogradništvo 4, vinogradništvo-živinoreja 7, vinogradništvo-sadjarstvo 2, živinoreja - sadjarstvo 4, živinoreja - poljedelstvo 1 in živinoreja 1);
3. KS Pesnica - 16 usmerjenih kmetij (vinogradništvo 2, sadjarstvo - živinoreja 4, vinogradništvo-živinoreja 2 in živinoreja 8);
4. KS Šentilj - 6 usmerjenih kmetij (živinoreja 3, vinogradništvo 1 in sadjarstvo - živinoreja 2).

Vse usmerjene kmetije so več ali manj mehanizirane, povprečna velikost posestev je 8 - 10 ha, delovna sila pa se giblje od 2 do 4 aktivnih delovnih moči na eni taki kmetiji.

Izbrana območja

Za boljši prikaz sprememb struktur v Svečinskih goricah so bile natančneje raziskane 4 sonde (KO Špičnik, Ciringa, Dolnja Počehova in Štrihovec).

Špičnik (KS Svečina)

KO Špičnik je lep primer izrazito vinogradniško - sadjarske pokrajine z ugodnimi ekološkimi pogoji. Leži ob jugoslovansko - avstrijski meji. Meri 267 ha, od tega odpade 119 ha ali 44,6 % na družbeni in 148^{ha} ali 55,4 % na privatni sektor.

Zemljiške strukture v družbeni in privatni posesti leta 1977

Lastništvo	Vinog. ha	Sadov. ha	Sadov. int. ha	Njive ha	Trav. ha	Pašnik ha	Gozd ha	Neobd. ha	Skupaj ha
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Družbeni	29 10,9	13 4,8	44 16,5	1 0,4	-	17 6,4	9 3,4	6 2,2	119 44,6
Privatni	20 7,5	25 9,4	3 1,1	19 7,1	24 9,0	10 3,7	44 16,5	3 1,1	148 55,4
Skupaj	49 18,4	38 14,3	47 17,6	20 7,5	24 9,0	27 10,1	53 19,8	9 3,3	267 100

Vinogradništvo je v nenehnem naraščanju, saj je bilo leta 1960 na tem območju le 7 ha vinogradov, danes pa jih je 49 ha na žični vzgoji. Med družbenim in privatnim sektorjem ni bistvenih razlik, povsod se v vinogradniških intenzivnih nasadih uporablja naj sodobnejša agrotehnika, ki so jo bili prisiljeni uvesti že zaradi pomanjkanja delovne sile. Sadjarstvo, ki je še sicer pomemben dejavnik, je v stagniranju.

Posestne strukture leta 1977

Velikost posesti	Število	%
0 - 0,5 ha	21	58,3
0,5 - 2 ha	1	2,8
2 - 5 ha	6	16,7
5 - 10 ha	5	13,9
10 ha in več	3	8,3
Skupaj	36	100

Strukture gospodinjstev

Leto	Nekmeč.	%	Mešana	%	Kmečka	%	Skupaj	%
1961	9	19,2	5	10,6	33	70,2	47	100
1971	16	37,2	19	44,2	8	18,2	43	100
1977	21	58,4	7	19,4	8	22,2	36	100

Podobna slika kaže tudi število prebivalstva, ki je močno nazadovalo po letu 1953 - močne odselitve.

Leto	Število	Indeks
1953	254	100
1961	199	78,3
1971	199	78,3

Prebivalstvo po dejavnosti:	a) primarna	59 %
	b) sekundarna	28 %
	c) terciarna	9 %
	d) kvartarna	4 %

Na območju Špičnika je 5 usmerjenih kmetij, njihova glavna usmeritev je v vinogradništvo, sadjarstvo in živinorejo. V KO Špičnik je en dvolastnik in dva vikenda. Živinoreja je razvita izključno v privatni lastnini s 79,7 GVŽ.

Ciringa (KS Svečina)

KO Ciringa je drugo vinogradniško - sadjarsko območje z ugodnimi pedološkimi in klimatskimi pogoji, vendar obstojajo velike razlike med družbenim in privatnim sektorjem. Medtem, ko se pri privatnem sektorju večajo in obnavljajo vinogradi, je družbeni sektor popolnoma opustil to vrsto dejavnosti in pustil zemljo v mirovanju (socialni prelog). AK Maribor je tukaj opustil živinorejo, dotrajanih vinogradov pa niso obnovili in tako leži tod okoli 100 ha neobdelane zemlje. Ciringa meri 233,3 ha, od tega odpade 51,4 % ali 119,9 ha na privatni in 48,6 % ali 113,4 ha na družbeni sektor; leži pravtako ob jugoslovansko - avstrijski meji.

Zemljiške strukture leta 1977

Last- ništvo	Vinog. ha	Sadov. ha	Sadov. inten. ha	Njive ha	Trav. ha	Pašnik ha	Gozd ha	Neobd. ha	Skupaj ha
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Družbeni	-	-	5	2	-	9	22	75,4	113,4
	-	-	2,1	0,9	-	3,9	9,4	32,2	48,6

Privatni	16,4	18,4	4,5	21,0	18	7,0	23,9	10,7	119,0
	7,1	7,9	1,9	9,0	7,7	3,1	10,2	4,5	51,4
Skupaj	16,4	18,4	9,5	23	18	16	45,9	86,1	233,3
	7,1	7,9	4,0	9,9	7,7	7,0	19,6	36,8	100

Posestne strukture leta 1977

Velikost posesti	Število	%
0 - 0,5 ha	11	34,4
0,5 - 2 ha	4	12,5
2 - 5 ha	10	37,3
5 - 10 ha	2	6,2
10 ha + več	5	15,6
Skupaj	32	100

Strukture zaposlitev

Leto	Nekmeč.	%	Mešana	%	Kmečka	%	Skupaj	%
1961	8	15,1	8	15,1	37	69,8	53	100
1971	17	37,8	14	31,1	14	31,1	45	100
1977	18	56,3	4	12,5	10	31,2	32	100

Prebivalstvo je v nazadovanju, oziroma se prostor prazni zaradi odse-ljevanja.

Leto	Število	Indeks
1953	201	100
1961	224	111
1971	190	94,5

Prebivalstvo po dejavnosti:

- a) primarna 66,2 %
- b) sekundarna 18,9 %
- c) terciarna 5,4 %
- d) kvartarna 9,5 %

V KO Ciringa so 4 usmerjene kmetije (3 vinogradništvo, 1 vinogradništvo - sadjarstvo), nadalje je eden vikend in šest dvo-lastnikov. Živinoreja je v zasebnem sektorju s 72,5 GVŽ.

Dolnja Počehova (KS Pesnica)

KO Dolnja Počehova leži v neposredni bližini Maribora, ob cesti Maribor - Šentilj. Zavzema prec-ej nižinsko področje ob reki Pesnici. Ta svet je bil večji del zamočvirjen, vendar pa so ga z melioracijami spremenili v njive in travnike. Tu je predvsem zastopan družbeni sektor s 76,6 % ali 199,6 ha, privatni sektor je v nenehnem upadanju in zavzema le 23,4 % ali 61,1 ha površine. Skupno meri KO Dolnja Počehova 260,7 ha.

Zemljiške strukture leta 1977

Lastništvo	Vinogr.	Sadov.	Sadov. inten.	Njive	Trav.	Paš.	Gozd	Neobd.	Skup.
	ha	ha	ha	ha	ha	ha	ha	ha	ha
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Družbeni	-	-	-	58	66	60	10	5,6	199,6
	-	-	-	22,2	25,3	23,1	3,8	2,2	76,6
Privatni	6	16,6	-	2	13,5	2	15	6	61,1
	2,3	6,3	-	0,8	5,2	0,8	5,7	2,3	23,4
	6	16,6	-	60	79,5	62	25	11,6	260,7
	2,3	6,3	-	23,0	30,5	23,0	9,5	4,5	100

Posestne strukture leta 1977

Velikost posesti	Število	%
0 - 0,5 ha	70	87,5
0,5 - 2 ha	6	7,5
2 - 5 ha	2	2,5
5 - 10 ha	1	1,3
10 ha + več	1	1,2
Skupaj	80	100

Struktura gospodinjstev

Leto	Nekmeč.	%	Mešana	%	Kmečka	%	Skupaj	%
1961	51	77,3	15	22,7	-	-	66	100
1971	55	73,3	12	16,0	8	10,7	75	100
1977	68	85,0	9	11,3	3	3,7	80	100

Prebivalstvo je v prirastu, saj je tukaj začela urbanizacija - zgrajenih 41 enodružinskih hiš.

Leto	Število	Indeks
1953	259	100
1961	282	108,8
1971	348	134,4

Prebivalstvo po dejavnosti:	a) primarna	20,9 %
	b) sekundarna	50,1 %
	c) terciarna	21,3 %
	d) kvartarna	7,7 %

Glavna usmeritev v KO Dol. Počehova je v poljedelstvo in živinorejo; obstojata dve usmerjeni kmetiji (vinogradništvo in živinoreja). AK Maribor goji tukaj mlečno živino s 110,7 GVŽ.

Štrihovec (KS Šentilj)

KO Štrihovec leži na obeh straneh glavne komunikacije, v neposredni bližini važnega mejnega prehoda v Šentilju. Nekoč je bil tukaj znan sadjarski predel, danes kmetijska dejavnost propada tako v zasebnem kot tudi v družbenem sektorju. Velik del zemljišč leži v socialnem prelogu. AK Maribor komentira tako stanje s pripombo, da je tod težavna strojna obdelava, kriva pa tudi drobna parcelacija.

Meri 266,7 ha in odpade na družbeni sektor 46,4 % ali 123,6 ha ter na privatni sektor 53,6 % ali 143,1 ha.

Zemljiške strukture leta 1977

Lastništvo	Vinog. ha	Sadov. ha	Njive ha	Trav. ha	Pašniki ha	Gozd ha	Neobd. ha	Skupaj ha
	%	%	%	%	%	%	%	%
Družbeni	-	3	-	6	25	22	67,6	123,6
	-	1,1	-	2,2	9,4	8,3	25,4	46,4
Privatni	4	40	20	38	9	18	14,1	143,1
	1,5	15,0	7,5	14,2	3,4	6,7	5,3	53,6
Skupaj	4	43	20	44	34	40	81,7	266,7
	1,5	16,1	7,5	16,4	12,8	15,0	30,7	100

Posestne strukture kažejo, da gre tukaj v glavnem za sorazmerno male posesti (od 2 do 4 ha) in pomeni kmetijstvo mnogim le postransko dejavnost.

Posestne strukture leta 1977

Velikost posesti	Število	%
0 - 0,5 ha	48	57,8
0,5 - 2 ha	24	28,9
2 - 5 ha	10	12,1
5 - 10 ha	1	1,2
Skupaj	83	100

Struktura gospodinjestev

Leto	Nekmeč. %	Mešana %	Kmečka %	Skupaj %
1961	76 60,8	31 24,8	18 14,4	125 100
1971	86 79,6	16 14,8	6 5,6	108 100
1977	63 76,0	16 19,2	4 4,8	83 100

Število prebivalstva je v nazadovanju.

Leto	Število	Indeks
1953	404	100
1961	432	106,9
1971	389	96,2

Prebivalstvo po dejavnosti:	a) primarna	14,1 %
	b) sekundarna	60,4 %
	c) terciarna	17,8 %
	d) kvartarna	7,7 %

Splošno se opušča kmetijska dejavnost, mnogo prebivalcev je našlo zaposlitev v Šentilju, na Sladkem vrhu in v Mariboru. Na kmetijah, kjer se bavijo izključno s kmetijstvom, je ostarelo prebivalstvo brez perspektive - naslednikov. Na tem predelu je 104 GVŽ.

Iz obravnave sond je razvidna transformacija kmetijstva, kmetijske produkcije in agrarne pokrajine v odnosu družbeni in privatni sektor ter naravne danosti. V KO špičniku in Caringi je močan razvoj vinogradništva in sadjarstva, kot dodatna dejavnost živinoreja, za kar so dani pedološki in klimatski pogoji. Nazadovanje kmetijske dejavnosti je v KO Štrihovec; v Dol.Počehovi je hitro propadanje privatnega in uveljavljanje družbenega kmetijstva.

Število prebivalstva je v upadanju v vseh sondah, razen v Dol. Počehovi, v neposredni bližini Maribora, narašča število prebivalstva. Močan je proces poklicnega preslajanja in odseljevanja mlajšega prebivalstva. Omeniti je treba, da predstavljata 2 ha intenzivnega vinograda življenjsko eksistenco za štiri člansko družino.

V zadnjih letih se je za te obmejne kraje začela zanimati širša družbena skupnost ter pričela graditi ceste. Celotno območje naj bi povezala vinska cesta in s tem odprla možnost za razvoj kmečkega turizma.

Demografski razvoj

Eden najvažnejših dejavnikov v preobrazbi kulturne pokrajine je vsekakor človek s svojimi dejavnostmi. Svečinske gorice so morale biti že zelo zgodaj naseljene, vendar nimamo podrobne proučitve.

Slovenske gorice ležijo že od 14. stoletja ob narodni meji med Slovenci in Nemci. Ob severnem znožju gričevja se je germanizacija ustavila in Slovenske gorice so ostale zveste svojemu imenu. Z izgradnjo glavne komunikacije Dunaj - Trst v 19. stol. se je začela akcija za ustvaritev nemškega koridotja. Leta 1889 je bila ustanovljena Súdmarka s sedežem v Šentilju. Trtna uš je gospodarsko uničila precej kmetij, na njihova posestva je začela Súdmarka naseljevati Nemce. Najmočnejša kolonizacija je bila po letu 1903, ko so začeli naseljevati Nemce (kmete-vinogradnike) iz Neckertala (Heilbrau), torej protestante, ki so se zdeli Súdmarki "völkisch zuverlässig". Na območju Šentilja se je takrat naselilo okoli 64 družin, nekaj pa tudi na območju Svečina in Jurija ob Pes. Proti nemškemu pritisku so se borili nacionalno zavedni Slovenci, ki so ustanavljali razna društva, ki naj bi v ljudeh krepila slovenskega duha. Da bi rešili slovenskega kmeta, so ustanovili hranilnico in posojilnico v Šentilju. Kolonizacijo s protestanti je opisal župnik Vračko v "Linzer Volksblatt-u" in apeliral na zavest katoličanov; članek je zavrl nadaljnje naseljevanje. Po prvi, zlasti pa še po drugi svetovni vojni se je nemško prebivalstvo popolnoma preselilo.

Število prebivalstva je tudi po vojnih letih močno nihalo, oziroma so se pojavljale migracije. Odseljevanje je zlasti značilno za težje dostopne predele. Migracije so bile k cesti v nastajajoče centre, od koder lahko dnevno migrirajo v Maribor in lokalne centre: Sladki vrh, Ceršak in Šentilj. Razvoj števila prebivalstva v zadnjih 30 letih kaže tabela:

KS	1953	Indeks	1961	Indeks	1971	Indeks
Svečina	1529	100	1529	100	1353	88,5
Zg.Kungota	2645	100	2763	104,4	2943	111,2
Pesnica	2000	100	2303	115,1	2358	117,9
Šentilj	2150	100	2372	110,3	2422	112,6
Skupaj	8324	100	8967	107,7	9076	109,0

Spremembe strukture gospodinjstev 1961 - 1971

KS	Vsi		1961			1971		
	1961	1971	Nekmeč. %	Mešana %	Kmečka %	Nekmeč. %	Mešana %	Kmeč. %
Svečina	365	329	97 26,6	53 14,5	215 58,9	151 45,9	107 32,5	71 21,6
Zg. Kungota	695	719	222 31,9	183 26,4	290 41,7	370 51,5	252 35,0	97 13,5
Pesnica	591	613	291 49,2	136 23,0	164 27,8	377 61,5	169 27,6	67 10,9
Šentilj	641	641	373 58,2	165 25,7	103 16,1	488 76,3	108 16,9	45 6,8
Skupaj	2292	2302	983 42,9	537 23,4	772 33,7	1386 60,2	363 27,6	280 12,2

Zaposlitvena struktura

KS	Leto	Primarna	%	Sekundarna	%	Terciarna	%	Kvartarna	%	Vsi aktiv.
Svečina	1961	507	72,3	106	15,7	51	7,0	37	5,0	701
	1971	299	53,9	149	26,9	60	10,9	46	8,3	554
Zg. Kungota	1961	794	60,9	328	25,2	124	9,5	58	4,4	1304
	1971	519	39,8	526	40,4	177	13,6	81	6,2	1303
Pesnica	1961	503	47,2	381	35,7	128	12,0	54	5,1	1066
	1971	380	34,8	390	35,8	236	21,6	85	7,8	1091
Šentilj	1961	365	38,2	345	36,1	148	15,5	98	10,2	956
	1971	209	21,0	418	22,1	252	25,4	114	11,5	993
Skupaj	1961	2169	53,8	1160	28,8	451	11,2	247	6,2	4027
	1971	1407	35,7	1483	37,6	725	18,4	326	8,3	3941

Iz tabelaričnega pregleda je razvidno, da se je spremenilo število prebivalstva, strukture gospodinjstev in začel proces poklicnega preslajanja prebivalstva. Največji odstotek kmetijske dejavnosti je še v KS Svečina, kjer je tudi največja usmerjenost kmetij v perspektivno vinogradništvo; podobna slika je tudi v družbenem sektorju. Število kmečkih gospodinjstev se manjša zaradi ostarelosti. Drobna parcelacija je pripomogla k nastajanju mešanih gospodarstev, kjer v glavnem ostaja ženska delovna sila na zemlji, dočim so našli moški svojo zaposlitev v gravitacijskih središčih. Na splošno pa je v kmetijstvu pomanjkanje delovne sile. AK Maribor si pomaga s sezonsko delovno silo iz drugih republik.

Močne dnevne migracije v Maribor so iz Zg. Pesniške doline, odkoder so ugodne prometne povezave; dnevne migracije so tudi iz Šentilja in Pesnice v Maribor, čeprav je treba opomniti, da delovno silo pritegujejo tudi lokalni centri: Šentilj, Ceršak in Sladki vrh. S področja Zg. Pesniške doline (Svečina, Jurij in Zg. Kungota) se vozi dnevno na delo v Maribor okoli 464 ljudi, nič manjše ni število dnevnih migrantov iz smeri Šentilja in Pesnice.

Centralni kraji

V Svečinskih goricaah so se izoblikovale centralne vasi Zg. Kungota, Pesnice in Šentilj ter subcentrala vas Svečina. Za vse centralne kraje je značilno priseljevanje in močna novogradnja. Novogradnja je zaostala v Šentilju, kjer dosedaj ni bila določena trasa za novo hitro cesto in niso izdajali gradbenih dovoljenj. V bistvu se bodo naselja razvila, zlasti Pesnica zaradi bližine Maribora in ugodnih komunikacij, v spalna naselja. Do sedaj so ti kraji še slabo opremljeni; slabe so obrtne usluge, oskrba splošno je slaba infrastruktura. Zelo se čuti gravitacijska moč Maribora, saj ljudje opravljajo vse večje nakupe v Mariboru. Industrija v teh krajih ni odpirala svojih obratov, le v Šentilju ima DO Talis Maribor svoj obrat za žgane pijače.

Viri in literatura

1. B. Belec: Ljutomersko-Ormoške gorice. Založba Obzorja Maribor 1968
2. B. Belec: Vinogradništvo kot dejavnik prostorske preobrazbe v Sloveniji. ČZN (XLIV) letnik 1973. Prvi zvezek. Maribor 1973
3. V. Bračič: Vinorodne Haloze. Založba Obzorja. Maribor 1967
4. V. Kokole: Centralni kraji v SR Sloveniji. SAZU Geografski zbornik. Ljubljana 1971
5. V. Klemenčič: Prostorska diferencijacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva. SAZU Geografski zbornik. Ljubljana 1971
6. M. Klemenčič: Socialni prelog v SR Sloveniji. Geografski vestnik XLVII 1975. Ljubljana 1975
7. B. Kert: Vinogradniška pokrajina vzhodnih Mariborskih goric. Geografski vestnik. Ljubljana 1957
8. J. Medved: Vpliv socialnih dejavnikov na izrabo zemljišč. Geographica Slovenica. Ljubljana 1974
9. M. Pak: Oskrba kot predmet geografskega proučevanja. Geografski vestnik XLIX. Ljubljana 1977
10. A. Ramovž: Poročilo h petrografski karti občine Maribor - K. Ljubljana 1958
11. J. Sölch: Die Windeschen Bühel. Mitt. der Geograf. Gesellschaft. Band 62, Nr. 5,6. Wien 1919
12. F. Šilih: Naravni viri in izraba tal v Svečinskih goricah. Geografski obzornik XIX/1 1972. Ljubljana 1972
13. K I S : Kmetijsko gozdarsko rajoniranje v okraju Maribor. Elaborat o rajoniranju v občinah Maribor Košaki-zahodni del, Šentilj - zahodni del. KIS - izpostava za sadjarstvo in vinarstvo. Maribor 1958
14. Popis prebivalstva in stanovanj v l. 1971, Beograd 1973 (VIII in XI), Beograd 1974 (XII)
15. Kartiranje in anketiranje na terenu julija in avgusta 1977
16. Ekonomski center Maribor. Prebivalstvo po naseljih od leta 1869 do 1966. Maribor 1966.

POSEBNOSTI REGIONALIZACIJE V DRAVSKI DOLINI S POSEBNIM VIDIKOM
NA OBČINO RADLJE OB DRAVI

Vprašanje rajonizacije oziroma geografsko pravilneje regionalizacije je v slovenski strokovni literaturi s teoretične strani že dokaj pojasnjeno. Poseben doprinos je Ilešičev traktat o problemu geografske regionalizacije ob primeru Slovenije (1). Važno dopolnilo je tudi njegova obsežnejša analiza regionalnih razlik v družbenogeografski strukturi Slovenije (5). V povojni, zlasti še v novejši geografski literaturi imamo več koristnih člankov in stvarnih vzpodbud v zvezi s kriteriji regionalizacije (2,3). Izoblikovalo se je stališče, da je iz geografskega aspekta vodilni kriterij kompleksnost pokrajine, ki se kaže v fiziognomični pokrajinski tipologiji ali v gospodarsko funkcijski regionalizaciji. Čeprav imata obe vrsti regionalizacije tudi določene slabosti, sta zaradi odločujočega kompleksnega značaja analize geografsko še najbolj uporabljivi. Takšne regije so realne, izluščimo jih na osnovi dejanskih razmer ter zato nakazujejo stvarni odraz gospodarskega ali družbenogospodarskega kompleksnega razvoja v konkretni geografski pokrajini.

Takšni regionalizaciji se seveda vedno ne krijeta v celoti z vsakokratno upravno administrativno razdelitvijo ali s historičnimi pokrajinskimi relikti, recimo pri prejšnjih okrajih ali pri sedanjih občinah, čeprav se obseg današnjih slovenskih občin v mnogočem prilagaja gospodarski funkciji regij. V stvarnem gospodarskem in družbenopolitičnem razvoju se pa nujno modificirajo. Zelo važno vlogo imajo pri tem mobilni, spremenljivi družbeni elementi, tako dnevno pretakaje delovne sile, podrobnejša razmejitev gravitacijskih območij in prometno transportna mreža. Glede vsega tega obstojajo v nekaterih občinah določena kolebanja. Vsakokratno geografsko regionalizacijo na eni ter administrativno konfiguracijo na drugi strani motijo labilna, gravitacijsko prehodna področja. Primer takšnega nihanja prometno

gravitacijskega območja, ki se kaže v pretakanju dnevne delovne sile v različne smeri, v različno intenzivnem razvoju gospodarstva ali pa v negibnosti podedovane gospodarske strukture, je v Zgornji Dravski dolini in še posebej v občini Radlje ob Dravi.

Pričujoči prispevek ne želi razpravljati o vprašanju in problematiki rajonizacije v Dravski dolini teoretično, poskuša le ugotoviti, v čem se kažeta prehodnost in prepletenost določenih elementov naravne in gospodarske funkcije ter kakšni problemi izhajajo iz tega. Povojni gospodarski in infrastrukturni razvoj občine Radlje in Dravi je tipičen primer križanja gravitacijskih tokov in smeri, ki se v različnih fazah razvoja in v spremenjenih družbenopolitičnih pogojih odraža različno. Dokaj stabilni naravnogeografski pogoji se ob spremenjenih družbenopolitičnih in upravno administrativnih tendencah po funkciji različno uveljavljajo. Naša analitična razglabljanja naj izhajajo iz dejanske, kompleksne funkcije, ali drugače rečeno iz prave gospodarskogeografske regionalizacije. Mnenja smo, da je proučevanje raznolikih, včasih zapletenih značilnosti v regionalni družbenogospodarski sestavi pokrajine tudi geografsko zanimivo.

Vprašanje regionalizacije je še vedno aktualno, ne teoretično, temveč v dani družbenopolitični stvarnosti. Prepletenost regionalnih razlik je povzročila v konceptu družbenogeografskega razvoja tega dela Severovzhodne Slovenije določene probleme. Med drugim je bilo to opazno tudi v naporih in prizadevanjih vodilnih občinskih predstavnikov, ki so vztrajali na razvoju lastnih gospodarskih virov in sil na eni strani, ter v premalo mobilnih izvenobčinskih administrativnih in centralistično usmerjenih težnjah na drugi strani. Zgornja Dravska dolina, ki zajema večji del občine, je bila pri tem še posebej tangirana.

Pokrajinsko fiziognomska regionalizacija Dravske doline je dokaj stabilna, homogena in splošno znana. V zvezi z nakazanimi nalozami in problematiko je za nas mnogo bolj zgovorna in zanimivejša

gospodarsko funkcijsko oziroma gospodarskogeografska regionalizacija. V razliko od prejšnje je bolj dinamična in problem-sko bogatejša. Regionalizacijo višje stopnje poznamo iz Ilešičeve razčlenitve Severovzhodne Slovenije. Toda če želimo pojasniti določene težave in probleme, ki jih nakazuje dejanski razvoj regije, je potrebno odkriti še podrobnejšo regionalno razčlenitev. Čim bolj se razvijata v regiji v zvezi z deagrarizacijo in urbanizacijo gospodarski potencial in gospodarsko prometna cirkulacija, tem bolj prihaja do veljave kriterij gravitacije, zato ni odveč, da spoznamo regionalizacijo tudi na nižji stopnji.

Kot je znano, je celotna Dravska dolina sestavni del Podravske ali Mariborske makroregije. V njej se stikata dve večji, po homogenosti in funkciji dokaj evidentni regionalni enoti, submezoregija Tgor. Dravske doline, ki je skupno z dravograjskim sovodjem naslonjena in prometno funkcijsko navezana na sosednji submezoregiji v Mežiški in Mislinjski dolini, ter submezoregija Spodnje Dravske doline, ki je prometno gravitacijsko in funkcijsko povezana z mariborsko mezoregijo Srednjega Podravja. Čeprav je v celotni Dravski dolini prometno funkcijsko enotna naravna prometna žila vzdolž Drave ter v njej prevladujoče deluje novejša hidroenergetska vloga, jo smemo glede na notranjo diferenciacijo razdeliti v dva longitudinalno ležeča regionalna dela.

Ozemlje občine Radlje ob Dravi leži na prehodu obeh imenovanih obdravskih submezoregij. Meja med obema, proti vzhodu in zahodu usmerjenima regionalnima področjema je natančneje težje ugotovljiva, saj je odvisna od večjega ali manjšega gravitacijskega potenciala obeh sosednjih gospodarsko gravitacijskih središč oziroma področij, ter je zato labilna. V novejših raziskavah razvoja kulturne pokrajine v Dravski dolini smo odkrili vmesni labilni pas ob črti, ki gre meridionalno od Ribnice na Poh., čez Podvelko na Kozjak (8). V njem se prepletajo lokalne gravitacijske poteze. Vzhodno od te črte ali bolje od tega pasu, ki prostorsko ni natančno definiran, težijo krajevna skupnost

Ribnica na Poh. (večji del Ribnice in Hudega kota ter Josipdol), dalje večji del krajevne skupnosti Podvelka, Lehen, Rdeči breg, Janževski vrh, Kozji vrh, Brezno in Brezni vrh) ter celotna krajevna skupnost Ožbalt z obema Kaplama in Vurmatom v gravitacijsko področje Spod. Dravske doline in z njo vred k ožjemu mariborskemu gospodarskemu področju. Kakor je razvidno tudi iz grafične priloge, spadajo zahodno od imenovanega prehodnega pasu k dravograjsko-ravensko-slovenjgraškemu gravitacijskemu področju celotne krajevne skupnosti Radlje-Vuhred, Muta in Vuzenica ter manjši zahodni del krajevne skupnosti Ribnica na Poh. (zahodni del Ribnice in Hudega kota) ter krajevne skupnosti Podvelka) kraji Vas, Radelca, Remšnik). Skladno s tem se v vsakdanji govorici pogosto uporablja na vzhodni regionalni del občine ljudsko ime "spodnji kraji", s čemer se razumevajo v celoti kraji krajevne skupnosti Ožbalt in vzhodnega dela krajevne skupnosti Podvelka. Z imenom "zgornji kraji" se razumeva ostali, večji zahodni del občine (4,9).

Iz "spodnjih krajev" je usmerjena dnevna delovna sila v večjem delu v industrijska središča Spod. Dravske doline in še bolj sosednje mariborske submazoregije, v gospodarskih središčih v Zgor. Dravski dolini je zaposlen le manjši del vozačev (9). Še močnejše je odhajanje dijakov od Brezna in Podvelke proti Rušam in Mariboru in od Remšnika, Vasi in Vuhreda proti Ravnam in Slovenj Gradcu, kjer obiskujejo šole druge stopnje. Pri večjih nakupih, v zdravstvenih in kulturnih potrebah je meja jasnejša, nihanje gravitacijskih tendenc med "zgornjimi" in "spodnjimi" kraji je opredeljeno z že dokaj evidentnim pasom. Obmejni svet Kozjaka, Ribniško-Iehensko podolje in hribovito dravsko predgorje Janževskega vrha in Rdečega brega obenem z Brezensko sotesko so prometno gospodarsko in funkcijsko nagnjeni k mariborski submezoregiji (8). Na selniškem in ruško-lovrenškem področju se naseljujejo mnogi krajanji iz depopulacijskih področij obeh Kapel, Ožbalta, Vurmata in Rdečega brega.

Dnevno pretakanje delovne sile v obe divergentni smeri v Dravski dolini oziroma v obeh njenih submezoregijah omogoča njena

izrazita prehodna tranzitna lega (1,5,8). Tako v preteklosti kot danes je po funkciji eden najmarkantnejših in pokrajinskih elementov. Z njo se je okoriščala pred vojno tranzitno pomembna koroška železniška proga, danes pa zlasti po intenziteti in posledicah mnogo važnejša severna obdravska cestna magistrala. Odprtost pokrajine proti vzhodu in zahodu ter zaprtost proti jugu je omogočala tudi oscilacijo historične in administrativne razdelitve (6,8). V določenih zgodovinskih fazah se je enkrat čutil večji vpliv zahodne "koroške" strani, drugič zopet vzhodne, "štajerske" strani.

V srednjem veku je Koroška dolgo vključevala še celotno Zgornjo Dravsko dolino. Njena skrajna vzhodna meja se je ustavila v spodnjem delu Brezenske soteske. Šele od sredine 12.st. dalje sledimo umiku koroško-štajerske deželne meje daleč proti zahodu za današnjo Muto, dokler se ne ustavi na vzhodnem robu današnje dravograjske občine v Trbonjski soteski med Vratmi in Kozjim vrhom ob izlivu Velke. V 30 letih po prvi vojni sledimo ponovno krepitvi koroške tradicije. Po zadnji takratni administrativni razdelitvi so pripadale dravograjskemu okraju (srežu) vse takratne občine v Zgornji Dravski dolini (Muta, Vuzenica, Vuhred, Marenberg, Ribnica, Podvelka, Remšnik in Brezno - glej Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937). Kratkotrajna nemška okupacija je zopet rehabilitirala iz Avstroogrške podedovano staro deželno mejo pri Murenhofu. Danes smo priča kot rezultat hitrejšega vsestranskega razvoja in okrepljene gospodarsko-kulturne funkcije dravograjsko-ravenskega ali mežiškega gospodarsko gravitacijskega področja ponovno okrepitev "koroške" komponente, tokrat ne samo administrativno, temveč tudi v kompleksnejši regionalni zavesti. Samostojna gospodarska funkcija tega področja se je v tem času tako okrepila, da se je začela uveljavljati v slovenskem prostoru kot samostojna regionalna individualnost v koroški regiji".

Aspiracije gospodarsko močnejšega mežiško-mislinjskega gravitacijskega področja se ne čuti v Zgor. Dravski dolini in s tem

tudi v radeljski občini le v zaposlitveni atraktivnosti, saj gre v Dravograd, na Otiški vrh in Ravne močan tok dnevnih migrantov, temveč tudi v prodiranju koroškega pokrajinskega čuta. Ob ohranitvi vzhodno koroškega dialekta, podobnem tehničnem razvoju v primarni in sekundarni dejavnosti kot v koroški regiji, ob podobnem kulturnem ponašanju ter slični krajinski podobi se z močnejšim gospodarsko kulturnim vplivom dogaja danes ponovna "rekarintizacija" Zgor. Dravske doline. Kot sociopsihološki pojav je seveda kompleksnejše narave in ga le na osnovi učinkovanja zaposlovanja velikega dela delovne sile v koroških submezoregijah ter tesnejše povezanosti z njima ne moremo v celoti zadovoljivo pojasniti. Pojav "rekarintizacije" zahteva poglobljeno in celovitejšo analizo.

Prehodnost Dravske doline je vidna tudi v močni longitudinalni razvitosti in intenziteti rednega javnega prometa. Na obeh koncih se debelina rednih avtobusnih linij krepita, in to od Vuhreda proti Radljam na zahodu in od Ožbalta dalje proti Mariboru na vzhodu, medtem ko se vmes med Podvelko in Ožbaltom tanjša. Radeljski prelaz, edini pomembnejši prehod čez Dravsko obmejno hribovje, ki priteguje promet z avstrijske strani v Dravsko dolino, njeno tranzitno prehodno značilnost še še okrepi.

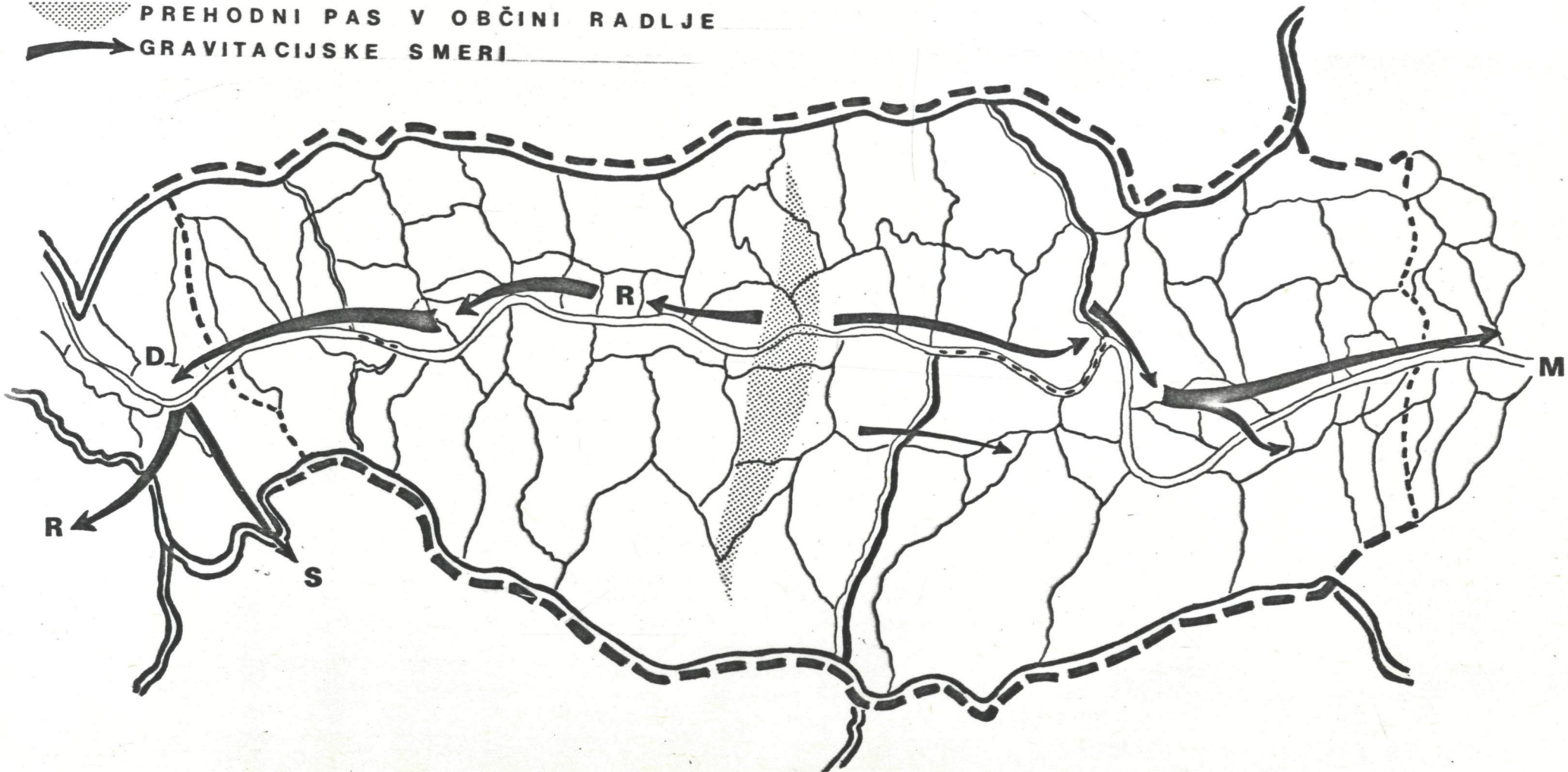
Eden od spremljajočih pojavov v povejnem razvoju je tudi vključitev radeljske občine v koroško regionalno področje oziroma v koroško regionalno skupnost v razliko od podravske regionalne skupnosti (6). Proces "pokoroščanja" ali bolje vključevanja občine Radlje v koroško regijo ni bil zaradi njene izrazite periferne lege ter odprtosti proti Mariboru revolucionarno hiter. Še leta 1969 referenti o razvitosti koroške regije in o prometno turističnih značilnosti koroške regije na srečanju slovenskih geografov na Ravnah radeljsko občino izpuščajo. Mnogo močnejše se uveljavlja proces povezovanja vseh štirih občin od začetka 70 tih let.

Obe regionalni skupnosti sta v Dravski dolini prisotni v dnevnih informacijah, v dogovarjanju in planiranju v konkretnih gospodarskih in družbenopolitičnih vprašanjih ter v urbanističnem načrtovanju. Po takšni regionalizaciji je Zgornja Dravska doli-

- OBSEG DRAVSKE DOLINE
- - - - - PREHODNI PAS DRAVSKE DOLINE
- ~ MEJE OBČIN
- ▨ PREHODNI PAS V OBČINI RADLJE
- GRAVITACIJSKE SMERI

DRAVSKA DOLINA

Merilo = 1:200000

na in z njo vred radeljska občina bližja ostalim trem koroškim občinam. Po svoji legi in fiziognomiji, po reliefni oblikovitosti, visoki gozdnatosti ter oblikovanju regionalne in družbeno-geografske strukture pa ni bistveno drugačna od Spodnje Dravske doline, ki je kot del mariborske občine ostala v sklopu podravske regionalne skupnosti. Po zunanjih znakih, ekološko in strukturno je radeljska občina bolj "podravska" kot sta npr. lenarška ali slovenskobistriška občina, ki sta v sklopu podravskega regionalnega področja, pa sta ekološko in tudi strukturno že subpanonski, da ne govorimo o ptujski ali ormoški občini. Vsiljuje se vprašanje, kaj opravičuje takšno radelitev Dravske doline. Koliko so subpanonske občine regionalno bolj "podravske" kot npr. občina Radlje ob Dravi?

Odločilno za vključitev Spodnje Dravske doline v "podravsko" regionalno skupnost je vsekakor bližina močnega mariborskega gravitacijskega središča, odprtost pokrajine proti vzhodu in dejstvo, da je bila v dobi fužinarske dejavnosti ter prehajanja fevdalne veleposesti v meščansko kapitalistično tržno gospodarstvo in v dobi uvajanja železnice in prve industrializacije vse do konca prve svetovne vojne mnogo bližja slovenskemu delu Štajerske. Pri tem je atribut "podravski" bolj fiktiven, lahko bi bil tudi drugačen. Njegova prizadevanja segajo po različnih tipalkah še v radeljsko občino, čeprav je ta tesneje navezana na koroško gravitacijsko področje. Ta dvojna usmerjenost občine "na prepihu", s tranzitno periferno lego, je bila dolgo časa eden od manj mobilnih dejavnikov v novejšem razvoju občine, tako da so domačini šaljivo pravili, da leži "na 38.vzporedniku". Poglejmo, ali je kaj stvarnega v tem!

Počasna rast občine kot odraz takšne lege je bila v prvi, daljši fazi pvojnega razvoja, v času prevladujočih upravno centralističnih teženj in monocentrično usmerjenega razvoja. Tako republiški kakor sosednji razvitejši občinski upravno-politični forumi so se za hitrejši razvoj radeljske občine manj zavzeto zanimali. Kljub naravnemu bogastvu je bila občina Radlje ob Dravi po narodnem dohodku dolgo časa precej na dnu lestvice slovenskih občin. Obstoje

okrajev in nekaj časa oblasti z lastnimi sedeži posameznih družbenogospodarskih in političnih organizacij ni deloval dovolj vzpodbudno na večja vlaganja v gospodarstvo radeljske občine. Na počasno rast sta vplivala tudi dediščina preteklosti in pomanjkanje lastnega, močnejše razvitega središča.

Radeljska občina je bogata s surovinami, lesom, gradbenim materialom, direktno transportno in indirektno hidroenergetsko silo ter ugodnimi pogoji za živinorejo. Večinoma so obstojali v sekundarnih dejavnostih le manjši lesnožagarski in polfinalni lesnopredelovalni obrati. Ne samo, da niso nastali novi, večji obrati, zamrli so celo nekateri prejšnji obrati. Opuščena je bila v tem času večja industrijska žaga v Vuzenici, druga podobna v Vuhredu, opuščen je bil lesnožagarski in predelovalni obrat v Radljah, z veliko težavo je delal polfinalni lesno predelovalni obrat v Podvelki. Opuščena je bila strojarna in usnjarna v Radljah, ki so bile znane že v 18. in potem v 19. stol. kot usnjarsko središče v Dravski dolini. Marenberški okraj je bil takrat med vsemi okraji na slovenskem Štajerskem po živinskem fondu na povprečno domačijo na prvem mestu. V stalnih težavah je bila tovarna lesovine in lepenke v pPodvelki, podobno kamnolomom granita v Josipdolu. Vsi ti obrati bi bili ob večjem stvarnem zanimanju izvenobčinskih faktorjev osnova za hitrejšo industrijsko rast, zlasti še, v lesni in gradbeni industriji. Tako pa je našel lesno predelovalni gigant Marles lokacijo na skrajnem vzhodnem robu Dravske doline, na drugem skrajnem zahodnem robu na Otiškem vrhu pa industrijsko kemična obdelava lesa ter tovarna ivernih plošč s centralnim lesnim skladiščem. Tudi železarstvo na Muti je več ali manj stagniralo ter živelo od tradicije. Takratni usmerjevalci gospodarstva takšnih obratov niso dovolj podpirali v smeri modernizacije.

Centralistično vodeno gospodarstvo s sedeži izven radeljske občine, v Mariboru, na Ravnah in v Slovenj Gradcu ni dovolj vzpodbujalo k hitrejšemu razvoju lesne in gradbene industrije, za kateri so v občini dobri pogoji. Takšen razvoj spremlja razdelitev občine tudi v gospodarjenju z gozdovi na dve večji teritorialni

področji, na Gozdno gospodarstvo Maribor in Gozdno gospodarstvo Slovenj Gradec. Meja med obema je do danes ostala ista in potekala po sredini občine, od Hudega kota na Ribniškem čez Zgornjo Orlico in Podvelko na Remšnik. Takšna razdelitev ni pritegnila samo uprave, temveč tudi industrijsko predelovalni razvoj lesa. Napori občine, da bi dobila enotno gozdno gospodarstvo za lastno obsežno gozdno področje, so bili zaman. Podobno razdelitev opazimo tudi v tovornem kot v potniškem avtoprometu in še kje drugje. Javni promet v Dravski dolini si delita osrednje koroško prevozno podjetje Viator na Prevaljah in Avtobusni promet v Mariboru.

Takšen razvoj je trajal v občini Radlje vse do začetkov 70 tih let. Podobno kot v občini je bil razvoj tudi v samih Radljah, ki so zato tudi v demografskem pogledu le počasi naraščale. Izjemo predstavlja razvoj muškega železarstva, ki je bilo za Ravnanami največja tovrstna gospodarska panoga v Zgor. Podravju. V Vuzenici je sicer nastala nova livarna, česar pa ne moremo pripisati toliko izven-občinskim vlaganjem, temveč bolj lastnim vzpodbudam ozir. objektivnim nujnostim zaradi pogostega poplavljanja starega obrata na Spod. Muti po hudourniški Bistrici, še zlasti po izgradnji vuhreške elektrarne. V primeri z Muto se je ravenska železarna neprimerno bolj modernizirala in razširila.

V tem obdobju so nastale tri velike hidrocentrale, s čimer je Drava na radeljskem sektorju 100 % izkoriščena. Za izgradnjo pa so bile merodajne splošno slovenske republiške potrebe. Sama gradnja je res dvignila narodni dohodek v občini, toda le kratkotrajno in bolj fiktivno. Kmalu po izgradnji je narodni dohodek v občini močno nazadoval. Za gospodarstvo občine so bile hidrocentrale velikega pomena v samem času gradnje zaradi velike koncentracije delavcev, zaradi izgradnje vzporednih objektov družbenega standarda in kot vzpodbuda hitrejšemu praznjenju hribovskih naselij na Kozjaku in Pohorju. To je do neke mere odmaknilo reševanje osnovnih problemov. Industrializacija

je zahtevala vlaganja le v dolinskih krajih, za hribovite predele pa ni bilo sredstev.

Ves ta čas se je čutila perifernost in prehodnost občine tudi v razvoju infrastrukture, zlasti v počasni izgradnji cestnega omrežja. Izgradnja cestne magistrale, ki je sledila elektrarnam, še ni našla obvoznice, da bi se rešila historično podedovanega ozkega grla skozi same Radlje. Edina cestna zveza z Avstrijo čez Radelj še danes ni modernizirana. Razvoj trgovine, gostinstva in turizma ohranja rahitični podrejeni značaj. Dušijo jih finančno neprimerno iniciativnejši izvenobčinski in regionalni obrati. Veletrgovina je ostala izven občine v Mariboru, Celju, na Ravnah. Takšno zastajanje vidimo tudi v turizmu, za kar so v občini gotovo dobri naravni pogoji. Občina ni mogla sama razviti zimsko športnega in stacionarnega turizma na Ribniškem Pohorju. Inicijativa za razmah Kop, velikega turističnega centra na vrhu Zahodnega Pohorja je pripadla Slovenj Gradcu; težave so bile za ohranitev Ribniške koče, ki je bila predmet dolgotrajnih naporov. Mnogo obetajoči rekreacijski objekt Karavaning na mučki Dobravi se nikako ni mogel trdno razviti.

Tudi na področju družbenega in kulturnega, izobraževalnega in zdravstvenega razvoja je občina Radlje ostala v okviru sosednjih občin, to je koroškega regionalnega področja, tako npr. izpostava strokovne službe regionalne zdravstvene skupnosti Ravne ali izpostava skupnosti zaposlovanja Dravograd. V to obdobje sodi dokaj enostransko mnenje o bogastvu radeljske občine in zaradi tega o neosnovanosti zahtev po njeni uvrstitvi med manj razvite slovenske občine celo v nekaterih republiških krogih. Argumenti, da je občina bogata, ker ima obsežne in visoko kvalitetne gozdove, velike hidrocentrale, dober gradbeni material ter obsežne zelene površine za rejo živine, v takratni gospodarski politiki niso bili dovolj prepričevalni. Res da so na njenem ozemlju velike elektrarne v Vuzeni, Vuhredu in Ožbaltu, toda skupno zaposlujejo le okoli 140 ljudi, od tega prebiva velik del izven občine. Res da je radeljska občina z okoli 69 % gozdnih površin,

v veliki večini visokega gozda, med vodilnimi slovenskimi občinami, toda od vsega tega ostane doma zaradi predelovanja tega lesa v sosednjih občinah le skromnejši del dohodka. Mehanizacija sečnje in transporta stalno zmanjšuje število gozdnih delavcev. Res da je na Radeljskem mnogo dobrih zelenih površin, toda njih velik del je v stanju zaraščanja, agrarno prebivalstvo pa je v procesu naglega preslojevanja. Zaradi vsega tega in zaradi prevzete šibke dediščine občina ni zmogla večjih investicij, njen razvoj je bil relativno mnogo počasnejši kot v sosednjih občinah. To se je odražalo tudi v nazadovanju prebivalstva. Medtem ko so v desetletju 1961-1971 ostale sosednje občine napredovale, je Radeljska občina nazadovala. Prebivalstvo je v tem času napredovalo v občini Ravne za 9,5 %, Slovenj Gradec za 9,3 %, Dravograd za 7 % in Maribor brez mesta za 5,4 %, v občini Radlje pa se je zmanjšalo za 3,5 %. Dolgo je bilo treba dokazovati, da je naravno bogastvo le enostransko in za njen razvoj v taki obliki le relativnega pomena.

Označena počasna rast občine je rezultat štirih osnovnih dejavnikov: posebnosti in značilnosti regionalizacije, ki se indirektno odražajo nemobilno, takratna manj iniciativna monocentrično in centralistično usmerjena upravno gospodarska politika, šibka dediščina razvitosti iz predvijne dobe in pomanjkanje atraktivnejšega mikroregionalnega središča v občini.

Hitrejši razvoj občine, ki smo mu priča v zadnjem desetletju, je plod živahnejše, gibljivejše in iniciativnejše splošne gospodarske politike ter uveljavljanja samoupravno solidarnostnih odnosov ter vse močnejšega naslanjanja na lastne vire in družbeno politične nosilce. Pri tem vzpodbudno vpliva tudi Zakon o pospeševanju skladnejšega regionalnega razvoja v SRS leta 1975, ki se med drugim tiče tudi obmejnih področij (7). Napori domačih dejavnikov so naravnani zlasti v smeri predelovanja lastnih resursov, hitrejše industrializacije osrednje doline ter večjih naporov za sanacijo višinskih kmetij. Takšen razvoj je terjala tudi zaskrbljujoča hitra deagrarizacija v hribovitih predelih, zlasti še v vsem obmejnem pasu. Ob vsem tem pa je treba

omeniti, da se akterji takšnega občinskega razvoja še vedno srečavajo s "preživelim mnenjem o "bogastvu" radeljske občine.

Ugodne spremembe spremenjenih družbenopolitičnih prizadevanj se pokažejo najprej v izgradnji finančno predelovalne lesne industrije v Vuhredu in Radljah, v sanaciji in preusmeritvi lesnoindustrijskega podjetja v Podvelki, v popolni preusmeritvi proizvodnje v stalno deficitarni tovarni lesovine in lepenke v Podvelki ter v prehodu manjših obrtno mehaničnih podjetij na industrijsko proizvodnjo, npr. tovarne konfekcije Okus v Radljah in Kroj v Vuzenici. Podobno prerasteta gradbena industrija in kovinska industrija-Stroj v Radljah. Primer takšnega razvoja je nova centralna gramoznica in betonarna v Št. Vidu pri Vuzenici. Največji napredek pa vidimo v modernizaciji in znatnem povečanju mučke železarne, v njeni preusmeritvi v kovinsko predelovalno smer. Na Mučki Dobravi zraste v tem času velik obrat Gorenje-Muta, tovarna poljedelske mehanizacije in livarskih izdelkov. Pri tem velja poudariti, da do nastanka tega velikega obrata, drugega največjega v občini, ni prišlo toliko z znatnejšimi vlaganji od zunaj, s strani Gorenja, temveč bolj z njegovimi inventivnimi sredstvi, s kadrovsko trgovsko reorganizacijo ter več ali manj z lastnimi sredstvi Mute. Primer nastanka nove tovarne s povsem lastnimi finančnimi sredstvi je novo, manjše podjetje za pnevmatične izdelke Hypos na Spod. Gortini. Njen začetek so omogočila vlaganja domačih delavcev zdomcev. Pred realizacijo je izgradnja novega, večjega obrata kovinske industrije na Zgor. Muti.

K novejšemu, hitrejšemu razvoju občine je prispevalo tudi večje zanimanje širših regionalnih, mariborskih in republiških dejavnikov v zvezi z vse težjimi posledicami naglega preslojevanja in praznenja še agrarnega hribovitega sveta, zlasti v neposrednem obmejnem zaledju na področju obeh Kapel, Remšnika, Radelce, Branika in Pernic-Mlak ter v notranjosti Pohorja, predvsem na področju Planine in Sv. Primoža na Poh.. Skladno

s tem opazimo napredek infrastrukture, v izgradnji in modernizaciji cest Radlje-Radelj, Ožbalt-Kapla, Brezno-Remšnik, obvoznice Vuhred-Ribnica-Lehen-Podvelka, dalje v elektrifikaciji in zaščišinskih kmetij, pri reguliranju hudourniških potokov, nastanku velike ribogojnice mariborskega Agrokombinata na Spod. Muti ter na daljnem izgrajevanju gozdnih ceste in gozdnih gospodarstev (GG).

Hitrejši razvoj je viden tudi na izobrazbenem kulturnem področju. Uspeh lastnih družbenopolitičnih naporov le nastanek lokalne, občinske radiodajne postaje v Radljah, so pogosta srečanja in razstave umetnikov in slikarskih del v Radljah, na Muti in v Ribnici. Precej pomeni za občino realizacija stare želje v usmerjenem izobraževanju z ustanovitvijo kovinarske poklicne šole na Muti, kar ni šlo lahko, ker obstoja podobna centralna šola na Ravnah. Za afirmacijo občinskih naporov po hitrejšem razvoju vzpodbudno vpliva tudi občinski praznik, ki ga vsako leto slavijo v drugem kraju občine ob priliki otvoritve kakšnega pomembnejšega javnega gospodarskega ali družbenega objekta.

Takšen vsestranski hitrejši razvoj je precej dvignil narodni dohodek. Od 56. mesta, na katerem je bila občina dalj časa, se je dvignil leta 1975 na 51. in lani na 45. mesto. S tem se je močno približal dohodku dravograjske in deloma slovenjgraške občine. Nazadovanje prebivalstva v občini se je ustavilo. Takšen kompleksen razvoj pojasnjuje tudi novejša odločitev izgradnje obvoznice glavne cestne magistrale po južnem robu Radeljskega polja. Zmagala je teza domačinov, zlasti še zahteva kmetijskega kombinata, ohraniti nedotaknjen edini in največji agrarni družbeni kompleks v občini pred prvotnim načrtom izvenobčinskih načrtovalcev, ki so podpirali traso obvoznice po bližnjici kar sredi Radeljskega polja.

Novejša gospodarska rast občine kaže težnje razbiti mit o legi občine "na 38. vzporedniku". Negativne posledice periferne, prehodne regionalne lege se vse manj čutijo v razvoju sekundarnih dejavnosti, bolj pa v terciarnih dejavnostih. Tako npr. so

grosistična trgovska podjetja še vedno izven občine. Zelo počasen je razvoj gostinstva in turizma. Tu se posebnosti regionalizacije nadaljujejo še iz prve faze razvoja. Nikakor se še ni Radeljčanom posrečilo ustvariti enotnega Gozdnega gospodarstva in enotne, močne lesno finalne industrije v občini. Les, kot najosnovnejše njeno naravno bogastvo s kapaciteto 120 000 m³ sečnje na leto se še vedno v veliki meri predeluje izven občine.

Srednjeročni in policentrični razvoj republike kaže, da je radeljska občina v zadnjih letih hitreje napredovala od republiškega povprečja, nič manj tudi od dravograjskega ali slovenjgraškega področja. Novejši razvoj občine kaže, da lahko dohiti tudi ostalo koroško regionalno področje. Po mnenju domačinov so možnosti za to do neke mere celo boljše kot v sosednji Mežiški dolini, kjer so industrijski obrati in stanovanjska izgradnja prostorsko že precej omejeni. V regionalizaciji občine pa je ob vsem tem še vedno čutiti razlike med "zgornjimi" in "spodnjimi" kraji, zlasti kar se tiče dnevnega odhajanja zaposlencev, stalnega zadovoljevanja preskrbe in stalnega odseljevanja. Kljub temu smemo reči glede na celoten novejši razvoj v Zgor. Dravski dolini, da bi bil še polasnejši, če ne bi bilo samostojne občine Radlje ob Dravi. Koroško regionalno področje na eni ter podravske regionalno področje na drugi strani bi bila še vedno potencialni zaviralni faktor v hitrejši izgradnji radeljskega gospodarstva.

Na osnovi vsega špovedanega lahko sklenemo. Posebnosti regionalizacije Dravske doline, zlasti še radeljske občine, ki se odražajo v tranzitni, prehodni, periferni in obmejni legi, na prepihu med dvema mnogo močnejšima gravitacijskima področjema, se funkcionalno kažejo v posameznih obdobjih različno. V prvi fazi razvoja po osvoboditvi vse do konca 60 tih let ne pospešujejo hitrejšega razvoja občine, čeprav je ta zelo bogata na surovinah in vodni energiji in tudi kmetijske površine niso ravno skromne. Poljedelska gostota občine v slovenskem merilu ni neugodna, delež živinorejske zemlje je razmeroma visok.

Dejstvo pa je, da prevzeta dediščina skromnih neagrarnih dejavnosti ni mogla ob šibki družbeni intervenciji dovolj hitro razvijati z izjemo vodne energije tudi ostalo naravno bogastvo regije. Ob obstoju več ali manj centralistično, monocentrično usmerjene gospodarske politike so označene posebnosti regionalizacije indirektno vplivale na počasnejšo gospodarsko rast regije, zlasti še v njej ležeče občine Radlje ob Dravi.

S spremenjenimi družbenopolitičnimi aspiracijami in večjim zanimanjem širše slovenske javnosti za široko problematiko obmejnih krajev in manj razvitih občin ima v 70 tih letih prejšnja zaviralna funkcija, izhajajoča iz posebnosti regionalizacije, vse manjši pomen. Večji in bolj sproščeni napor lastnih, to je občinskih dejavnikov, ter širših regionalnih subjektov za problematiko nerazvitih in obmejnih krajev ter za hitrejšo rast na osnovi izkoriščanja lastnih virov kažejo viden uspeh. S spremenjenimi družbenopolitičnimi prizadevanji se spreminja tudi vrednotenje danih naravnih in geografskih pogojev, med njimi posebnosti regionalizacije ter prevzete dediščine. V nadvse vsekakor prejšnje uveljavljanje sosednjih, mnogo močnejših gravitacijskih regionalnih središč še čuti, tako v počasnejšem razvoju terciarnih dejavnosti in infrastrukture. V globalnem občinskem in regionalnem pogledu pa se ob novi samoupravni solidarnostni in policentrični družbenogospodarski politiki posebnosti regionalizacije drugače odražajo kot v prvi, daljši povojni fazi razvoja. Današnja hitrejša rast občine negira absolutiziranje oziroma prejšnje potencirano povdarjanje periferne, prehodne in obmejne lege občine kot šibke osnove za hitrejši razvoj. Kronološko različen razvoj občine nasprotuje ob nespremenjeni regionalizaciji pa ob drugačnem vrednotenju determinističnemu razumevanju ozir. tolmačenju njenih posebnosti, tako načelno kot praktično.

Literatura in gradivo

1. Svetozar Ilešič: Problemi geografske rajonizacije ob primeru Slovenije, Geograf. vestnik ~~XXIX-XXX~~, 1957/8, Ljubljana 1958
2. Ivan Gams: Problematika regionalizacija Dolenjske in Bele Krajine, Geograf. vestnik ~~XXXI~~, 1959, Ljubljana 1959
3. Svetozar Ilešič: Geografska regionalizacija Jugoslavije, Geograf. vestnik, ~~XXXIII~~, 1961, Ljubljana 1961
4. Urbanistični projekt Radelj, I., Maribor 1963
5. Svetozar Ilešič: Regionalne razlike v družbenogeografski strukturi SR Slovenije, Geograf. vestnik XL, 1968, Ljubljana 1968
6. Jugovzhodna Koroška, Ljubljana - 1970 - Vloga koroške regije v slovenskem prostoru (Svetozar Ilešič), str. 9 - 25)
7. Vladimir Bračič: Poizkus opredelitve obmejnih in manj razvitih krajevnih skupnosti v Severovzhodni Sloveniji, Geograf. vestnik XLVIII, 1976, Ljubljana 1976
8. Mavricij Zgonik: Dravska dolina, novejši razvoj kulturne pokrajine, Maribor 1977
9. Osnovne značilnosti občine Radlje ob Dravi in pristop k reševanju problemov manj razvitosti. Poročilo oddelka za gospodarstvo in finance skupščine občine Radlje, 1977.

PODEŽELSKI CENTRALNI KRAJI V MARIBORSKI REGIJI

Cilj raziskave je ugotoviti stanje omrežja podeželskih centralnih krajev, katerih značilni predstavniki so t. im. centralne vasi, bolj podrobno kot je bilo mogoče svoj čas v študiji "Centralni kraji v SR Sloveniji" (Geogr. zbornik, XII, SAZU, 1971) in ob tem odpreti problematiko njihovega nadaljnjega razvoja, zlasti pa tudi odnos do členitve območja na krajevne skupnosti. Teritorialno naj bi analiza zajela območje t. im. Podravske ali mariborske regije (5 občin), kjer je glede na socioekonomsko strukturo zajet ves spekter ruralno-urbanega kontinuuma.

Vsebinsko naj bi raziskava zajela kvaliteto in kvantiteto storitvenih dejavnosti kot nosilcev centralnih funkcij naselij. To je predvideno tudi v časovnem prerezu (stanje pred prvo in pred drugo svetovno vojno ter sedanje stanje), toraj iz genetskega razvojnega vidika. Povsem podrobna analiza je predvidena samo za nekaj vzročnih primerov centralnih vasi v tipičnih situacijah glede na položaj v ruralno urbanem kontinuumu. Analizirati bo treba tudi odnos omrežja centralnih naselij do specifične ekonomske in socialne strukture posameznih območij v regiji, seveda pa tudi odnos centralni kraji - gravitacijska zaledja.

Izhodišča za raziskavo

Podeželske centralne kraje smo v študij¹, ki je služila za osnovo tej raziskavi, razčlenili predvsem z ozirom na to, kakšno stopnjo centralnosti imajo. To je bilo izvedeno na osnovi kvalitativnih kazalcev (ki jih omenjam drugje). Ti tipi so:

¹ V. Kokole: Centralni kraji v SR Sloveniji. Geografski zbornik XII (1971), zlasti stran 87 dalje.

ruralni centri, centralne vasi in subcentralne vasi. Kot izrazito podeželska (ruralno agrarna) smemo smatrati le poslednja dva.

Ker je dejansko funkcionalna opremljenost vsakega (celoten spekter dejavnosti) posameznega centralnega kraja itak v podrobnosti opredeljen tudi s specifičnimi lokalnimi pogoji, je mogoče te tri tipe ugotavljati le v smislu širokih kategorij. Zato posebej ločimo kompletan spekter dejavnosti za neko kategorijo in pa oni minimalni, ki vobče odločajo, da kraj doseže kategorijo. Izbor kazalnikov funkcionalne opredelitve je empiričen in bazira na splošnem poznavanju situacije pa tudi na predhodnem preverjanju pogostosti pojavljanja določene funkcije, teritorialni razporeditvi in tipičnih grupacijah določenih funkcij.

Pri vsakem od teh tipov je posebej ugotovljena stopnja opremljenosti za določen tip (ugotavljali smo povprečno, podpovprečno in nadpovprečno opremljenost). Tako se npr. ruralni center, ki ima nadpovprečno opremljenost že približuje mestu, ruralni center pa, ki ima podpovprečno opremljenost, je bližje centralni vasi kot mestu, itd.

Kot centralne vasi smo opredelili centre, ki dosežejo samo najbolj spodnjo, 1. stopnjo centralnosti glede na reprezentativne dejavnosti, ki smo jih spoznali kot tipične na najnižji ravni v hierarhiji centralnih krajev sploh. Poleg teh pa smo za to stopnjo upoštevali še podatke (ki so navedeni v pregledu na prilogi). Izkazalo se je namreč, da so centralne vasi pogosto podpovprečno opremljene, a v precej primerih tudi nadpovprečno; to je, da imajo nekatere celo kako dejavnost, ki je značilna za 2. stopnjo. V primerih, ko je bila opredelitev sporna, smo se tedaj ozirali tudi nanje, zlasti če so od petih reprezentativnih dejavnosti manjkale kar dve, a je imel kraj sicer tudi več dodatnih dejavnosti. Nadpovprečno opremljene centralne vasi so v priloženem spisku posebej označene z t.

Analiza je pokazala, da moremo v vsej SR Sloveniji le 262 krajev opredeliti kot centralne vasi in kar 218 krajev kot sub-centralne vasi. Nadpovprečno opremljenih centralnih vasi smo ugotovili 65. Te so v mariborski regiji sledeče: Hoče, Rače, Fram, Sp. Duplek, Pragersko, Majšperk, Gradišče, Juršinci, Gorišnica, Cirkulane, Tomaž in Središče, Starše, Zg. Polskava, Cirkovce, Lovrenc, Videm, Sp. Kungota, Šentilj. Hierarhična razmerja na najnižjih stopnjah so, v smislu novejših Christallerjevih premostrivanj², spričo součinkovanja vseh treh načel dokaj elastična. Centralne vasi so v odnosu do centralnih krajev višjih stopenj (od 2.-9.), ki jih je 84, približno v razmerju 1:3,1, torej pretežno po oskrbnem načelu. Približno enako je razmerje med nadpovprečno in povprečno opremljenimi centralnimi vasmi. Kljub temu, da je to posplošitev za celo Slovenijo, je interesantno, da se najbolj pravilno pojavlja prav v vzhodnem še vedno močno agrarnem območju Slovenije. To potrjuje domnevo, da so nadpovprečno razvite centralne vasi vsaj v agrarnih območjih kraji, ki bi se v optimalno razvitem sistemu (po oskrbnem načelu) morali razviti v centre. 2. stopnje. Zelo mnogo podpovprečno razvitih centralnih vasi so dejansko bili historični trgi! Sicer pa so nadpovprečno opremljene centralne vasi relativno bolj pogoste v bolj urbaniziranih območjih; pač zaradi večjega povpraševanja in možnosti posredovanja centralnih dobrin in storitev. Prostorska razporeditev centralnih vasi je prav v bolj agrarnih območjih vzhodne Slovenije enakomernejša kot drugje (v bolj goratih ali bolj urbaniziranih območjih). Vsaj tam se kaže, da empirične ugotovitve potrjujejo teoretske predpostavke Christallerjevega modela.

Centralne vasi so primarni tip centralnega kraja že po temeljni Christallerjevi shemi sistema. In genetsko so bili v razvoju srednjeveške Evrope le primarna jedra, iz katerih je

² Christaller, Die Hierarchie der Städte, Lund Studies in Geography. Ser. B. No. 24 str. 9 - 10.

zraslo sodobno omrežje s postopno prostorsko-geografsko agregacijo v vse večje sisteme.

Centralne vasi smo glede na funkcionalno opremljenost razdelili v dve kategoriji. Prva obsega "polno opremljene" centralne vasi ter one katerih opremljenost je nekoliko nad to stopnjo; to pomeni, da imajo še eno ali dve dejavnosti, ki so sicer značilne za naslednjo višjo (drugo stopnjo), to je pre malo, da bi jih v celoti uvrstili vanjo. Taki so zlasti nekateri historični "trgi" ter nekateri monoindustrijski kraji.

Druga podkategorija pa obsega one centralne vasi, ki jim manjkajo nekatere od značilnih centralnih dejavnosti te stopnje, a vendar niso zgolj "pomožne" centralne vasi tj. subcentralne vasi, ki imajo kako od tipičnih dejavnosti centralnih vasi, zlasti, če so bile sedež krajevnega urada ali matičnega okoliša.

Pri opredelitvi centralnih vasi, to je centralnih krajev najnižje stopnje, nismo mogli mimo dejstva, da imamo poleg krajev, ki glede opremljenosti s centralnimi dejavnostmi, povsem ali skoraj povsem odgovarjajo celemu spektru izbranih indikatorjev, še one, kjer so pristojni le nekateri. Te smo označili kot podtip, kot subcentralne vasi.

Subcentralne vasi ne kažejo nobene izrazite pravilnosti glede na prostorsko razporeditev in število, v katerem se pojavljajo v posameznih območjih. Opozoriti pa je treba, da so očitno bolj pogoste v hribovskih območjih in kjer je naseljenost redka ter so naselja razpršena. To je seveda odraz potrebe, imeti v bližini vsaj najbolj osnovne centralne dejavnosti za vsakodnevno koriščenje. Premajhno število potrošnikov pa v takem radiju ekonomsko ne omogoča boljše, višje stopnje opremljenosti. Kjer je gostota prebivalstva večja, potreba po subcentralnih vaseh seveda odpade. Če se kljub temu pojavljajo je to odraz zelo skromne potrošnje v agrarnih predelih. Ob povečani kupni moči (in večjih sredstvih občine za splošno potrošnjo) smemo pričati

kovati, da se bo v gosteje naseljenih območjih opremljenost v marsikateri subcentralni vasi dvignila do one, ki imajo prave centralne vasi. Toda razseljevanje more delovati le v obratnem smislu, zlasti če porast življenjskega standarda zaostaja. Precej subcentralnih vasi ima dejansko tolikšno populacijsko zaledje kot tipične centralne vasi (to je do 2 ali celo 3 tisoč prebivalcev (Slovenske gorice, Haloze).

Centralne dejavnosti, ki so značilne za subcentralne vasi se posamično pa tudi po dve ali celo po tri skupaj pojavljajo pogosto tudi še v drugih vaseh, ki ne dosegajo niti stopnje subcentralnih vasi. Ker razumemo pod centralnimi kraji naselja, ki na nekem nivoju nudijo določen funkcionalno povezan sklop dejavnosti, ki generirajo gravitacijsko privlačnost, take vasi ne moremo smatrati kot centralne. Še subcentralne vasi moremo tako opredeliti le zato, ker od pretežno zelo malih kmetijskih naselij (polovica naselij v Sloveniji ima manj kot 100 prebivalcev!) večina vobče nima nobenih "centralnih" dejavnosti.

Podrobnejše raziskave obsega gravitacijskih območij za centralne in subcentralne vasi doslej še ni bilo mogoče izvesti. Pregled razmer $\frac{n_e}{v}$ katerih območjih (občinah) in pa primerjava s številom prebivalstva nekaterih matičnih okolišev, kjer je njihovo središče subcentralna vas, pokaže, da so gravitacijska območja subcentralnih vasi komaj nekaj nad 1000 prebivalcev, a tudi manj. Le izjemoma pa se številka dvigne na 2000 ali več.

Subcentralne vasi so razmeroma redke v področjih, kjer je lokalna dostopnost spričo položnejšega terena (ravnina, nizka gričevja) boljša. V takih okoliščinah, zlasti če gre pri tem za gostejšo poselitev oz. večjo gostoto prebivalstva, je razumljivo, da je lahko tudi omrežje pravih centralnih vasi dokaj gosto in ni potrebe za dislokacijo nekaterih najbolj osnovnih centralnih funkcij izven samih centralnih vasi, v pomožnih podcen-

trih. Tako situacijo imamo seveda zlasti tudi v področjih, ki so še močno agrarna in, kjer se modifikacije v zvezi z urbanizacijskimi pojavi ne pojavljajo v taki meri, da bi bistveno vplivale na opremljenost. Značilno področje prevlade centralnih vasi in le razmeroma redkih subcentralnih vasi je vse agrarno Panon-sko obrobje Slovenije, od Prekmurja do Spodnjega Posavja.

Prav primer Mariborske regije in Panonskega obrobja vobče potrjuje, da subcentralne vasi niso izrazit samostojni tip centralnih krajev - vsaj ne v smislu klasične hierarhične sheme, ker se ne pojavljajo v tipičnih hierarhičnih številčnih razmerjih. Vsekakor to ne spremeni dejstva, da pa so za Slovenijo (oziroma vsaj za dele Slovenije) značilna varianta oz. kategorija sistema centralnih krajev, čeprav dopolnilna pomožna.

Centralni kraji druge stopnje, ki smo jih imenovali ruralne centre imajo po naši opredelitvi le nekatere dejavnosti, ki bi jih lahko imenovali mestne. Po večini oskrbujejo podeželsko oziroma kmečko prebivalstvo. Za obstoj centrov s tako opremljenostjo je potrebno - v slovenskih razmerah - znatno večje populacijsko zaledje kot za centralne vasi. Večina teh centrov je dejansko imela v preteklosti vsaj status "trga" in nekatera celo status "mesta". Precej pa se jih je razvilo iz običajnih, vsekakor pa centralnih vasi; toda tedaj so bili domala dosledno industrializacija naselja in z njo vezani gospodarski napredek ter preslojitev okoliškega prebivalstva vzrok za razvoj boljše opremljenosti. Gravitacijska območja, so glede na število prebivalstva bistveno manjša kot pri ruralnih centrih v agrarnih območjih, kjer so tudi zelo obsežna.

Opremljenost podeželskih centralnih krajev.

Podrobni pregled dejanske opremljenosti podeželskih centralnih krajev je tudi za mariborsko regijo pokazal, da je oprem-

ljenost teh centralnih krajev na sploh slaba. Pokazal pa je tudi, da je "popolna" opremljenost v smislu predhodno izdelanega spiska indikatorjev za 1. stopnjo centralnosti (centralne vasi), le v približno polovico primerih lahko res "popolna". Postajo LM, zlasti imajo le nekateri kraji, ki imajo sicer vse druge vrste opremljenosti za to stopnjo. Zato po-manjkanje LM nismo vzeli kot kritično pri določevanju ranga. Enako pa so nekatere "centralne vasi" tudi bolj opremljene in imajo od reprezentativnih indikatorjev za 2. stopnjo včasih tudi lekarno, a sicer nobene druge opremljenosti. To ne le v bolj "razvitih" območjih Slovenije ampak tudi v zelo agrarnih, kjer so centralni kraji 2., 3. ali celo 4. stopnje le redko posejano. Očitno so to kraji, ki bi se eventualno lahko razvili kot "pomožni občinski centri", oz. imeli funkcije "ruralnih centrov", če razvoj prometnih sredstev ne bi osredotočil njihovih funkcij direktno v bolj oddaljenih a mnogo bolj pestro opremljenih centrih višjih stopenj.

Kakor je pokazala opredelitev posameznih krajev glede na opremljenost po klasifikaciji, kot je bila predlagana, so skoraj vsi kraji, ki so bili sedeži občin v letih 1952-1955 (to je, pred velikim aglomeriranjem v komune) opredeljeno kot "centralne vasi", če so izkazali vsaj 3 do 5 glavnih indikatorjev. Vzorec razporeditve, kakor se je pokazal na pregledni karti, pokaže dokaj enakomerno razporeditev točk, ki ponazarjajo centralne vasi. V vzhodni Sloveniji je seveda gostejši v nižjih in agrarno gosteje obljudenih območjih kot drugje, kar je v skladu s prostorsko razporeditvijo prebivalstva na sploh.

Vsekakor pa še vzorec "centralnih vasi" ne ujema povsem z razporeditvijo krajevnih uradov oziroma sedanjih (večjih) krajevnih skupnosti, ki so -po združevanju v občine - komune večinoma ostali v središčih prejšnjih manjših občin. Nekatere so bile očitno preslabo opremljene p.z. njihova središča so imela tako premalo centralnosti, da bi obdržale krajevni urad, čeprav so obdržale druge centralne funkcije tega ranga.

Opremljenost podeželskih centralnih krajev v naših razmerah v Sloveniji na sploh pogojujejo nekatere specifične okoliščine:

- a) velika razpršenost poselitve, ki se odraža v velikem številu naselij (čez 6.000 naselij kot statističnih enot) na komaj dobrih 20.000 km;
- b) znatno število na splošno razmeroma gosto razpršenih malih mestec in industrijskih krajev, ki povzroča, da so znatni deli agrarnih področij direktno navezani na te drobne urbane in polurbanske centre in koristijo v njih tudi centralne funkcije najnižjega ranga; zaradi tega odpade potreba po mnogih lokalnih centrih nižjega ranga, ki še vobče niso razviti;
- c) prevlada na splošno zelo mali porast prebivalstva (in visoka agrarna gostota) ter mala specializacija v proizvodnji. Iz tega sledijo sledeči nizki dohodki kmetijskih obratov (kmetij) omogočajo le šibki terciarni sektor na podeželju, gledano z vidika funkcionalne opremljenosti podeželskih in sploh manjših centrov. Slabše diverzificirano in nepopolno opremljenost (tj. redkejše omrežje posameznih dejavnosti) opazamo posebej v hribovskih področjih,
- d) močno razvita dnevna migracija na delo v večje in tudi manjše centre zaposlitve omogoča, da migranti iz malih agrarnih naselij po ali pred delom koristijo mnogo uslug, ki jih posredujejo centralne dejavnosti v teh centrih. Osnovna ali vsaj dopolnilna zaposlitev velikega dela vaškega prebivalstva v industrijskih krajih ali večjih in manjših mestecih, oz. tako z dodatnim zaslužkom povečana kupna moč vaškega prebivalstva ne pospešuje zato bistveno terciarnega sektorja gospodarstva oz. ona materialna baza za povečanje centralnih funkcij lokalnih centrov nižjega in najnižjega ranga (centralnih in sub-centralnih vasi).
- e) Pojav dokaj številnih manjših pa tudi večjih industrijskih podjetij v nekdanjih vaških naseljih, ki so dobile iz sredstev teh podjetij mnoge dejavnosti, ki bi se sicer ne pojavile in, ki zboljšujejo opremljenost teh krajev v pogledu

centralnih funkcij. Tako so se dejansko razvile v centralne kraje nižjega ranga mnoge vasi, ki v predindustrijski dobi niso fungirale v sistem centralnih krajev.

V bližini znatnejših mest - pa tudi do neke mere okrog manjših mest se sistem omrežja centralnih krajev, kakor ga moremo opazovati na večjih neurbaniziranih področjih - bistveno spremeni. V sferi ugodne dostopnosti so slabši pogoji za nastanek centralnih krajev nižjih kategorij. Obdržijo pa se - razen v neposredni polurni peš dostopnosti - funkcionalni elementi centralnih krajev najnižjega ranga. Ostale dejavnosti zaradi možnosti večje izbire v bližnjem mestu, pa se v doslej širokem pasu okrog mest ne morejo razviti, kajti vse njihove funkcije prevzame mesto samo, njegove osrednje poslovno jedro ali pa močnejši najbližji centri posameznih večjih mestnih četrti.

Problemi funkcij podeželskih centralnih krajev.

Centralnost nekega kraja ustvarja prisotnost centralnih funkcij oz. centralnih dejavnosti v tistem naselju. Vsaka posamezna funkcija zase že daje naselju neko minimalno centralnost. Ta postane tem bolj očitna in izrazita, čim več centralnih dejavnosti se nakopiči v tistem kraju.

Vsaka vrsta dejavnosti v določenem kraju nima seveda vedno značaj centralne dejavnosti. Centralna dejavnost je takrat, če se opravlja tudi ali pretežno za sosednja okolišna naselja. Npr. šola iste stopnje in istega tipa ne daje naselju značaj centralnega kraja - ni centralna dejavnost - če je tudi v vseh okolišnih naseljih. Enako je seveda tudi z drugimi dejavnostmi, ker v takem primeru služijo vedno samo prebivalstvu lastnega naselja.

Posamezne dejavnosti moremo tedaj pri opredeljevanju vzeti kot pokazatelj centralnosti samo ob taki mikroregionalni presoji njene dejanske centralnosti. V določenem kontekstu je posamezna

dejavnost lahko centralna, v drugačnem pa ne. Uporaba kriterijev mora biti zelo elastična.

Vsaka tipologija centralnih krajev je zaradi kompleksnosti (mikro) regionalne pogojenosti centralnih dejavnosti vedno samo abstraktni pripomoček za objektivno vrednotenje centralnih funkcij večjega števila teh krajev. Ne more biti pa dejanska opredelitev značaja vsakega centralnega kraja posebej in izolirano.

Stopnja opremljenosti nekega kraja z določenimi dejavnostmi sama po sebi zato še nikakor ni avtomatično pokazatelj stopnje (oz. jakosti) centralnosti tistega kraja, čeprav je seveda pogoj zanjo. Opremljenost kot pokazatelj za centralnost je torej relativna vrednost, ki se spreminja z ozirom na druge okoliščine.

Pokazatelj pomembnosti, če že ne stopnje, centralnega kraja, je lahko v smislu klasične Christallerjeve teorije, tudi obseg ozemlja, ki ga zajame kraj s svojimi centralnimi dejavnostmi. Manjši, absolutno vzeto slabše opremljeni centralni kraj, ki je edini na tistem področju, je lahko relativno pomembnejši, kot bolje opremljen centralni kraj na manjšem področju drugje. To pač zato, ker je centralnost v nekem smislu relativna stvar.

Pomembnost centralnega kraja ni povsem isto kot stopnja centralnosti kraja, čeprav sta si oba pojma vsebinsko blizu. Najbolj preprosto merilo za stopnjo pomembnosti bi bil obseg (velikost) gravitacijskega območja ali število prebivalstva v njem.

Dostopnost v veliki meri pogojuje intenziteto centralnosti v nekem gravitacijskem območju. Čimbolj so naselja v gravitacijskem območju ugodno dostopna, tem večja je verjetnost in predvsem možnost, da so centralne dejavnosti v enem vodilnem centralnem kraju. Tako pri ugodni dostopnosti z vseh strani odpada potreba sekundarnih (v nekem smislu dopolnilnih) centrov za opravljanje funkcij nekaj višjega ranga. Potreba po centralnih

krajih najnižjega ranga pa seveda ostane (najbolj osnovna oskrba!)

Obstoj centralnosti oz. intenziteto (relativno) centralnosti bi bilo mogoče določiti po tem, če in v koliki meri opremljenost kraja (centralnega) odstopa od opremljenosti okoliških naselij (oziroma naselij v določeni mikroregionalni enoti. Npr., če imajo v nekem področju vse vasi gostilno, šolo, trgovino in kakega obrtnika so si vse enakovredne in če pri tem opremljenost vsake med njimi služi samo njej sami, nima nobena nič "centralnega" na sebi, še manj seveda "vodilnega". Če imajo vse po štiri dejavnosti, ena med njimi pa še eno po vrhu, ki služi tudi drugim, je njena vloga že rahlo centralna. Če stopa v ospredje z več dejavnostmi, ki ne služijo le njej sami, postaja njena centralnost še mnogo izrazitejša. To seveda v krajevnem in pa relativnem smislu, saj je sama stopnja njene opremljenosti še vedno prav nizka. Imamo toraj lahko izrazite centralne kraje nizke stopnje ali pa neizrazite centralne kraje višje stopnje.

Spisek reprezentativnih centralnih dejavnosti za podeželske centralne kraje

I. Subcentralne vasi

- pošta
- šola - 4 razredi
- trgovina z mešanim blagom
- gostilna
- krojač ali čevljar

II. Centralne vasi

glavne:

- centralna (samostojna)šola
- krajevni ali matični urad
- postaja LM
- zdravstvena postaja-zdravnik
- kmetijska zadruga

pomožni (dodatni):

- pek
- mesarija
- mizar ali kolar
- društva
- dvorana za prireditve

III. Ruralni center

glavni:

- dentist (ali zdravstvena postaja (ambulanta))
- veterinar
- trgovina s čevlji
- lekarna
- ključavničar

pomožni (dodatni):

- gostišče s sobami
- mehanična delavnica
- soboslikar
- slaščičarna
- trgovina z železnino
- fotograf

Priloga

Spisek ugotovljenih centralnih in subcentralnih vasi

Bivša občina Maribor-Center

Jakobski dol Brestrnica
Jereninski dol Gaj
Malečnik Sladki vrh
Pernica Svečina
Pesnica
Selnica
Šentilj
Velka
Zg. Kungota

Bivša občina Maribor Tabor

Limbuš Fala
Lovrenc

Občina Ormož

Ivanjkovci
Kog
Miklavž
Podgorci
Središče +
Tomaž +
Velika Nedelja

občina Ptuj

Cirkovce Dolena
Cirkulane + Dornava
Desternik Grajena
Gorišnica + Moškanjci
Juršinci + Sp.Zg.Leskovec

Bivša občina Maribor Tezno

Duplek + Hočko Pohorje
Fram +
Hoče +
Korena
Miklavž
Rače
Starše

Lovrenc
Majšperk + Rogoznica
Markovci
Podlehnik
Polenšak
Ptujška gora
Trnovska vas
Videm
Vitomarci
Zavrč
Žetale

Občina Slovenska Bistrica

Makole Laporje
Oplotnica + Sp. Polskava
Pragersko + Tinje
Šmartno na Poh.

Občina Lenart

Benedikt
Cerkvenjak
Gradišče +
Jurovski dol
Veličina

ZAKLJUČKI

Glede na vsebinsko zasnovu posameznih poglavij in tehtnost zaključkov na koncu vsakega poglavja, podajamo na tem mestu le povzetke, zaključkov oziroma ugotovitev iz posameznih poglavij raziskovalne naloge, ki so koncipirani tako, da sestavljajo v sicer nekoliko večjem številu, generalne zaključke celotne naloge.

1. Pregled razvoja upravne razdelitve Mariborske regije kaže na prepletanje vpliva družbenih dejavnikov in prirodnih elementov pri razvoju in utrjevanju prostorsko opredeljenih upravnih in samoupravnih enot. Daljša stabilnost v obdobju 1850-1934 je odraz konservativne okorelosti državne oblasti na eni strani in tradicionalno samoupravno nerazvite kmečke sredine na drugi strani. Stalne spremembe po vojni pa odražajo izjemno dinamičen razvoj naše samoupravne socialistične družbe, ki išče svojo lastno pot v brezrazredno družbeno skupnost.
2. - Naravna primernost prostora za kmetijsko rastlinsko-proizvodnjo je v posameznih delih regije povsem različna:
 - pomemben del Dravskega in Ptujkega polja sodi med večja sklenjena zemljišča brez posebnih naravnih pomanjkljivosti za sodobno kmetijsko proizvodnjo. Takšna najbolj primerna zemljišča zavzemajo v Sloveniji le 23 % vseh dejanskih kmetijskih zemljišč, njih delež v Mariborski regiji pa znaša 25 %.
 - Pomemben del kmetijskih zemljišč v obeh omenjenih geografskih enotah pa sodi kot nasprotni ekstem, saj za sedaj, med malo primerna zemljišča, saj jih zaradi visoke slojne ali talne vode in rednih poplav ni mogoče vključevati v intenzivnejšo kmetijsko rabo.
 - Izven obeh večjih ravnin se menjavajo območja vseh ostalih primernostnih območij, od primernih do malo primer-

nih. Tako močno heterogenosti ne najdemo v nobeni drugi slovenski "regiji".

- Vrednotenje gozdov po lesnoproizvodnem pomenu, na osnovi naravnih danosti kaže, da so v regiji, ki ni tipično "gozdnato" območje Slovenije, naravne rastiščne razmere za gozd razmeroma ugodne:
 - ne samo, da sodi pomemben del Pohorja med območja z relativno najugodnejšim rastiščnim koeficientom v Sloveniji, temveč so tudi druga območja razmeroma visoko ocenjena na osnovi tega kazalca.
 - Vrednotenje gozdov po varovalnem pomenu kaže, da so gozdovi v regiji večinoma v razmeroma stabilnih ekoloških kompleksih in da zato njihova varovalna vloga ni tako močno poudarjena kot marsikje drugje v Sloveniji. Kljub stabilnosti naravnega ekološkega kompleksa in relativno visoki regenerativni sposobnosti teh gozdov pa so zaradi razmeroma močne krčitve in trajnega pretiranega degradiranja po človeku, marsikje prisotni negativni učinki neuravnovešenih naravnih razmer.
 - Za hidrogeološke razmere sta - poenostavljeno rečeno - značilna dva ekstremna tipa območij:
 - na eni strani območja z nepropustnimi ali slabo propustnimi kameninami brez podtalnih voda in z redkimi izviri majhne izdatnosti, zaradi katerega sodi pomemben del regije med deficitarna območja Slovenije glede naravnih virov pitne vode,
 - na drugi strani pa območje Dravskega in Ptujkega polja z obsežnimi usedlinami enakomerne propustnosti, in s tem z bogatimi zalogami podtalnice, ki je vodni rezervoar, za široko, z viri pitne vode deficitarno območje.
 - Rudno bogastvo, večinoma nekovinske rudnine z nekaj izjemami (gradbeni kamen, kvalitetne glin) odgovarjajo predvsem potrebam regije (glina, prod).

- Vrednotenje naravne primernosti za intenzivnejše oblike rekreacije na prostem, omogoča ugotovitev, da je območje brez naravnih virov za vodno rekreacijo, ki bi lahko pomenili širšo nacionalno ali mednarodno privlačnost (izjema termalni izviri pri Ptujju) in da glede naravne primernosti za rekreacijo sodi (glede snežnih razmer) le s skromnim teritorijem med primerna tj. tista, kjer so snežne razmere dovolj "zanesljive" in so s tem lokacijski predpogoji zadostni za ekonomsko uspešen razvoj zimskega turizma.

Teh nekaj "faktografskih" obrazložitev ugotovitve o kompatibilnosti posameznih primernostnih območij in s tem odpira pregled območij možnih navzkrižij zaradi prepletanja nekaterih "zelo primernih območij" v istem prostoru in to takih, ki so le deloma ali sploh nekompatibilne (kmetijska zemljišča za intenzivno kmetijstvo, podtalnica, zaloge proda in hkrati koncentracija poselitve prav na teh površinah). S podrobnejšo in vsebinsko bogatejšo analizo primernosti je taka navzkrižja možne seveda še mnogo detaljneje prikazati.

3. Mariborska regija sodi med tista območja Slovenije, ki še niso dosegla popolne sprostitve agrarne prenaseljenosti. Deagrarizacija je intenzivnejša od urbanizacije. Dinamika družbene preobrazbe vasi na podeželju in teritorialno širjenje obmestnega tipa podeželja je manj intenzivno kot v SR Sloveniji ter obsega manj obsežna sklenjena območja.

Na obsežnih območjih Slovenskih in Dravinjskih goric in Haloz ter obrobja Ptujškega polja so naselja z zaposlitvenimi kraji sorazmerno slabo prometno povezana. Sorazmerno velik del vzhodnega dela mariborske regije ostaja izven območij intenzivnejše dnevne migracije delovne sile in predstavlja območja s sorazmerno visokim številom zaposlenih v inozemstvu.

Med vzroke iskanja dela z začasno zaposlitvijo aktivnega prebivalstva v tujini ali izven mariborske regije moramo šteti maloštevilnost in monostrukturnost krajev zaposlitve, ki dajejo v

glavnem zaposlitev le ženskam ali moškim, in to na manj kvalificiranih delovnih mestih. Neugodna struktura delovnih mest otežkoča oblikovanje tipa gospodinjstev urbane družbe, ki teži k zaposlitvi moža in žene, pogojuje pa tudi izseljevanje prebivalstva.

Pogoj za izboljšanje demografske strukture in zmanjšanje njene zdiferenciranosti med posameznimi območji, odnosno med podeželjem in mestom, ter za zagotovitev poselitve na celotnem podeželju Mariborske regije z normalno demografsko strukturo, je v koncipiranju in izvajanju takih družbenih planov, ki bodo zagotavljali:

- 1) Nastajanje takih industrijskih obratov na območju Slovenskih in Dravinjskih goric ter na območju Ptujkega polja in Haloz, ki bodo pogojevali polistrukturo delovnih mest ter nudili možnost zaposlitve prebivalstva obeh spolov, različnih kvalifikacij in starosti;
- 2) zboljšanje prometne povezanosti med že obstoječimi kraji zaposlitve in depopulacijskimi območji Slovenskih in Dravinjskih goric, Haloz ter obrobja Ptujkega polja;
- 3) zboljšanje bivalnih pogojev prebivalstva na celotnem podeželju, zlasti v Slovenskih in Dravinjskih goricah, Halozah ter na obrobju Ptujkega polja.

Tak razvoj bi omogočal tudi vračanje v tujini začasno zaposlenih delavcev in njihovih družinskih članov.

4. Visok odstotek začasno zaposlenih v inozemstvu iz Mariborske regije se polagoma prekvalificira v izseljence. Zato je vračanje v resnici skromnejše kot bi bilo realno pričakovati. Kljub temu pa je vpliv vračanja začasno v tujini zaposlenih močno prisoten v regiji z gradnjo hiš, nakupom opreme, odpiranje obrti, vlaganjem v kmetijstvo, izgradnjo vikendov, povečano porabo energije. Še posebej pa je v tem prostoru opremljenost z urbano infrastrukturo posledica začasnega zaposlovanja v tujino.

5. Podrobnejša kompleksna analiza ruralnega prostora je v Mariborski regiji izločila naslednje tipe ruralne pokrajine:

- tip socioekonomsko relativno nazadujočega ali nerazvitega ruralnega oz. agrarnega prostora z depopulacijo, staranjem in odmiranjem prebivalstva, opuščanjem intenzivnih kultur ter šibko gospodarsko aktivnostjo.
- Tip ruralnega prostora s pričetki inovacijskih procesov z ugodnejšimi populacijskimi in kmetijskimi gibanji, vendar še vedno podpoprečnimi.
- Tip socioekonomsko relativno razvitega obmestno-ruralnega prostora z rastjo prebivalstva, intenzivno dnevno migracijo in preslajanjem prebivalstva pointenzivljenjem kmetijske produkcije in večjim deležem družbenega sektorja v kmetijstvu.
- Prostorski tip s podružbljenim kmetijstvom z visokim deležem družbenega sektorja v kmetijstvu in intenzivno izrabo zemlje povezano z moderno kmetijsko proizvodnjo.
- Tip ruralnega prostora v obmejni varianti z zaposlovanjem v individualnem kmetijstvu in v odseljevanjem mladega prebivalstva, predvsem v Svečinskih goricah.

6. Melioracija in družbena proizvodnja v Pesniški dolini je prinesla pozitivne rezultate. Večja je proizvodna usmerjenost glede na ekološke pogoje, s tem dosežen tudi veliko večji ha donos najmanj trikrat. V zasebnem sektorju pa se kaže neposredna potreba po združevanju zemlje, povečanju mehanizacije in boljši tržni usmerjenosti.

7. Analiza gospodarskega razvoja in njegova primerjava z SR Slovenijo je pokazala naslednje:

- a) Mariborska ali Podravska regija v minulih trideset letih ni napredovala ustrezno njenemu pomenu in položaju v slovenskem prostoru in gospodarstvu. V skorajda vseh poglavitnih kazalcih o njenem gospodarskem stanju je mogoče razbrati relativno in ponekod tudi absolutno nazadovanje v primerjavi s celotno republiko ali z drugimi slo-

venskimi regijami.

- b) Posledice tega zastoja so, da je podravska regija glede na stopnjo gospodarske razvitosti zdrknila med manj razvite regije SR Slovenije. Počasnost gospodarskega napredka je imela za posledico počasnejšo socialno preobrazbo. Velik del mariborske regije je zato še agraren in ima večje rezerve delovne sile na kmetih.
- c) Poglavitni razlog za ta zastoj vidimo v razdvojenosti mariborske regije in v stagnaciji gospodarsko manj razvitih območij na njenem ozemlju, ki zajema več kot polovico teritorija in 27 % prebivalstva. Prav zaprav je v regiji napredoval edino Maribor, vendar njegov napredek ni dovolj oplajal bližnje in širše okolice. Istočasno pa tudi nerazvita okolica ni dajala svojemu središču in "razvojnemu polu" dovolj spodbude. Tako je prišlo do razmer, ki jih v regionalni razvojni politiki označujemo kot nevsklajene: na eni strani močan razvojni pol, ki srka iz okolice najboljše delovno silo, kapital, iniciative itd., ki pa po drugi strani premalo vrača in njegovi razvojni dosežki ne najdejo pravega odziva v okolici. Zlasti industrija, ki bi morala v prvi vrsti prebiti zaprti krog stagnacije na nerazvitih območjih, je bila odločno premalo iniciativna in vse preveč zaprta v svojo staro tehnološko miselnost in podjetnost. Ni dajala spodbud in ni znala ustvariti povezav oziroma kooperantskih obratov na podeželju. Tako se je ta stari dualizem mariborske regije še poglobljal in postopoma škodoval celoti. Opozoriti je treba, da so se razmere v zadnjih letih pričeleboljševati, vendar kar je bilo v prejšnjih desetletjih zamujenega, ni mogoče tako v kratkem nadomestiti. Znano je, da se regionalne razlike, stagnacija ali nazadovanje, oblikujejo postopoma in da se jih prav zaradi tega ne zavemo pravočasno. Ko pa jih opazimo, je pogosto že prepozno in zdravljenje je dolgotrajno in težavno.
- d) Ob vsem tem ima podravska regija glede naravnih virov in infrastrukture dokaj ugoden položaj in teh dveh dejavnikov

regionalnega razvoja ni znala dovolj izkoristiti za svoj napredek. Oseбно sodimo, da je območje mariborske regije celo eno najbolj perspektivnih v SR Sloveniji.

8. Analiza Maribora glede na industrijsko delovno silo je pokazala veliko soodvisnost med industrijo in razporeditvijo v industriji zaposlenega prebivalstva glede na kvalifikacijsko in spolno strukturo, kar ustvarja v Mariboru določeno prostorsko strukturo prebivalstva in zazidave. V preteklosti je bilo to še poudarjeno.
9. Analiza Svečinskih goric opozarja na prisotnost značilnih dejavnikov prostorskega razvoja, ki so se tukaj kljub neposredni bližini makroregionalnega središča Maribora pojavili dokaj pozno, vendar z nekoliko večjo intenziteto kot v nekaterih drugih podobnih predelih Mariborske regije. Vzrok temu je še posebej dosedanji razvoj kmetijskega gospodarstva v smeri intenzifikacije in specializacije v privatnem sektorju in v prisotnosti družbenega sektorja, v močni depopulaciji iz bolj oddaljenih in za kmetijstvo slabših predelov ter na drugi strani najnovejši razvoj centralnih naselij v dolini. Razvoj te pokrajine je v takšni fazi, da bi ji bilo potrebno čim prej interdisciplinarno podrobneje proučiti, med drugim tudi z geografskega aspekta in opredeliti njegove razvojne možnosti. Le na ta način bi lahko ta izredno zdiferencirani prostor v celoti obdržali prebivalstveno in gospodarsko (predvsem v kmetijstvu) aktiven.
10. Analiza centralnih krajev in druge analize, ki so se tega problema dotaknile, kažejo slabo razvitost centralnih krajev, ali zadovoljiva je razvitost centralnih krajev najnižjega ranga, to je centralnih in subcentralnih vasi ter izrazito defizitarni so centralni kraji višje stopnje. Ta deficit obsega vse vrste dejavnosti, od števila kvalitete delovnih mest do zelo širokega spektra oskrbnih funkcij (trgovine, obrti, šolstva, zdravstva, kulture, prometa, komunalne in socialne infrastrukture).

x | 2,9 a

NAKLONI POVRŠJA:

- 10 >27°
- 9 20-27°
- 8 13-20°
- 2-13°
- >2°

VINOGRADI L. 1974

OPUŠČENI VINOGRADI PO L. 1937

SPONJNA MEJA TERMALNEGA PASU

RAVNINSKI GOZD

ZAZIDANO OBMOČJE

1-10 POKRAJINSKO-ÉKOLOŠKE ENOTE

0 500 1000m

FF-PZ E GEOGRAFIJA VIII. 1978 M.

TIPI VINOGRADNIŠKIH IN SADJARSKIH OBMOČIJ V MARIBORSKI REGIJI

K STR. 95

